

EIGEN SCHOON

EN

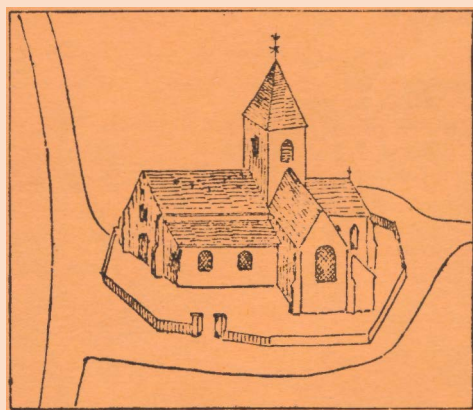
DE BRABANDER

MAANDSCHRIFT

VAN HET

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG

GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

MOLLEM — De kerk in de 18^e eeuw.

XLVe Jg. Nr. 1-2

BRUSSEL

JAN.-FEBR. 1962

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

(V.Z.W.O. opgericht in 1926; bijl. bij het Belg. Staatsblad van 30-10-1937, nr. 1672)
Stichter: Dr. Jan Lindemans.
Voorzitter van de Raad van Beheer: Dr. J. Verbesselt, Ransbeekstraat 79, Neder-Over-Heembeek.
Hoofdredakteur: Dr. L. de Man, de Limburg-Stirumlaan 274, Wemmel.

UITGAVEN

Te bestellen, indien niet anders aangeduid, mits voorafbetaling van het bedrag + verzendingskosten op

POSTREKENING 5170.40

van het

Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.

I. Eigen Schoon en De Brabander.

Prijs van het jaarabonnement: Voor de leden: 130 F — In de boekhandel: 180 F.
De volgende jaargangen zijn nog volledig te verkrijgen: XXVII (1944), XXVIII (1945), XXXIX (1946), XXX (1947): elk 70 F; XXXI (1948), XXXII (1949), XXXIII (1950), XXXIV (1951), XXXV (1952), XXXVI (1953), XXXVII (1954), XXXVIII (1955), XXXIX (1956), XL (1957), XLI (1958), XLII (1959), XLIII (1960): elk 130 F.

II. Monografieën van Brabantse Gemeenten.

Afzonderlijke afleveringen van onvolledige jaargangen, zover de voorraad strekt: 20 F; dubbele afleveringen: 40 F.
Dr. Jan LINDEMANS, *Geschiedenis van Opwijk*, 304 blz., ill. (1937-39), 240 F (voor de leden: 180 F).
Dr. A. SCIOT en Dr. V. VERSTEGEN O.F.M., *Geschiedenis van Attenrodeweaver*, 130 blz., ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F).
Fr. BORGERS, *Geschiedenis van Geetbets*, 276 blz., ill. (1949), ing. 135 F (voor de leden: 90 F).
C. THEYS, *Geschiedenis van Dworp*, 404 blz. ill. (1948), ing. 160 F, gebonden 195 F (voor de leden: 110 en 130 F).
C. THEYS, *Geschiedenis van Kapelle-op-de-Bos*, 272 blz., ill. (1954), 180 F (voor de leden: 120 F).
C. THEYS en J. GEYSELS, *Geschiedenis van Linkebeek*, 270 blz., ill. 300 F (voor de leden: 200 F).
C. THEYS, *De geschiedenis van Alseberg*, 540 blz., ill. 250 F.
Jan VERBESSELT, *Het ontstaan, de ontwikkeling en de instellingen van Overijse*, (1955), 144 blz., 120 F (voor de leden: 80 F).
Jan VERBESSELT, *Het Domein van de Abdij van Nijvel in West-Brabant* (1957), 241 blz., ill., 280 F (voor de leden: 210 F).

III. Streekmonografieën en andere Geschiedkundige Studiën.

Jan VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*. Deel I, 200 F (te bestellen bij de schrijver, mits storting van het bedrag op p. rek. nr. 420.475, J. Verbesselt, Neder-over-Heembeek).
A. SUYKENS, *Franse Revolutie en Boerenkrijg in Klein Brabant*, 249 blz., ill. — 150 F (voor de leden: 100 F).
J. LINDEMANS, *De heerlijkhe rechten in 't Lind van Asse*, 28 blz., — 30 F (ledenprijs: 20 F).
Prof. Dr. C. LEURS, *De voorstelijke heuvel van Koudenberg*, 68 blz. ill. — 60 F, voor de leden 40 F.
Jan VERBESSELT, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de stad Voorde*. — 40 F, voor de leden: 30 F.
J. VERBESSELT, *Het Ontstaan en de ontwikkeling van de parochie Tervuren*, 40 F, voor de leden: 30 F.
J. MERTENS, *St.-Verone's graf te Leefdaal*. — 40 F, voor de leden: 30 F.
P. LINDEMANS, *De pachthoven van St.-Mertens-Lennik*. — 20 F.
Jan VERBESSELT, *Oude cijzen, munten en maten*. — 40 F, voor de leden: 30 F.
Mr. Dr. A. SCHILLINGS, *Rechters, misdaden en straffen te Leuven*. — 60 F, voor de leden: 40 F.
A. MEULEMANS, *Leuvense Ambachten: 1. De Hoveniers, Fruiteniers en Mandenmakers; 2. De Barbiers en Chirurgen; 3. De Oudekleerkopers*. — elk nummer 60 F, voor de leden: 40 F.
Em. TORFS, *Het Sievenisme in West-Brabant*. — 90 F, voor de leden 60 F (uitverkocht).

De schepenbank te Zelem

1. Bronnen

Wanneer we de burgerlijke instellingen of het gemeentebestuur van Zelem, als heerlijkheid van het Graafschap Loon, in vroegere tijden willen onderzoeken, dan komt de instelling van het schependom, vóór elke andere magistratuur, in aanmerking. Als schamele bronnen hiervoor resten ons enkele aktenboeken, door de notaris der gemeente, als dienstdoende griffier bij de rechtszittingen, opgesteld. Ze verschaften ons zeer belangrijke inlichtingen over de 17e eeuw; de titel luidt: «Actenboek der Justitie ende Bancke van Zeelhem, begost ... deur Nicolaes Jansen den Jongen als secretaris der voirschreven Heerlijkheit Zeelhem». Op het ogenblik dat het eerste boek werd begonnen, op 13 januari 1648, werd de schrijver ervan door Mevrouw Catharina de Beaudequin, Vrouwe van Zelem, wettelijk ontvangen om het ambt van secretaris te bekleden, en heeft hij op dezelfde dag zijn eed afgelegd vóór meier en schepenen. Toen werden eveneens Peeter Cleys als «borgemeester» en Jan Grootjans met Geert van Weesmael als «sedtmeesters» aangesteld.

2. Instelling en eed

Zoals we in onze huidige tijd de politimaatregelen kennen, zo bestonden er vroeger ook reglementen en voorschriften, die de goede orde en de verstandhouding tussen de dorpelingen regelden en bevorderden. Soms noemt men ze ook «publiekrechtelijke beschikkingen»; in de middeleeuwen heetten ze keuren. Deze werden door de heer verleend om de welvaart in de heerlijkheid te bevorderen. We vinden ze opgetekend in het Keurboek, met daarbij de straf of boete, die op de overtreding werd toegepast. Wanneer we de keuren van Zelem lezen, worden we aanstonds midden in het volksleven op het platteland geplaatst, want de gemeente leefde hoofdzakelijk van landbouw en veeteelt. Dit geheel van verordeningen werd ook Gemeenterecht genoemd.

Daarbuiten bestond nog het recht van de Kerk, het recht van de Heer en het recht van de Schepenbank. Iedere schending van deze wetten werd door de schepenbank gestraft.

In onze heerlijkheid kwamen gewoonlijk zeven schepenen voor, die door de heer levenslang of voor de tijd gedurende dewelke ze de gemeente bewoonden, werden aangesteld, en zijn gerecht uitmaakten. In een brief van 12 januari 1433, gericht tot de Paters Kartuizers alhier, vinden we ze alle zeven terug. Zij tekenden: «Wij henrich plume, jan baens, henrich bogaerts, henrich claes, jan vande poele, arnout marien, scepenen van Zeelhem». Wanneer er zitdag werd gehouden, liet de heer ze verwittigen of «maenen». Vooraleer ze als schepenen aanvaard werden, moesten ze in de handen van de meier volgende eed

afleggen: «Ick ghelove ende swere dat ick officie van Schepenen van Zeelhem, waer toe ick van mijnen oversten ende officier gheroepen ende gecosen ben, sal ick onderhouden ende helpen onderhouden der Kercken Recht, des Heeren Recht, der Ghemeynten Recht, deser Bancken Recht, ende eenen yegelycken Recht te doen, naer mijn beste kennisse ende verstant. Ende soe wanneer ick gemaent worde van mijnen Heer ofte officier, om vonnis te wijzen, ende andersint sal ick helpen wijzen rechtveerdich vonnis naer mijn beste kennis, verstant ende wetenschap. Oock allen pointen ende articulen (Inde blijde Incompste van onzen Sw. P. van Luyck) gheschreven, sal ick observeren ende onderhouden, naer mijn beste vermeugen. Ende wat ick hier ghelove ende swere, en sal ick niet laeten om vrinden ofte maghen, om liefde ofte leedt, noch om giften ofte gaven, maer ick salt onderhouden, wel ende wettelyck. Soe helpe mij Godt ende alle Sijne heyligen». Deze formule werd ons nagelaten in het Register van 1647, te samen met de eed van de andere magistraten.

3. Zitdagen en Schepenzegel

Gewoonlijk vergaderde de schepenbank om de veertien dagen, en de zitdag werd dan met het korte relaas der feiten onder de titel: «Ghenachte ghehouden den...» ingeschreven. Wanneer er echter dringende zaken of grote processen aanhangig waren, werden er buitengewone of «extra-ordinaire ghenachten» gehouden. Gewoonlijk kwamen de schepenen bijeen in het Panis of Paanhuis, de brouwerij der gemeente, gelegen te Surpel. De rekening der burgemeesters verzocht dat op 28 juni 1656 Wet en Raad in het Panis vergaderde om het akkoord tussen de gemeente en de Kartuizers te ondertekenen. Aan de eedlieden werd bij die gelegenheid een maaltijd geschonken. De uitgaven van die dag beliepen 14 gulden.

Het voorzitterschap werd waargenomen door de officier en, wanneer deze afwezig was, door de eerste-schepen, te Zelem ook «president schepen» genoemd. Zo moest op een buitengewone bijeenkomst, op 18 juli 1680, beslist worden alle have en goed van Jan Leyssens aan te slaan, daar deze Hendrick Nys, inwoner van Kaggevinne bij Diest, had vermoord. Daar de officier niet aanwezig was, hebben «wij schepenen onderschreven vacerende het ampt der heeren officiers,.... geauthoriseert onsen presidende Jacob Peurters, om sede vacante tselve ampt te opereren. Actum ter presentie Hendrick vande Venne, Jan Swerts, Machiel Cleys ende Machiel Luts, schepenen der heerlyckheit Zeelhem».

Waren eveneens aanwezig op de rechtszittingen één of twee dienaars (veldwachters), de beklaagde met zijn verdediger, de aanlegger met zijn advocaat, en soms enkele getuigen. Het gebeurde ook wel dat noch de beklaagde noch aanlegger verscheen, zoals we in het verder verloop der bijdrage zullen zien.

De schepenbank had haar eigen zegel. Hierdoor moest iedere schepen niet meer afzonderlijk tekenen. Het zegel van Zelem vinden we terug, weliswaar zwaar gehavend, gehecht aan een schenking gedaan door Juffr. Marie Wouters, moeder van het groot Convent op het Begijnhof te Diest. Het betreft stukken grond te Zelem gelegen, waarvoor de gemeente haar jaarlijks een rente van zes gulden moest betalen. De twee laatste regels van dit stuk luiden: «Oirconde hebben wij deze met onsen gemeynen zegel bevesticht den 10 Juny 1667». Dit zegel heeft de vorm van een cirkel met 4 centimeter doorsnede. Een rand-schrift van een halve centimeter laat ons nog slechts de laatste letters van «Zeelhem» en de datum 1600 over. In het midden bevindt zich een schild, waarin een zilveren veld ligt, door twee zwarte dwarsbalken doorsneden, en hierin nog als onderverdeling rechts boven een vrijkwartier waarin een zilveren veld door twee zwarte dwarsbalken doorsneden. Aan ieder stuk werd het schepenzegel gehangen, waarvoor een zekere taks moest betaald worden. De gemeenterekeningen maken hiervan melding op 11 januari 1643: «Item betaelt vande schepenen ziegel te setten op de constitutie aen onsen procureur tot luyck ende vande selve te schrijven tsamen betaelt 1 gulden 17 stuivers».

4. Laag- en middelbaar gerecht

Hoever strekte de bevoegdheid der schepenbank? Te Zelem bestond het laag naast het middelbaar gerecht. Het eerste heeft bevoegdheid over alle politiezaken. Een paar voorbeelden: Andries Pots, veldwachter, klaagt op 23 november 1654, Jan Schrijnemakers aan, daar deze zich niet heeft geschaamd 's nachts op zijn erf te komen peren schudden. Hij verzoekt dat beklagde zal worden veroordeeld en dat het gerecht zal uitspraak doen over de kosten en de geleden schade.

Een pachter, Jan Hermans, klaagt op 28 juni 1649 Gijsen Bosmans aan. De vrouw van laatstgenoemde had aan deze van Hermans gezegd dat ze een brood gestolen had in het bakhuis van de Nieuwe Schans, waar zij samen gebakken hadden. De veldwachter bevestigt hetgeen werd gezegd, en het gerecht zal een onderzoek hierover instellen.

Dronkenschap en de daarmee verbonden vechtpartijen waren niet uitgesloten. Op 4 maart 1675 traden als getuigen op Jan Swerts, burgemeester, en Peeter Verstylen, molenaar, in het onderzoek van het proces tussen Machiel Robyns en Jan Deycx. Na met mekaar op Vastenavond in een herberg getwist te hebben, had Machiel met een pint bier «soo fel gestooten tegen syn (Jan Deycx) caken, dat den andere seer gequetst synde, veel bloet heeft gelaten, ende ter aerde is gesoncken, als oft hij datelijck soude gestorven hebben, sonder spraecke oft kennis te geven, waer over den meester (= dokter) is ontboden geweest die welke tsedert dien tijdt hem diversche reysen (= malen) heeft comen cureren (= verzorgen)».

Schade aangebracht door mensen of dieren op andermans goederen of bezittingen zijn gewone kost. De heer officier doet op 2 mei 1678 Peeter Rapers voor het gerecht verschijnen, die enige dagen tevoren bomen afgehakt had in de bossen bij de Oude Schans, eigendom van de Kartuizers. Dezelfde substituut meier, in hoedanigheid van officier, met name Daniel Coolz, is aanlegger op 10 mei 1677 tegen Hendrik vande Venne, die met zijn vee, 10 of 20 dieren samen, schade heeft toegebracht aan het bos van de heer, genaamd De Rooden Bosch. Hij eist dat Van de Venne zal worden veroordeeld, daar hij reeds meer-malen het recht van de heer heeft geschonden.

Beledigingen van medemensen, inzonderheid van geestelijke personen of van de Wet en Raad werden onmeedogend gestraft. In sommige gevallen moest de injurie herroepen en het leedwezen in het openbaar uitgedrukt worden. Hendrick Caels had in 1679 gezegd dat alle mannen van de wet en van het gerecht dieven en schelmen waren. Op 18 juni verscheen hij voor de schepenenbank, herriep zijn woorden en verklaarde dat het hem leed was dit vroeger gezegd te hebben. Hij voegde er aan toe dat hij al deze personen als eerlijke mensen beschouwde en niets kon zeggen dat tegen hun eer indruiste. Tevens verontschuldigde hij zich dit in staat van dronkenschap gezegd te hebben.

Er is een voorbeeld bewaard van een inwoner van Zelem die tot een bedevaart naar St.-Jacob van Compostella werd veroordeeld. Bij zijn terugkomst moest hij de magistraten schriftelijke bewijzen voorleggen van het volbrengen van zijn reis.

In een buitengewone vergadering op 11 juni 1652 werd genoteerd: «hoe dat niemant georloft en is yemant eere, naem ende faem te benemen, veel min van eenige maleficien te accuseren, hoe wel nochtans nu onlanghts geleden eenen sondach, Jans hem exponent in publicelic van het gans geselschap den aenlegger absent sijnde heeft beticht ende aengetegen van dieverije namelic dat hy met Herman Spilborgs soude gestolen hebben seeckere bijen, oft die selve in effect dese woorden geseyd te hebben, ende wandt den exponent grootelic wordt geiniurieerd, eere, naem ende faem benomen, welck hij niet en soude willen lijden voor het verlies van sijn gans patrimonium, ja soude tselve liever hebben te verliesen als sulcke plichte te verdragen, waerom hij die selve iniurie revoceert ad animum, niet willende sulckx verdragen, om duysent pattacons ende meer ende eenen wech tot St.-Jacops in Compostella, hetwelck geldt hij liever soude hebben te betaelen mede den voorschreven wech doen als die voorschreven iniurie te lijden.... dat den gedaeghde bij uwer heeren vonnis sal worden gecondemneert tot reparatie van sijne geleederde eere, naem ende faem in de parochie kercke alhier publickelic op eenen sondach te hooghmissie gekleet sijnde met een lijnen cleet ende wassen kersse, den exponent genaede biddende daerbijneffens gecondemneert te worden tot den voorschreven wech van St.-Jacops te voet te doen, daerbijneffens een

hondert pattacons tot behoefte der armen deser jurisdictie... «In de rij van diegenen die hier als beklagden verschenen, zijn er die niet in orde waren met de betaling der belastingen, cijnsen, pachten of gekochte goederen. Het zou te ver leiden hier meer voorbeelden uit de aktenboeken aan te halen. Al de overtredingen van het laag gerecht waren over het algemeen strafbaar met geringe boeten. Ook bevestigden en beslechtten onze schepenen de wettelijke passeringen als testamenten, verkopen, verdelingen, overeenkomsten, verhuringen van gemeentegronden en -vijvers, nazicht der rekeningen van de burgemeesters, enz. Het gebeurde niet zelden dat de schepenen zich moesten verplaatsen om een onderzoek in te stellen, zoals het vaststellen der geleden schade die hier of daar werd aangebracht, om dode lichamen te onderzoeken en te zien of er geen doodslag mede gemoeid was, enz.

Naast het laag gerecht bestond ook het middelbaar gerecht, dat zwaardere boeten, als in beslagname van have en goed, onder zijn bevoegdheid had. Op 20 september 1676 werden zo ten nadele van Peeter Boulaers twee koeien en twee kalveren, door de veldwachter Jan Maringh aangeslagen, publiek verkocht in tegenwoordigheid van twee schepenen. De overtredingen betreffende de voogdijschappen, de keuren handelend over het onderhoud van wegen en rivieren waren ook hun deel.

5. Hoflating of Rechargie

Bij het begin van het schependom werd na de uitspraak der bank, in principe geen beroep verleend. Naderhand werd dit echter toegestaan alleen voor hetgeen de burgerlijke zaken betrof. Om hieraan te ontkomen had men te Zelem de hoflating of «Renchargie» waarvan we in de aktenboeken enkele gevallen ontmoeten. Hierdoor vroegen de rechters van onze gemeente, alvorens definitief vonnis uit te spreken, de mening van een hogere rechter, of het benoemen van een tijdelijke raadspensionaris om advies te geven. Ingelijfd bij het Prinsbisdom Luik, was dit hoger gerecht voor Zelem ook te Luik gevestigd. Op 6 juni 1679 hebben we een «Rechargie der heeren Schepenen van Luyck tot last Hendrick Caels, geopent ten huise sr. Daniel Coolz, meyer ter presentien Jacob Peurters, Hendrick Vande Venne ende Christiaen Vrancken, schepenen». Een ander nog hebben we in het proces Jan Leyssens, boven vermeld: «Wij schepenen, onderschreven, gezien hebbende die rechargie van ons wettigh overhooft, schepenen van Luyck, de dato den 22 July 1680, wijsen apprehensibel Jan Leyssens. Actum den 24 July 1680. Present Jacob Peurters, Hendrik Vande Venne, Jan Swerts, Machiel Luts ende Machiel Cleys, schepenen».

6. Hofvaart-Hof van Vliermaal

Te Zelem was eveneens het «ter hofvaart gaen» bekend. Hierdoor vroegen de schepenen raad bij een hoofdbank, die de-

zelfde «costuymen» volgde, over de interpretatie der wetten. De schepenen van onze heerlijkheid, als dorp naar Loons recht, gingen ter hofvaart bij het Hoge Hof van Vliermaal, of het hof van appel. Dit bestond reeds in de 13e eeuw en was samengesteld uit een schout, zeven schepenen, een secretaris en boden. Het trad op als hof van beroep. Het proces van Eustachius Duynen, Diestenaar, tegen Mr. Jan Cools, dat in 1650 onophoudelijk voortduurde, geeft hiervan melding in volgende termen: «.... in voirschreven conclusie finaël scabinael van het oppergericht Vliermael....».

7. Hogere Raden

In de rechtsprocedure te Zelem moeten we nog drie andere instellingen van wat naderbij bekijken, daar we ze in de genachten of schepenzittingen terugvinden. Deze zijn: de Gewone of Ordinaire Raad, De Geheime of Secrete Raad en het Tribunaal der Heren XXII.

De Gewone Raad te Luik kwam alle dagen bijeen, en bestond uit negen raadsheren, meestal rechtsgeleerden. Ze behandelden alleen de burgerlijke zaken, waren bevoegd in laatste instantie over het beroep der vonnissen van de gewone rechtbanken, en in eerste aanleg over de inbreuken der keizerlijke privilegiën. In zijn proces tegen de Heer van Zelem deelt E. Duynen, bij monde van zijn advokaat mee: «.... ende getuigen daer in is vernoempt door die h. ordinaris raet des Lants Luyc...». De Secrete Raad besliste over het burgerrecht, vooral over de belastingen, over geschillen van ondergeschikte rechtbanken en over de herziening der vonnissen. Onder Jan van Heinsberg werd deze raad in de 15e eeuw goed georganiseerd. Hij was samengesteld uit een kanselier, de Groot-meyer van Luik, twee schepenen en raadsleden. Vooral de Kartuizers van de St.-Jansberg te Zelem komen, in hun jarenlang proces betreffende de belastingen, hier dikwijls voor. In de rekeningen van de gemeente, de dato 10 januari 1645, lezen we: «Item Mr. Pauls Francken ende Jan Thonis nae St.-Truyen gereyst om byden prelaet te lichten d'antwort vande prior om dieselve te demonstreren in den Secreten Raet».

Het Tribunaal der Heren XXII, werd definitief in 1487 ingesteld te Luik en kreeg zijn naam naar de 22 rechters die er in zetelden. Er waren vier kanunniken der katedraal, vier edelen, vier burgers der stad Luik en tien burgers uit de steden van het Luikse en het Loonse, allen jaarlijks te herkiezen. Hierdoor werden de daden der rechters-schepenen of officiers beoordeeld, die van hun macht in de gemeenten misbruik hadden gemaakt door straffen uit te spreken zonder voorafgaand vonnis, door het niet uitvoeren van de wet en dergelijke meer. Iedere burger die meende een gegronde reden te hebben kon de bijeenkomst aanvragen. Zo stond hiervoor terecht de meier Coolz van Zelem, in naam der schepenbank, op aanvraag van Eustachius Duynen

in september 1651, want in het proces staat: «.... ende sijn recours te nemen naar die eereestige h.h. twee en twintich...».

8. Bijzonderheden

Het kon wel eens voorvallen dat twee schepenenbanken van verschillende gemeenten éénzelfde zaak behandelden. Aan de heer der vreemde gemeente moest de aanvraag gericht worden om de getuigen te mogen horen. In het bovenermeld proces van Jan Leyssens verklaren de schepenen «.... alle mogelijke debvoiren te hebben gedaen om bij den heer officier Caggevenne, lande van Brabant (Zelem was Luiks), te becomen, permissie om sijne ondersaeten als getuighen af te mogen hooren over den neerslagh aldaer geperpetreerd door Jan Leyssens, gemeyntenaer van Zeelhem in den persoon van Hendrik Nys, ingesetene van Caggevenne...».

Niet altijd werden door de schepenen aanstonds beslissingen getroffen. Bij het lezen der aktenboeken zien we dat in het proces van Jan Vande Kerckhof tegen de heer van Lobosch de beslissing wordt verschoven naar de volgende zitdag, veertien dagen later. Dit gebeurde omdat de schepenen op 16 september niet in voldoende aantal aanwezig waren. Een andere reden is, wanneer de aanlegger van het proces niet tegenwoordig is zoals dit het geval was voor Reynier Hulshagen op 4 februari 1675. Deze was reeds verschillende malen als aanlegger voor de schepenenbank verschenen, en de dag waarop Jan Kumpts verschijnt, stelt men vast dat Reynier juist overleden is.

In dit geval beslissen de schepenen, uitstel te nemen tot de volgende zitting. Hetzelfde gebeurde wanneer eerst getuigen van een voorval moesten gehoord of wanneer stukken ter inzage nog moesten gevraagd of geleverd worden.

In het begin van deze bijdrage werd melding gemaakt van het feit dat niet altijd de gedaagde voor de vierschaar verscheen. Het kon ook gebeuren dat deze voortvluchtig was. Om dit vraagstuk op te lossen, herlezen we nogmaals de buitengewone zittingen over de moord door Jan Leyssens te Kaggevinne bedreven. De gemeente zelf zetelt als aanklager tegen Leyssens «.... gedaeghde met den kloekslach...». De advocaat, De Reyt, zetelend voor de gemeente, zegt dat veldwachter Jan Vanden Aerdenwegh de klok van de kapel van St.-Apollonia heeft geluid om hem voor het gerecht te roepen. Indien hij binnen het tijdsbestek van vijftien dagen niet zou verschijnen, zou hij al zijn rechten verliezen, hetgeen gebeurde op de buitengewone zitting van 26 augustus 1680. De beslissing luidt als volgt: «Schepenen, onder correctie wijsen den gedaeghden versteken van alle exceptien peremptoir. Lata ut supra, present Machiel Cleys ende Christiaen Vrancken, schepenen...». Betreffende het uur der bijeenkomsten werd niet veel melding gemaakt. Hieromtrent lezen we dat Andries Pots, veldwachter, voor een buitengewone vergadering de belanghebbenden had uitgenodigd «... tegen heden ten acht

uren». Daarom werden de andere rechtszittingen niet noodzakelijk op hetzelfde ogenblik gehouden, daar hier enkel speciaal ver Wittigd wordt.

ANDERE MAGISTRATEN TE ZELEM

Van de personen die aan het hoofd van de gemeente stonden hebben we reeds de schepenen met hun gerecht geciteerd. Overigens controleerden ze de andere gemeenteamttenaren; sommige inwoners die de last ervan te zwaar vonden, trachtten zich te onttrekken aan die opdracht. Hun wedde was bepaald volgens een vast tarief: naar rato van de zittingen ontvingen ze «presentiegeld».

Volgens Nikolaas Janssen bestond de magistratuur, die met het burgerlijk bestuur der heerlijkheid belast was, nog uit de volgende dignitarissen: een meier of officier, een burgemeester met zijn helper, twee sedtmeesters, een H. Geest- of Armenmeester en een kerkmeester. Beide laatsten zullen naderbij beschouwd worden in de afdeling over het godsdienstig leven te Zelem.

Tot in 1789, bij de Franse Revolutie, was de meier of officier de hoogste ambtenaar. Vermits hij plaatsvervanger was van de landsheer, die tot in het jaar 1597 de heer van Diest was, kan zijn functie best vergeleken worden met die van de huidige burgemeester. Hij werd bijgevolg door de Heer benoemd, die hem naar goeddunken kon afzetten. Hij moest de eed afleggen in handen van de oudste schepenen. Bij de benoeming van Daniel Coolz tot meier te Zelem in 1654, door de heer Constantijn Huygens, kwam betrokkene op 12 januari voor de schepenbank de eed zweren. Bij afwezigheid van de president-schepenen legde hij op 13 januari als meier, de eed af: «Ick gheloove ende swere bij mijn christelijcke trouwe, ende op allen 't gene ick van Godt ontfangen heb, dat ick sal achtervolgen, onderhouden, ende doen onderhouden bij alle mijn macht ende Dienaren, der Kercken Recht, des Heeren Recht, deser Bancken Recht, der Ghemeynten Recht ende een yders goet Recht. Gheloove insgelycx 't onderhouden (soe verre mij mogelic is) alle poincten ende articulen, gheschreven inde Blyde Incompste ons gena. Prince des Lants van Luyck. Sonder daertegen te comen, te doen oft te laten gheschieden, met Raet of Daet in eeniger manieren. Oock eenen yegelycken Recht ende Justitie te doen, ende te doen naer behooren soe verre het my aengaet ende toucheert. Oock allen 't gene te doene naer Inhout der ouder costuymen, ende usantien deser bancken, ghelyck een ghetrou officier schuldich is te doene, ende dat en sal ick niet laten om vrinden oft magen, om lijf oft om leven, noch om geenderhande giften. En wat ick hier gheloove, sal ick onderhouden ende wel ghetrouwelic dat sweer ick. Soe helpe my Godt ende alle syne heyligen».

Tijdens de buitengewone zitdag der schepenbank, op 29 juli 1680, legde Christiaan Vrancken, schepen, de eed af als Luitenant-meier in de handen van Jacob Puerters, president-schepen. Een en twintig dagen later, op 19 augustus 1680, verscheen Adrianus Cools, zoon van wijlen Daniel, in het Paanhuis voor de wet, en legde er de eed van meier af, nadat hij een brief van Constantijn Huygens had afgegeven. Deze was geschreven op 4 augustus, ondertekend en met rode was bezegeld. Hendrik vande Venne, Christiaan Vrancken en Machiel Cleys waren hiervan getuige. Zijn verplichting bestond, zoals de eed luidt: «in het handhaven van al de bestaande rechten». Hij nam verder de eed af van al de andere wethouders en zat het gerecht voor. Wanneer Robrecht de Moens als heer van Zelem, in 1597 zijn blijde intrede deed, en Filips Willem van Nassau opvolgde, werden hem op 14 oktober zeven artikelen aangeboden met de wens deze te aanvaarden. Ze waren opgesteld door de toenmalige secretaris Joris Windelen, in naam der gemeente, en hierin werd gevraagd dat «het hem zou gelieven een meier aan te stellen die in het dorp van Zelem woonachtig zou zijn»; dit stemde overeen met de Reformatie van het Land van Luik, opdat de gemeente en de heer hierdoor beter zouden gediend zijn. Verder vroeg men hierin dat hij de meier of officier zou verplichten, onder eed het keurboek te onderhouden en te doen onderhouden ten bate der ingezetenen. Robert de Moens bevestigde zijn instemming hiermede onder eed. De meier ontving de bevelen rechtstreeks van de heer en moest zorgen voor de bekendmaking der ordonnantiën aan de inwoners.

Na de meier komt de «borgemeester». Het is in de eerste plaats geboden een groot onderscheid te maken tussen deze ambtenaren in vroegere tijden en de huidige burgemeesters. We kunnen hun werk best vergelijken met de huidige gemeenteontvangers. Als pachters van de gemeentelijke belastingen moesten ze de inkomsten en uitgaven zorgvuldig noteren, en hun namen prijken boven de rekeningen van hun dienstjaren. Wanneer in moeilijke tijden de gemeenteuitgaven hoger reikten dan de inkomsten, deden de «borgemeesters» beroep op rijke burgers van de omliggende dorpen om geld te verschieten. Zo kwamen op 26 februari 1674 Andries Celen en Jan Swerts, burgemeesters, voor de schepenbank verklaren dat ze van Hendrick Gressens, schepen van Lummen, de som van 200 gulden hadden ontvangen, om de levensmiddelen van de Spaanse soldaten te betalen; ze beloven deze som binnen het jaar terug te betalen. Het volgende jaar op 18 februari bevestigden Jan Swerts en Jan Deys een nieuwe lening van Anthoon Moes, gemeentenaar van Linkhout, over een bedrag van 100 pattacons of 400 gulden voor het uitkopen van het winterkwartier der keizerlijke soldaten uit het land van Luik. Zij verplichten zich hem een rente van 20 gulden per jaar te betalen en ze geven de gemeentevijvers, in de Zelemse heide, als pand.

Te samen met de Sedtmeesters, de Kerk- en H. Geestmeester, werd de «borgemeester» ieder jaar gekozen door de inwoners der gemeente, op zondag vóór het jaargeding na Driekoningen. Het jaargeding was de jaarlijkse rechts- of dingdag. Te Zelem bestonden er zeker twee, misschien wel drie per jaar. De eerste had plaats bij het begin van het jaar, na Driekoningen, de tweede in de eerste veertien dagen der maand april, zeker in de jaren 1649, 1650, 1652 en 1658, van 1674 tot 1677 en in 1681; de derde in de eerste week van de maand oktober van elk jaar. Op deze dag werden de keuren of reglementen voorgelezen; deze konden dan veranderd, vermeerderd en verminderd worden, wat wel eens voorviel. De rekeningen der gemeente maken melding van deze vergadering op 20 november 1560. De Sedtlieden vergaderden die dag met Wet en Raad om de veranderingen aan het keurboek aan te brengen, veranderingen aangaande het plaggen, de visvangst, de schapenteelt en het herbergen van vreemde lieden binnen de gemeente. Het gelag aan de aanwezigen geschonken beliep 2 gulden. Ieder burger was verplicht op het jaargeding aanwezig te zijn; hij moest er zich naar schikken, want het keurboek bepaalde een boete van 7 schillingen voor de afwezige. Het ene jaar moest de borgemeester gekozen worden tussen de inwoners van de Zelemse zijde, en het volgend jaar tussen deze die het gehucht van Heze bewoonden. Hij die gekozen werd, was volgens artikel I van het keurboek verplicht zijn ambt te aanvaarden op straf van 14 schillingen, aan de officier te betalen. Na zijn aanstelling duidde hij naar goeddunken drie personen aan van de andere zijde. Hieruit kiest dan de Wet, bestaande uit meier en schepenen, de man die de meeste stemmen heeft tot helper van de borgemeester. Deze zal volgend jaar echter borgemeester zijn en moet slechts dan een rekening opmaken. De volgende dag moest hij met al de andere gekozenen van die dag (kerk-, H. Geest- en Sedtmeesters) de eed gaan afleggen voor de meier en schepenen; deden zij het niet, was een straf voorzien in het keurboek. De sekretaris noteerde hun eed in het aktenboek der schepenen. De borgemeester bepaalde de dagen tussen Sinksen en St.-Jan, waarop de gemeentenaren in de heide turf moesten steken. Hij kwam met Wet en Raad bijeen om andere celen te zetten. Op 30 oktober 1679 werd per bunder een ceel bijgezet van 3 gulden Brabants geld door Jan Bosmans en Andries Moons, borgemeesters. Ze moesten er dan ook over waken dat die celen betaald en geïnd werden. Het gevolg hiervan was natuurlijk dat de borgemeesters dikwijls als aanleggers voor de schepenbank verschenen. Op 9 april 1674 eist Willem Cleys, gewezen borgemeester van 1672, van Andries Vande Mortel nog 3 gulden en 14 stuivers als rest van de landceel; op 26 april 1677 treedt Andries Celen, borgemeester van 1674 op tegen Claes Vrancken voor de rest van zijn celen, bedragende 6 gulden; op 13 mei 1680 procedeert Jan Symons, borgemeester tegen Jan Deys, voor 53 gulden, een ceel die hij nog ten achter was en die gezet was tot

betaling van de «conincsche ende hollandse sauvegarden int iaer 1675».

Ook moesten zij te gepasten tijde, in de lente, ieder jaar honderd populieren of jonge heesters in de gemeente planten, waarvan ze de rekening moesten vereffenen bij hun saldo dat op de zondag vóór het jaargeding moest afgesloten zijn, gestaafd door de kwijtschriften. Daar zij daarenboven slechts gedurende één jaar in hun ambt waren, moesten ze binnen het jaar alle achterstallen en fouten inbrengen en aanklagen. Zo luidde de verordening, op 29 april 1658, dag van het jaargeding, beslecht. Indien de rekening niet juist was afgelegd, dan klagen de borgemeesters van het volgend jaar te samen met de wet op hun voorganger, zoals dit gebeurde op 23 november 1676 tegen Andries Celen, borgemeester van 1674; zij eisten nog 64 gulden en 18 stuivers als rest van zijn rekening.

Dank zij de bestaande registers kennen we bijna al de namen van de borgemeesters die tussen 1600 en 1700 de eed hebben moeten zweren als volgt: «Ick ghelove ende swere, dat ick dit offitie om te sijn Borgemeester van Zeelhem daer ick vande gemeynte Regeerders toe gekosen ben, sal ick rechtveerdelic dragen, der ghemeynten goet, ende getrou sijn, haer oude costuymen ende heerconne behoorlic observeren, defenderen, ende voorstaen, der ghemeynten met deser bancken profyt voorderen, hun schade verhoeden, ende soe veel in mij is met recht restiteren ende voorstaen. Alle ghemeynten ghewichtige saeken by advies van meyer ende schepenen ten besten voordeel der selver administreren, soe verre my mogelic is, ende voorts in alles te doen wat een getrouwe Borgemeester is schuldich te doen, sonder te soecken syn eygen baet. Ende wat ick hier ghelooft hebbe en sal ick niet laten om vrinschap oft vyantschap noch om geenderhande maniere. Soe helpe my Godt ende alle heyligen. Amen».

De borgemeesters verhuurden de gemeentegronden en vijvers, verkochten de houtwas en verdeelden hiervoor de percelen naar willekeur. Ze moesten ervoor zorgen dat alle huurders een voldoende borgsom stortten, en alle jaren de huur betaalden. Van diegenen die hun huur of celen niet betaalden, nadat ze door de borgemeester werden gemaand, werden goederen aangeslagen.

Nadat de borgemeesters waren aangesteld werden er twee Sedtmeesters tussen de welstellende burgers van het dorp gekozen. Ook zij waren verplicht hun ambt te aanvaarden. Hun belangrijkste activiteit was het zetten of verdelen der grondbelastingen of celen tussen de inwoners en de afdrijvers. Deze laatsten waren inwoners van andere gemeenten die te Zelem over eigendommen beschikten of landen in pacht hadden. De zettingen werden bundergewijs betaald. Samen met de sekretaris maakten de Sedtmeesters de lijst op van de belastingsschuldigen, en deze werd voor ontvangst aan de burgemeester overhandigd. Voor de ontvangst der celen moesten de ceelheffers of inmaners zorgen, die volgens een verordening op 10 januari 1656, dag van

het jaargeding, en volgens artikel 32 van het keurboek, de 20e penning der celen voor hun werk ontvingen.

Een zekere ceelheffer, Reynier Thonis op de Nieuwe Schans, klaagt op 7 maart 1651 Peeter Smeets voor het gerecht aan, en eist 6 gulden en 4 stuivers als rest van de ceel, die gezet werd om de lasten op de schans, in de tijd der «Lorreinse» soldaten te herstellen.

Het meeste toezicht moest dan ook uitgeoefend worden op het rechtvaardig zetteⁿ der belastingen. Daarom werden de Sedtmeesters verplicht de eed te zweren: «Wy geloven ende sweren dat wy nae ons beste kennelyckheyt ende memorie, als sedtmeesters, ons uuterste best sullen doen, om een yeder int setten gelyck en recht te doen, niemande uut haet oft nyt beswaren, noch uut liefde oft vrinschap hun ceelen verminderen, maer een yeder int setten gelic ende Recht te doen nae dat hy is gebruyckende oft besittende, en sullen mede ons besten doen om de ghemeynten helpen te reycken, ende dat en sullen wy niet laeten om yemants wille. Soe helpe ons Godt ende alle syn heyligen».

Zo vormden meier, schepenen, borgemeesters en sedtlieden het burgerlijk bestuur der gemeente Zelem. De dag waarop ze gekozen werden bood de Kerk van Zelem en de H. Geesttafel op kosten van de laatste, hun een maaltijd aan als beloning voor hun moeite.

Ook de veldwachter hoorde erbij. Enige eeuwen terug werd hij «'s Heren dienaer», «Gerechtsdienaer» of kortweg «bode» genoemd. Met voorkennis van de magistraat werd hij door de heer benoemd. Te Zelem vinden we altijd melding van twee dienaars, die in zover wij het inzien met alle mogelijk werk belast werden. Enkele voorbeelden uit hun geschiedenis zullen ons hierover duidelijk inlichten. Op 5 februari 1674 werd de veldwachter vanwege de heer pastoor Cornelis Van Roy en de wet belast in alle herbergen te gaan en volgend bericht mede te delen: Mits de troebele tijd was het verboden aan alle herbergiers in hun huis of in andere plaatsen enig snaarspel van instrumenten, oneerlijke liedekens en dansen toe te laten, op straf van 3 pattacons, zo dikwijls ze zouden betrapt worden. Daarenboven zal ieder persoon die hierin betrokken is, één pattakon betalen; indien deze niet betaalt, zal de herbergier hiervoor verantwoordelijk gesteld worden. Veldwachter Loveris bekennt daarna dit overal kenbaar gemaakt te hebben.

Wanneer sommige goederen van de gemeente verkocht of verhuurd werden, had de veldwachter recht op enkele schillingen «presentiegeld». Hij moest in deze gevallen overgaan tot de proclamatie, welke als 5e artikel behelsde: «al de publicaties moeten gedaan worden door een gezworen dienaar van de justitie» en als 7e artikel: «in tegenwoordigheid van de schepenen zal de kaars door de gezworen dienaar aangestoken worden». Op 27 november 1680 werd op de Nieuwe Schans door meier

Vrancken have en goed verkocht van Joos Moons, schansmeester. Door de dienaar werden opgeroepen: 15 halsters boekweit, een schapraai, twee kisten met een tafeltje, een spade, gaffel en schepnet, een bed met toebehoorten en het huis. Voor het oproepen ontving de dienaar 10 stuivers.

Bij de verkoop van de goederen van Peeter Verstylen, op 13 december 1677, om de achterstal van de pacht van de windmolen te betalen, zien we duidelijk hoe men te werk gaat: Eerst zullen de meubels publiek opgeroepen worden door de dienaar; nadat deze zal gezegd hebben «eenwerf, anderwerf» zullen deze toebehoren aan diegene die het laatst en het meest gezet heeft. Om de meubels op te roepen ontving de «dienaer» 30 stuivers, en voor het aanplakken van biljetten voor de verkoop te Meldert en te Linkhout nog 70 stuivers. Op iedere zitting van het schepengerecht was hij aanwezig en stond te hunnen dienst.

Wanneer er tot een arrest of een inbeslagneming beslist werd, moest hij dit vonnis uitvoeren. Zo heeft de dienaar op 24 januari 1678 bij Peeter Boulaers een koe gehaald, die door hem publiek moest verkocht worden.

Buiten het lezen en aanplakken der ordonnantiën op de palen van Zelem, dit waren de plaatsen waar de grensstenen der gemeente stonden, vergezelde hij soms de schepenen op hun reis, in 't bijzonder naar de hogere gerechten te Luik. In het proces van Eustachius Duynen is hij in augustus 1651 anderhalve dag weg geweest om de schepenen af te halen, waarvoor hij speciaal 3 gulden ontving. Ieder dienaar moest de eed afleggen: «Ick als dienaer van Zeelhem, ghelove den Heer ende synen meyer ende gemeynnten onderdanich ende getrouw te wesen, hun schade verhoeden, hun profyt voorderen, 't allen tyde (des versocht synde) hem vromelic bystaen alle misdadige, oft wat vangbaar is te vanghen, ende te houden, sonder consente van hen, niet te laeten gaen, oft ontslaen naer myn beste vermeugen, cracht ende macht gevanckelyck houden. Allen 's heeren geboden behoorlic doen achtervolgen ende onderhouden, alle quade feyten, s' heeren vervallen peene ende brueken den officier aen te brenghen, secreet te houden al wat de justitie ende weth aengaet, mitsgaders des Heeren ende deser bancken Recht, den gemeynnten recht te onderhouden, ende doen onderhouden, soe verre het myn offitie aengaet, alle conden, weeten, arrestaties oft commeringhen ende afgebotten getrouwelic doen ende expereren. Oock alle beesten calengeerbaer bevonden, schutten ende calengeren, op het behoorlic schot, ende dit offitie van dienerschap wel ende getrouwelic te bedienen gelic een getrouw dienaar toestaet op verbeuren mynder offitie, ende wat ick hier geloove en sal ick niet laeten om vader of moeder, suster oft broeder, om vrinden oft vyande, noch om eenige gift oft gaven, noch om gunst oft vrese, maer ick salt onderhouden wel ende getrouwelic. Soe helpe my Godt ende al syne heyligen».

De sekretaris werd door de heer van Zelem levenslang be-

noemd. Zo werd Nicolaes Janssen den Jongen door Catharina de Beaquequin ontvangen als sekretaris; hij legde voor meier en schepenen op 13 januari 1648 de eed af. Hij stelde de notulen der rechtsdagen op, schreef alles in de keurboeken in en deed het schrijfwerk bij de schepenbanken.

Dank zij het register van 1647 kennen we de eed van deze ambtenaar: «Ick gheloof ende swere, dat ick dit offitie om te syn secretaris van Zeelhem, dat my van myne oversten ghegunt ende ghegeven is, my sal ghetrouwelic dragen ende quyten, alle dinghen rechtverdelic schryven ende noteren, oock secretyck houden, allen 't ghene secreet moet blyven. Der Kercken Recht, des Heeren Recht, der Ghemeynten Recht, ende een yegelyckx goet recht, sal ick naer myn beste verstant ende kennisse helpen defenderen ende voorstaen naer de rechtveerdelicheyt. Alle poincten ende articulen ghescreven inde bly Incompste van onsen S. P. des Lants van Luyck sal ick helpen onderhouden sonder daertegen te doen in eeniger manieren, voorts sal ick doen als een ghetrouw ende secreet secretaris is schuldich te doen, en dat en sal ick niet laeten om vrinden oft vyanden, om giften oft gaven, in eeniger manieren, en dat ick hier gelove, sal ick houden op myn christelycke trouwe. Soe helpe my Godt en alle syne heyligen. Amen».

(Wordt vervolgd)

J. VRANCKEN

UIT OUDE PAPIEREN :

NEGENTIENDEEUWSE KRONIEK OFTE «PETITE HISTOIRE»

Dr. Jan Lindemans heeft ergens eens gezegd of geschreven, dat de negentiende eeuwse lokale geschiedenis meestal, en ten onrechte, veronachtzaamd wordt. Het is alsof er na het Oude Regime niets meer gebeurd is.

Op de vergadering van de gemeenteraad van Beersel van 21.3.1899 werd de volgende «beraadslaging» goedgekeurd, in het Frans, natuurlijk...

«Le Conseil communal statuant sur cet objet est d'avis qu'il y a lieu d'émettre un vœu favorable au rescrit du Tsar en faveur du désarmement et de l'apaisement des querelles internationales et d'appuyer cette œuvre hautement humanitaire en *faisant appel au concours des habitants de Beersel* pour se joindre au désir que manifeste le Tsar;

De voir largement diminuer le poids des armements et des dépenses militaires qui pèsent lourdement sur le peuple travailleur.

(W.g. door schepenen de Cuyper, waarnemend burgemeester.)

De «concourse» van de Berselaren heeft, helaas, niet veel geholpen!

C.T.

Waar stond het Hof te Pamel?

Samen met het Hof te Zuivene, het Hof te Berchem en het Gasthuishof, behoort het Hof te Pamel tot de belangrijkste eeuwenoude landbouwbedrijven, waaromheen zich de landbouwkundige, economische en maatschappelijke geschiedenis van Pamel voor een groot deel heeft afgespeeld.

Terwijl de twee eerste hoeven oorspronkelijk bewoond en beheerd werden door leenmannen van de adellijke familie der Ledeberges, hingen de laatste respectievelijk van het Sint-Jansgasthuis te Brussel en van de Abdij van Ninove af. De lokalisering van de drie eerstgenoemde hoven levert geen moeilijkheden op, vermits ze tot op onze dagen bleven voortbestaan, al boetten ze - vooral tijdens het laatste paar eeuwen - veel van hun belang in. Het Hof te Pamel echter is sinds het einde van de zestiende eeuw verdwenen, en het toponymisch materiaal dat tot nog toe werd aangewend, is onvoldoende om het zeer nauwkeurig te situeren.

Tot een vrij vage plaatsomschrijving kwam het reeds meermalen. Zo schrijft A. Wauters in zijn «Histoire des environs de Bruxelles» dat het Pamelse abdijhof in de omgeving van de (oude) kerk stond, op de grond die Willem I van Ledeberg in 1195 aan de Abdij schonk om er een Klooster voor de Ninooftse Norbertinnen op te richten. En E.H. Ern. Soens, die merkwaardige dingen schreef over de pachthoven der Abdij van Ninove, kwam op grond van oude archiefaanwijzingen tot dezelfde bevinding. Tot een preciezer aanduiding kwam het nog niet. In dit artikel willen we een poging wagen om, met behulp van nieuwe elementen, de ligging van het Hof te Pamel scherper te bepalen. Inderdaad, tot nog toe werd alleen op het cartularium van de Abdij beroep gedaan. Wij willen het proberen met latere plaatsaanduidingen om nadien onze besluiten aan het oude materiaal te testen.

Deze nieuwe gegevens putten we vooral uit een heerlijk renteboek van de Abdij van Ninove (1). Het heeft uitsluitend betrekking op gronden en huizen die in Pamel gelegen zijn; het werd geschreven en bijgewerkt tussen 1640 en 1670, wat betekent dat het werd aangevangen enkele decennia na het verdwijnen van het hof. Belangwekkend is het feit dat de plaatsomschrijvende teksten uit «den ouden boeck» meermaals integraal naast de nieuwe werden overgenomen, wat ons reeds heel wat dichter brengt bij de politiek-godsdienstige woelingen op het einde van de zestiende eeuw, waarin men de oorzaak van het verdwijnen van het Hof te Pamel meent te moeten zoeken. Interessant is het ook vast te stellen dat de Witheer die er randnota's in aanbrengt, nu en dan beroep doet op zijn confrater E.H. Cambier, pastoor te Pamel van 1665 en 1676. Dit geldt voor enkele onbe-

(1) R.A.G., Abdij Ninove, nr. 113.

- Uit nummer 5 lichten we: «... op een behuysde stede geheeten de Keyser stede, gelegen achter het hof nu deel van de priesteragie, toecomende d'Abdije van St.-Cornelis...»;
- Onder nummer 13 lezen we: «... op twee behuysde steden geheeten de loddere, met de westzijde aen het straetken dat vanden hove nu deel vande priesteraige ter denderwaert loopt, zuyt een wechelken dat loopt ter cassaert weert, noort een straetken dat naer schoonaerden loopt, oost teghen den clijnen hoogberch»;
- En nummer 14 verduidelijkt: «D'Heere van Pamele over Jan vander more op een hofstat voor ons hof te Pamele van weghen...». Een randnoot herinnert: «Men seght het hof te Pamel ghestaen te hebben op oft ontrent den hoplochtinck van h. Pastoor van Pamele».

Wat kunnen we hieruit besluiten? Tweemaal getuigt men dat de grond waarop het hof stond, thans tot de priesterage behoort. En tot de priesterage wordt in 1645 gerekend: «... het Corenhuys... met den vijver, hof ende hoplochtinck... den Boomgaardt... een besloten veldeken aan 't kerckhof... de Etteweyde... den Calverenmeersch...». Samen is dit een blok van \pm 20 dagwand. Maar de randnoot zegt dat het hof zich bevond óp of «ontrent» de hoplochting. Reeds heel wat preciezer. Op de «Boomgaard» kan het niet geweest zijn, want in de oude teksten is er spraak van een bron die de wallen van het hof voedt, en dan zou het water bergop moeten vloeien. En de Etteweide komt niet in aanmerking, omdat het hof hoger moet gelegen hebben dan de Lodder: «het straetken dat vanden hove... ter dender weert loopt». Om dezelfde reden kan het de Kalverweide niet zijn.

Het Hof te Pamel stond dus wel op de hoplochting, en als de schrijver van de randnoot hieraan «oft ontrent» toevoegt, zal dit wellicht zijn oorzaak vinden in het feit, dat de hoplochting precies tot aan de vijver niet kwam, of dat er nog resten van de gebouwen overeind gebleven waren. Op de kaart van \pm 1643 is er inderdaad nog een betrekkelijk groot gebouw boven de vijver te bemerken.

En hiermee hebben we meteen te verstaan gegeven waar we de ligging precies situeren: onderaan de hoplochting, vlak boven de vijver, tussen de pastorie en de straat naar de Dender. Ziehier waarom: uit oude teksten weten we dat er een wal rondom lag en de terreingesteltenis laat zulks maar toe in het heel wat lager gelegen gedeelte van de hoplochting, vlak boven de vijver. Aldus kan het hof twee toegangswegen hebben gehad: een toegang van de straat naar de Dender uit, en de dreef die rechtover het kasteel uitmondt. Het woord dreef - dat tot in het begin van deze eeuw gebruikelijk was voor deze weg - pleit ten andere ook voor deze zienswijze, al zou hij insgelijks deze benaming kunnen gekregen hebben door het feit dat hij ook toegang gaf tot het hof van de pastoor (sprochiaens hof), dat ernaast stond!

Klopt dit alles met de oude teksten?

Laten we even nagaan of er aldus meer licht komt in de oude gegevens uit het cartularium van de Abdij. De charters die van het Hof te Pamel gewag maken, dagtekenen respectievelijk van 1260, 1299 en 1308. Het eerste document lijkt ons het belangwekkendste, omdat het een detail vermeldt dat we daar-even hebben vernoemd, vermits het onze lokalisering kracht bijzette.

Inderdaad, in het jaar 1260 wordt er tussen Willem II van Ledeberg en de Abdij van Ninove een vergelijk gesloten naar aanleiding van een zestal geschilpunten, die tussen beiden waren gerezen. In derde instantie gaat het om een beekje, dat dicht bij het hof ontspringt, en dat door de «fratres» van de abdijhoeve dwars over de weg die naar «Seonarden» loopt, in de grachten van het hof werd geleid. De tekst luidt aldus: «... et super cursu alvei cuiusdam rivuli, de quodam vivo fonte prope curtem de Pamella scatente derivati, et extra proprium cursum per mediam viam que ducit Sconarden retro dictum curtem in fossata dicte curtis per canalem minus juste, ut dictus Willelmus asseruit, influentes....» (4).

Met andere woorden, Willem van Ledeberg gaat er niet mee akkoord dat de monniken, die toen zelf nog de hoeve uitbaatten, de loop van een beekje hebben gewijzigd en het dwars over de weg naar Schoonaarden (of Schoonaard) hebben geleid om de grachten rondom hun hof te voeden.

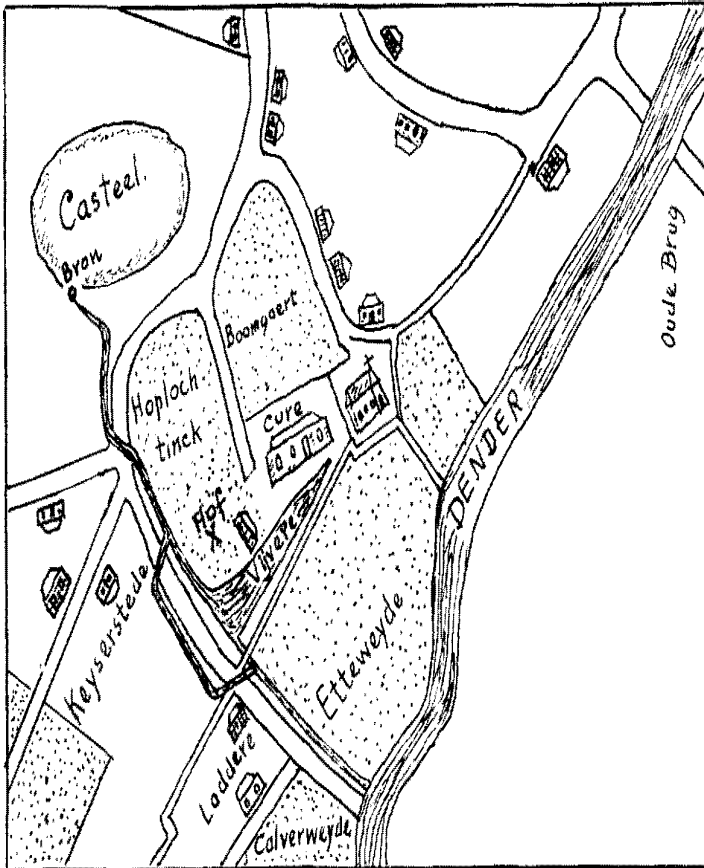
Die bron loopt nu nog, winter en zomer. En tot voor een twintigtal jaren schepten de mensen van de Kaaistraat, met emmers, water uit die beek, zelfs om te koken. En een oud Pamel's pastoor, later nog archivaris van de Abdij geworden, Godefridus van Elshout, die honderden charters heeft samengevat, lokaliseert deze bron naast het kasteel van de hertog (domum ducis). Deze inlichting komt eveneens uit het midden van de zeventiende eeuw, toen het kasteel van graaf van Coupigny nog achter de bron oprees (5).

Op het vergrote kaartje kan men de loop van dit beekje volgen van de bron af. Nu is de ligging van het terrein zó, dat het oostelijk deel van de hoplochting afbermt naar de beek toe, zodanig dat daar onmogelijk een gracht kon worden gestoken. Onderaan, naar de vijver toe, ligt het terrein lager dan de straat. Daarlangs is het beekwater in de hofwallen geleid. De weg die door de beek gedwarst wordt, is de straat die naar de Dender en zo naar Schoonaarden loopt. De bewuste bron wordt eveneens vermeld in 1195, maar die tekst komt nog ter sprake. De beek, zoals we ze aangebracht hebben op de vergrote kaart, staat natuurlijk niet op de kaart van Philips de Dijn (1643). Het is de loop van dezelfde gracht, zoals we hem getekend vonden op

(4) I.J. De Smet: Corp. Chron. Flandriae.

(5) R.A.G., Fonds Abdij Ninove, nr. 3.

een plan van 1846. En we moeten bekennen dat de loop (over de weg) toen nog moet geweest zijn, zoals hij gewraakt staat in het stuk van 1260, want nog steeds voedt en ontlast hij de vijver. Thans is er van de vijver geen spoor meer.

KAART 2

Vergroot fragment van vorige kaart. De beek werd erop aangebracht, zoals ze op een plan van 1846 voorkomt. Toen spijsde ze de vijver nog en doorsneed tweemaal de straat naar Schonarden.

We kunnen korter zijn voor wat de inhoud van de oorkonden van 1299 en 1308 betreft. Ze brengen geen belangrijke bijzonderheden aan, en allebei slaan ze terug op eenzelfde partij grond met een «domistadium» erop. Het is de «mansus» waarop Godfried van Pamel destijds woonde; we komen er later op terug

Sinds wanneer stond het Hof te Pamel aldaar ?

●m hierop een antwoord te vinden, moeten we terug naar het document van 1260. Inderdaad, in deze oorkonde gewaagt men van het feit, dat het hof nog niet lang op het toenmalige terrein opgericht was. Willem II van Ledeberg beklaagt er zich over dat de fraters van de abdijhoeve, sinds de tijd dat er zich gevestigd hebben, een openbare weg die door hun domein liep, verlegd hebben, wat in strijd was met zijn heerlijke rechten. De desbetreffende tekst luidt aldus: «.... super permutatione etiam cuiusdam vie communis que juxta curtem de Pamella ducit ad ecclesiam, quia olim, antequam dicta curtis sita fuisset in eo loco in quo nunc est, per medium mansum dicte curtis ubi nunc

est, duxit ad ecclesiam dicta via. Sed postquam translata fuisset in locum modernum dicta curtis, consensu bone memorie Egidii quondam domini de Ledebergha, patris dicti Willelmi, dicta ecclesia Ninivensis, pristina via prorsus obstructa, in suo allodium equalem priori, communem sicut prius, que nunc tendit ad ecclesiam, viam dedit, quod tamen dictus Willelmus dixit in sue jurisdictionis praejudicium attentatum....».

Waar de oude weg, waarvan sprake, voorheen lag, is moeilijk te achterhalen. Hij liep dwars door de goederen van het hof en was een gemeenschappelijke weg. Hij liep naar de kerk en werd verlegd, met eenzelfde bestemming, op het allodium van de abdij. Waarschijnlijk liep hij dwars door het hof en werd hij nadien op de grens van het hofgoed gelegd. Vermits er in het compromis van 1260 geen spraak is van een opnieuw verleggen van deze weg, mag men aanvaarden dat hij bleef liggen waar de broeders hem getrokken hadden. Wellicht betreft het hier het kerkwegje dat van Schoonaarden uit, boven de Lodder naar de kerk loopt. Of liep de oude Pamelstraat die van Liedekerke komt, vroeger recht naar de kerk, dwarsdoor de Hoplochting? Thans maakt ze inderdaad zo een eigenaardige beugel, vooraleer zich met de Kerkhofstraat te verbinden.

Van meer gewicht is op het ogenblik de bevestiging dat het hof naar een andere plaats is verhuisd gedurende het leven van Egidius van Ledeberg, vader van Willem II en ook met de toestemming van Egidius. Deze Egidius is niet al te lang heer van Pamel en Ledeberg geweest en zijn zoon Willem II heeft nog jaren lang met de hulp van voogden geregeerd. Op grond van stukken uit de cartularia van de Abdij van Ninove en van het Sint-Jansgasthuis moeten we de verplaatsing van het Hof te Pamele omstreeks 1240 situeren. Wellicht is de oorzaak van deze woonstverandering te zoeken in het geschiedkundig feit dat in 1242 het leger van Thomas van Savoye, echtgenoot van gravin Johanna, de voorraadschuren van de Abdij plunderde en Pamel in brand stak. Zo vermeldt het Chronicon Balduini Ninivensis. Het is best mogelijk dat het oude hof toen eveneens uitbrandde en dat men naar een geschikte plaats heeft uitgezien om de nieuwe abdijhoeve op te richten. Want dit staat vast: de nieuwe stichting ligt zowat in het midden van de Pamelse abdijgoederen, die zich uitstrekken van de Wolputbeek tot het Boekhoutbos en van de kerk naar de Ledebergheuvel.

Stond het Hof te Pamel sinds ± 1240 op de grond, door Willem I van Ledeberg voor het Norbertinnenklooster bestemd?

In 1188 is Willem I, zoon van Wouter Hawel, heer van Ledeberg en Pamel geworden. In 1195 begiftigt hij de Abdij van Ninove met 6 bunder bos en het Esphout, 4 bunder bos uit het Boekhout en 2 bunder landbouwgrond «ante villam de Pamela». Daarenboven schenkt hij aan de Abdij alle huizen bij het kerkhof en staat al zijn recht af «.... prout strata que a Tenera

vergens versus meridiem et hinc versus fontem descendens includit, et prout ejusdem fontis rivulus in Teneram decurrens dividit, praedictae super addidit eleemosyne ut sororibus de Ninive inibi fiat habitatio cum edificia et cetera usibus earum poterunt parari necessaria....».

Eerst en vooral gaat het om de lokalisering van de straat. Er kan geen andere oplossing zijn dan de volgende: een straat die van de Dender naar de Dender leidt, d.i. van de oude brug naar het zuidoosten toe, afbuigende naar de bron en zo de beek volgende die opnieuw naar de Dender vloeit. Dit is immers dezelfde bron en dezelfde beek, die in 1260 worden vernoemd. En wat aan deze verklaring nog meer kracht verleent: twee derden van de heerlijke renten die de Abdij later in Pamel op huizen en gronden int, liggen precies binnen de halve cirkel die deze straten vormen. Dit zal wel een gevolg zijn van het feit dat Willem I aldaar zijn rechten afstond (jus omne quod habuit). De gearceerde straat op de eerste kaart duidt dit alles klaar aan.

Binnen deze halve cirkel ligt na \pm 1240 ook het hof te Pamel. Maar het is moeilijk om met zekerheid te zeggen of het nu juist op de twee bunder landbouwgrond stond, die Willem II te dier gelegenheid aan de Abdij schonk. De plaatsaanduiding ervan is veeleer vaag (ante villam de Pamela). Maar vermits Willem hieromheen zijn heerlijke rechten afstaat, is het méér dan waarschijnlijk dat de twee bunder grond, samen met het huis naast de kerk dat Gotinus van Ledeberg in dezelfde schenkingsakte aan de Abdij geeft, ook binnen deze kring liggen. Van Ledeberg uit gezien liggen de twee bunder dan vlak voor het Pamelse centrum en, wat meer is, de Hoplochting en de Boomgaard meten in 1645, samen met de vijver en de oude pastorie, iets meer dan twee bunder. Alle beschouwingen in acht genomen pleit er dus veel voor om aan te nemen dat de schenking van Willem I van Ledeberg in 1195 de percelen omvat, waarop \pm 1260 het vernieuwde Hof te Pamel verrijst.

Hebben de Norbertinnen er voordien gewoond?

Geen enkele tekst uit de oorkonden van de Abdij geeft daaromtrent enige inlichting. E.H. Soens veronderstelt dat ze er gewoond hebben tot vóór de tijd dat het hof er kwam. Brandde ook hun klooster af in 1242, en werden ze aldus verjaagd? In ieder geval, in 1260 wordt er niet gesproken van vroegere bewoners; er is alleen spraak van een «locum modernum» voor het hof.

Wat onrechtstreeks pleit voor het verblijf van de zusters aldaar, van \pm 1195 tot \pm 1240, is het gemis aan reactie vanwege de heren van Ledeberg ~ Pamel. Want vooral gedurende de eerste honderd jaar, toen de Abdij vaste voet in Pamel kreeg, zijn er geregeld betwistingen van alle aard tussen beiden of

wijst de heer van Ledeberg op tekortkomingen vanwege het klooster. De ontstentenis nu van een protest in deze zaak zou ons toelaten te veronderstellen dat de Norbertinnen er wel hebben gewoond. Volledige klaarheid zal hierin wel nooit komen.

Waar stond het hof vóór ± 1240 ?

Zoals de tekst van 1260 laat verstaan, is het hof overgebracht naar een «locum modernum». Dus bestond het vroeger reeds. Nergens wordt er voordien gewag gemaakt van het hof, laat staan van de plaats waar het opgericht was. E.H. Ern. Soens heeft destijds de mening geopperd dat deze hoeve vóór 1240 op Ledeberg kan gestaan hebben, omdat de abdij omstreeks die tijd gronden op Ledeberg van de hand doet, in ruil tegen andere partijen die op Pamel liggen. In 1247 is er inderdaad een ruiling van gronden tussen de abdij en Wouter van den Steen, maar er worden slechts drie bunder op Ledeberg vermeld. Dus is het de moeite niet waard. Daarbij lagen de oudste schenkingen van landbouwgronden ten voordele van de Abdij tussen de Dender en de voet van de Ledebergse heuvel. Ten derde is er thans nog geen enkele boer in Pamel die én gronden op Ledeberg én op Pamel beboert, eenvoudigweg omdat men met een oogstwagen of een geladen kar de berg niet oprijden kan. Om deze redenen meen ik dat het Hof te Pamele altijd beneden de berg heeft gestaan. Ten andere, de benaming zelf pleit ervoor.

Moeilijker is het met stelligheid te zeggen waar het hof vóór 1240 wél stond. Laten we even terugkeren tot 1179, toen de Abdij vaste voet kreeg in Pamel en Ledeberg, doordat de kerk van Pamel en de kapel van Ledeberg haar door de bisschop van Kamerijk worden toebedeeld. Omstreeks 1197 bezit de Abdij, naast ettelijke bunder bos, ongeveer 25 bunder zaailand in Pamel. In dit jaar koopt de pastoor van Pamel, Willelmus, tevens Witheer van de Abdij, twee mansi en een «hofstat» tegen kerkhof en boomgaard en schenkt ze aan het klooster van Ninove. Juist daarnaast koopt de Abdij nog een andere mansus in hetzelfde jaar. Nog steeds in 1197 koopt ze nog twee mansi, een op de Dender en een naast het huis van de pastoor, dus allebei in dezelfde omgeving.

Het is niet gemakkelijk om al deze gekochte huizen juist te lokaliseren, maar het dunkt ons dat het kopen van een «hofstat» en vijf mansi - op een moment dat de abdijbezittingen talrijk genoeg waren om een landbouwonderneming te wettigen - toelaat te veronderstellen dat we hier staan voor de vestiging van het oudste Hof te Pamel. Met andere woorden, we zijn de mening toegedaan dat het op het einde van de twaalfde of in het begin van de dertiende eeuw moet geweest zijn dat het Pamelse hof van de Abdij is gegroeid. En we opteren ook voor een plaats die betrekkelijk dicht bij de kerk lag, liefst voor die «hofstat» naast het kerkhof en Boomgaard, ofwel voor de Pamelse «gran-

gia» (waarschijnlijk tiendeschuur), waarvan een stuk van 1198 gewaagt naar aanleiding van een opsomming van al de abdijgoederen over de verschillende dorpen (Bul van Paus Innocentius III).

S a m e n v a t t i n g

1. De twee bunder grond die Willem I van Ledeberg in 1195 aan de Abdij schonk om er een klooster voor de Norbertinen op te richten, is meer dan waarschijnlijk hetzelfde perceel, waar omstreeks 1240 het nieuwe Hof te Pamel verrijst. Ik wil hier nog aan toevoegen dat de abdij-archivaris, E.P. Godefridus van Elshout, in zijn reeds vernoemde samenvatting deze schenking - waarvan het origineel alleen zegt dat ze vóór het Pamelse dorpscentrum ligt - naar het zuiden lokaliseert, vermits hij eraan toevoegt: «versus meridiem». In werkelijkheid is het zuidoost. Terloops weze hier nog vermeld dat er onder abt Ferdinandus van der Haghen - naar aanleiding van een geschil tussen de Abdij en de «sorores griseas» van Ninove - er nog eens sprake is van Willems gift, maar weer zijn er geen plaatsaanduidingen.
2. Of de zusters er van \pm 1195 tot \pm 1240 hebben verbleven, is een onopgehelderde vraag. Het achterwege blijven van enige reactie vanwege de anders zo vlug reagerende Ledebergers, pleit onrechtstreeks voor hun tijdelijke aanwezigheid aldaar. Evenmin zijn er vaste gegevens over de plaats van het Hof te Pamel vóór \pm 1240.
3. Beter zijn we ingelicht over de plaats waar het Hof te Pamel zich bevond van \pm 1240 tot en met het einde van de zestiende eeuw: naast de oude pastorie, onderaan de hoplochting. De hoplochtingen lagen doorgaans naast huizen of hoeven, dit leren ons de penningkohieren. Zo was ook de hoplochting van het Hof te Voorde in Okegem, op een halve kilometer van het Hof te Pamel, bij het hof gelegen.
4. Dat het Hof te Pamel verwoest werd tijdens de voor het land van Ninove zo ongelukkige periode van het einde van de zestiende eeuw, moet ons niet verwonderen. Zelfs Strada gewaagt van de Ninoofse honger, van de «fames ninoviensis», waarvan Dr. H. Vangassen een schrijnend beeld ophangt in zijn «Geschiedenis van Ninove». Als men bedenkt dat het kloosterland als het ware in bosland was herschapen, dat er zich op de hoeven rond Ninove geuzenbenden hadden genesteld, dat in 1594 het Hof te Schoor nog zonder pachter was, dat de pachters van Ter Duist en Ruisbroek zelf hun hof dienden te herstellen, dat het Hof te Richove - op enkele honderden meter van het Hof te Pamel - afgebrand lag, dan kan het geen wonder heten dat ook het Pamelse hof der Abdij, één van de grootste onder haar bezittingen en in de

vijftiende eeuw het grootste, eveneens geheel of grotendeels verwoest was (6).

Indien het niet meer opgebouwd werd, zal dit aan de ene kant wel het gevolg geweest zijn van de slechte financiële toestand waarin de Abdij verkeerde, en aan de andere kant van het feit dat geen enkele Pamelse pachter de moed of de middelen heeft gehad om het zelf te herstellen, zij het dan ook in mindering op zijn pachten zoals voor Ter Schoor en Ruisbroek. De grote massa van de Pamelse abdijgoederen zal ten andere al vlug door de pachters van het Hof te Zijpe - eerst de Appelmansen en nadien de Van Trichten - worden bewerkt, waardoor de opbouw van het oude hof later onnodig wordt.

G. VAN HERREWEGHEN

(6) Gegevens uit H. Vangassen, Geschiedenis van Ninove, Deel II.

UIT OUDE PAPIEREN :

EEN NIEUW ORGEL TE BEERSEL

Naar aanleiding van de bijdrage over *Het kleine orgel in Brabant*, door C. Potvlieghe, in dit tijdschrift, blz. 233-249, het volgend stukje:

«Voorstel over het maecken van eene nieuwe orgel, met de volgende registers, ende met alle sijne toebehoorten: voor eerst:

een clavier in het wit, en de Diezen in het swart met vier en vijftig toetsen van *ut* onder tot *fa* boven, twee blaesbalken ider ontrent acht voeten lang, de breede in proportie.

Registers: prestant 4 voet; bourdon 8 voet; cornet 4 pijpen par toets; fluyt 4 voet; doublet 2 voet; nasard 3 voet; mixture 3 pijpen par toets; trompet bas 8 voet; trompet sup. 8 voet; claron bas 4 voet; claron sup.; tramblant; flut travers.

Ten tweede eene nieuwe en sterke orgel-kasse van eycken hout fonsuer, beste qualijt, en behoorlijke dikte, binnen het verloop van een jaer naer de aenneminge te stellen in de kercke van Beersel, canton van Uccle, alles tot laste en kosten, hoe genoemt, van den aennemer alleenelijc uytgenomen het transport van Diest tot Beersel voornoemt, voor de somme van 1100 gulden Brabants courant geld, welke somme door den tresorier der kerke van Beersel zal betaelt worden uyt de penningen de zelve kerke toebehoorende, zoo haest het gemeld werk behoorelijc zal gestelt en voltrokken zijn. Aldus wederseyds overeengekomen en geaccepteert door de ondergeschreven heeren meyer ende leden van den raed der kerke van Beersel, en den eersaemen Joannes Vermeulen en zone Lambertus Vermeulen, orgelmaekers, woonagtig in de stadt Weert. Actum Beersel 12.6. 1822. P.J. Verlinden, pastoor; G. Rossel; P. de Becker, L. van der Elst, mayeur; J. Hanssens; Joannes Vermeulen, Lambertus Vermeulen.»

(Archief Pastorie van Beersel)

C. THEYS

Leuvense «Kunstenaars»

Archivalia artium minora (1)

Er blijkt voor de geschiedenis van de kunst te Leuven nog heel wat te doen, al heeft E. van Even een halve eeuw lang vlijtig verzameld. Zijn werk is degelijk, de meegedeelde feiten, in de mate tenminste waarin ze door het archief gestaafd worden, zijn echt, maar men houde steeds rekening met de geromanceerde transitie, zowel in het leven van de bewuste kunstenaar als bij de studie van zijn karakter. Met deze restrictie moet o.m. zijn bekend werk «L'ancienne école de peinture de Louvain» (Leuven, 1870), gebruikt worden.

Daaruit vloeit voort dat een nuchtere catalogus van feiten en personen, - een herwerkte, gecondenseerde uitgave van zijn bevindingen op het gebied van de kunst - zou moeten uitgegeven worden. Zo een uitgave ware verantwoord, mede door het feit dat sedert Van Even zijn bronnen meedeelde, het Leuvens archief geïnventariseerd werd door J. Cuvelier en dat de vroegere Leuvense archivaris tamelijk vrij omsprong met weergeven van de oorspronkelijke grafie: de filoloog zal ze nooit zonder controle mogen gebruiken.

In deze eerste bijdrage worden de namen van Leuvense beeldhouwers en steenhouwers opgesomd waarvan er heel wat onuitgegeven zijn; later zullen andere kunstenaars en kunstcontracten volgen.

Men bedenke dat het hier gaat om een bijdrage tot een inventaris, die van belang is, niet alleen wegens het nieuwe, maar evenzeer voor eventueel reeds door Van Even geciteerde namen: zij komen dus hier gebeurlijk voor met de aanduiding van hun bron (op grond van de nummering Cuvelier). Nu, een toevallige herhaling van een naam neme men ons niet kwalijk: de lijsten werden opgesteld aan de hand van aantekeningen die gemaakt werden met het oog op lexicografisch werk. De gebruiker moge ten andere de teksten, waarvan hij hier de referentie vindt, zelf nakijken. Hij zal daarbij niet altijd onze kennis van de middeleeuwse «bouwkunst» kunnen aanvullen, want vaak is in de akten slechts sprake van een identiteit zonder meer.

1. In de oudste teksten wordt nog de strijd geleverd tussen de beroepsaanduiding die appellatief of familienaam is. Een juiste interpretatie is niet mogelijk en sommige beroepsnamen kunnen al zo individueel geworden zijn, dat zij het laatste stadium zullen meemaken en erfelijke familienamen worden.

(1) De tweede titel van deze bijdrage werd gedeeltelijk ontleend aan een inventaris van Brusselse kunstenaars, opgesteld door Pl. Lefèvre, in: Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique XX (1949), blz. 9-18; 107-112 en vv. - Vgl. nog een dergelijk werk door P. Hélot, Répertoire des maîtres-maçons artésiens et picards (XIe-XVIe siècles), in Revue du Nord XXXIII (1951), 256 vv.

De beroepsaanduidingen die voorkomen zijn: *lapiscida, lapicida, lathomus, steenbickelere, steenmetsere, cleynstekere, serckmakere, borduermakere*. Er wordt geen verschil gemaakt tussen de namen van de handwerkers en die van de kunstenaars. Voor de middeleeuwse klerk, en waarschijnlijk ook voor de kunstenaar zelf, was dit zonder belang: de *latomus* wordt dus nu eens vermeld in verband met een waarachtig kunstwerk, dan weer bij doodgewone reparaties.

Latomus zelf is familienaam geworden, op zijn best geïllustreerd door de Leuvense humanist Jacop Lathomi (2): de naam moet dan vertaald worden door: beeldhouwer.

Borduerwerkere ontbreekt in het Middelndl. Wdb., maar zou men blijkens *beduerwerken* (ibid. I, 670) = borduren, verkeerdelijk kunnen interpreteren. Het woord duidt, net, zoals *cleynstekere*, eveneens een beeldhouwer aan.

2. Binnen Leuven zelf wijzen ettelijke namen van de ambachtslieden op een plaats in de nabijheid van een steenontginning. De Leuvense plaatsnamen Steenpoel, Steenmair, Steenacker, Groeve en dgl. horen door hun ligging bij de straat- of plaatsnamen die in de lijst voorkomen, nl. Wayenberch, Ocialistrata, Houis, Groeua, enz.

De geciteerde plaatsen die buiten de stad liggen wijzen voor het merendeel eveneens op ontginning: Machelen, Steenokkerzeel, Kampenhout.

3. Een andere constatacie: er bestaat vaak continuïteit bij het uitoefenen van hetzelfde beroep in dezelfde familie. Voorbeelden van steenhouwers met hun familieverwantschap zijn o.m.: 1455, henricus sibels, zoon van Johannes 1457; Paulus dictus vander heyden, zoon van Mathias 1418; 1464, Willelmus Claes, zoon van Judocus 1518; - broers die beiden steenhouwer zijn: 1472, Franco de homborch en Oliuerus; 1491, Johannes en Arnoldus vander male. Het feit dat leden van hetzelfde gezin hetzelfde beroep uitoefenen moet niet alleen verklaard worden door gemakzucht, slenter of toeval. De gildedwang leidde tot de verplichting het ambachtsrecht af te kopen; de zoon van de meester was door de band ontslagen van het volledig 'inkomgeld', van zijn 'buyckvaste leerstal' of van zijn proef.

4. Uit 1488 is een *latomus* bekend die tegelijk ook *crassator* was, dus een beeldhouwer die tegelijk handel drijft in 'vette' waren: roet, smeer, vet, olie, zeep en kaarsen.

Er zijn wel gevallen van dubbel beroep bekend, zo bv.: ca. 1317, Willelmus de kuijc carnifex, K 1335, 20 r = 1366, Willelmus de kuke cocus opidi, R 100, 52 r.

De vleeshouwer mocht geen 'vetterie' drijven; uit 1461 stamt volgende tekst: ende de vs. henrick en dede *tsvetters ambacht nyet noch oick en dede hanteren alsoe ennighe vleeschouwers nochtan doen*, 4648, 167 r.

(2) Vgl. o.m.: 1537, 11 april, de Eerw. heere ende Mr Jacop lathomi doctoïr jnder heyliger godth. nv ter tijt Recteur der Eerw. vniuersiteyt, 8196.

Johannes ex Lyeminghen wordt op 29 juli 1488 vermeld als *carpentator ac fusor pottorum stanneorum*, 8153.

In 1498, 16 jan., was Jan Nuijts *clerdercoepere ende fruytenir*, 8155, enz.

De *latomus* die ook *crassator* was valt niet al te zeer op; in de 16e eeuw ten andere is de regel van het enkel beroep in zeer veel gevallen vergeten.

5. In de lijsten worden de bronnen op de volgende manier aangeduid:

AP = 'Openbare Onderstand' van de Stad Leuven (RAB),

AP ch. = een charter uit het voorgaand fonds,

K = Kerkelijk Archief (RAB),

R = Rekenhof (RAB),

een nummer ten slotte zonder sigel duidt een bron aan uit het Stadsarchief Leuven.

* * *

GODEFRIDUS

1274, Godefridus lapiscida, AP ch, 134 = 1283, Godefridus lapiscida nauaistrata, AP ch. 198 = 1293, Godefridi lapicide, AP ch. 252.

RUTGERUS

ca. 1278, rutgerus lapicida, AP ch. 1546, 6.

DE TILDONC

ca. 1278, h. de tildonc lapicida, AP 1546, 6v.

DE HOUIS

1296, ocialistrata domum Godefridi de houis lapicide, AP ch. 288.

DE HEUERLIS

1298, Godefrido de heuerlis lapicide, AP ch. 301.

Op grond van de plaatsaanduiding misschien identisch met de voorgaande.

DE DUZEBORCH

1300, supra wayenberch johannis dicti de duzeborch lapicide, AP ch. 332.

STIENBICKELERE (LAPICIDA)

a) 1316, Gosuwinus dictus stienbickelere, AP ch. 607 = 1355, Goessen den stienbickelere 4986, 151 v = 1356, 11 apr., quondam Gossuini dicti lapicida, K 10264 = 1370, goeswiin steenbickelere, AP 1547, 1 v = na 1370, gosen steenbickelers, AP 1547, 69.

b) ca. 1317, godefridi lapicide, K 1335, 21.
Hooft bij Godefridus 1274 of 1298? - Of reeds bij 1351, gorde den stienbickelere, 4986, 94v?

c) ca. 1317, Johannes lapicida filius quondam theoderici ... supra keyberch, K 1335, 42.

- d) ca. 1317, Henricus lapicida filius quondam theoderici, K 1335, 47.
- e) ca. 1317, quondam theoderici lapicide, K 1335, 80 v.
- f) ca. 1317, franconis steenbickelere, K 1335, 82.
- g) 1321, 30 apr., bijest ... Johannis lapicide, K 1265.
- h) 1366, nouo ham... reynerus lapicida, R 100, 46 v.
- i) 1370, simoen de steenbickelere, AP 1547, 39 v.
- j) 1396, 6 dec., Johanne steenbickelere commor. in vico parchensi, 7708.

DE HOUIS

1322, 2 nov., symon filius quondam Reneri dicti de houis lapicide, K 1265 = 1323, 25 apr., magistri reyneri de houis lapicide, K 9497, 177.

MEESTERKEN

1328, 28 mei, katerina dicta tharijs relicta Johannis quondam dicti meesterken lapicide ... jn groeua, K 1266.

HANECOC

1336, 7 jan., Willelmus dictus hanecoc lapiscida, K 14251.

DE WILTZELIS

1358, 27 ma., Radulphus dictus de Wiltzelis filius quondam godefridi lapicida, K 10264 = 1363, Radulphi de Wiltzelis lapicide, 7703, 86.

KEIJART

1361, Keijarde stemetsere, 4986 bis, 299 v.

(VAN) HOREN

1361, jan van horen de stienbickelere, 4987, 4 v = 1362, magistro Joh. horen lapicide, 7704, 33 = 1383, 31 jan., forum pecorum ... bona magistri Johannis dicti horen lapicide, 7705.

VAN DER HAGHEN

1362, walt. vander haghén lapicida, 7704, 23.

HOREN

1362, ocialistrata ... symonis quondam horen lapicide, 7704, 22.

DE VINKENBOSCH

1362, God. de vinkenbosch lapicide, 7704, 25.

CUPERE

1363, Joh. cupere lapicide, 7704, 66.

KEIJART

1363, Joh. dictus keyart lapicida, 7704, 71.
Misschien identisch met Keyart, 1361.

HOREN

1363, henricus horen lapicida, 7704, 101.

LAPICIDA

Zie: Stienbickelere.

COMMEROELE

1377, 6 mei, bakeleinstrata ... Johannis commeroele lapicide, K 10268.

TSAMME

1378, 21 dec., lapideastrata jnter magistrum henricum tsamme lapicidam, 7705 = 1387, 7 sept., magistri henrici sam lapicide, 7705.

PAEU

1382, 17 dec., juxta vildriesch inter vineas ... willelmj paeu lapicide, 7705.

STEVENS

1384, 18 mei, naualistrata inter domum ... Joh. quondam steuens lapiscide, 7705.

WANTE

1387, 27 juli, henr. wante lapicide, 7705.

Misschien nog identisch met: 1445, 22 ma., henricus wante lathomus, 7738.

VANDEN FAIJTE

1389, 1 sept., Godefridus vanden faijte lapicida de voluntate kath. eius vxoris filie god. quondam cockeij, 7705.

WANTE

1390, 29 sept., domum ... franconis dicti wante lapicide ... bieststrate, 7705.

WANTE

1391, 4 jan., magister Joh. wante lapicida, 7705 .

DE HERENT

1392, 28 dec., Johannis de herent lapicide ... boutersemstrata, 4557.

COSTERE

1393, 3 dec., johanni costere lapicide, 7302.

DE HOVIS

1394, 11 juni, Joh. de houis lapicida = Joh. vanden houe, 7302 = 1395, 27 mei, magistri joh. quondam de houis lapicide, 7302 = 1397, 22 juli, supra rixfondrendijc ... bona Joh. de houis lapicide, 7708.

RASE

1395, 21 mei, god. quondam dicti rase de vinkenbosch lapicide, 7302.

DE GHINDERTALE

1396, 15 aug., henr. de ghindertale lapicide, 7708.

DE THENIS

1397, 17 jan., Symon de thenis lapicida, 7708.

COLVENERE

1398, 27 dec., Radulphus dictus coluenere lapiscida, K 14252.

DE KESSELE

1399, 5 dec., magister Willelmus de kessele lapiscida, 8104.

DE LAERE

1418, 1 oct., henricus de laer lathomus ac Joh. et theodericus eius fratres, 7315.

VANDER HEYDEN

1418, 28 dec., mathias dictus vander heyden lathomus, 7315.

DE DUYSBORCH

1431, 9 juli, domicelle margrete eius vxorj relicte Johannis quondam de duysborch lathomj, 7725.

DE VORST

1431, 28 sept., magister Sulpicius de Vorst lapiscida recognouit se debere, 7725 = 1447, 15 juli, Sulpicius de vorst filius magistrj sulpicij quondam de vorst lapiscide, 7342 = 1447, 20 juli, Vander aenspraken die peter vrancx ... gedaen hadde tot plissis van vorst alse van x1 stuuers, 7342.

GHISENS

1431, 28 sept., henrico ghisens lapiscide, 7725.

MAGERMAN

1432, 20 aug., nycholaum magerman lapiscidam, 7726 = 1432, 20 oct., nycholai magerman lapiscide, 7726 = 1442, Claes magerman steenhouwer, 5072, 113.

BATEN

1432, 18 sept., domum ... henrici dicti baten lapiscide sitam jn vico dicto bogart, 7726.

DE WITTE

1433, 2 apr., Janne de witte vranx soen steenmetsere, 7726 = 1445, 21 aug., Johannes witte lathomus ... mennestrate filius quondam franconis, 7739 = 1457, 7 ma., johannis quondam witte lathomj, 7750.

BRUNE

1446, 19 juli, Johanni brune lathomo, 7740 = 1462, 19 juni, Johannes bruyne lathomus, 7755 = 1458, 17 juli, Johannes dictus bruyne lathomus, 7752.

SPYNNOER

1446, 19 juli, Johannes Spynnoer lathomus, 7740 = 1447, 22 juni, henrico filio Johannis spynnoer lathomij, 7740 = 1462, 1 ma., Johanni spynnoer lathomo, 7755.

SCELKENS (dictus QUISTHOUT)

1446, 4 febr., henrico scelkens dicto quisthout lathomo,

7739. - Een andere Quisthout, Jacobus, komt voor in 1495; hij draagt geen tweede naam.

DE ACHTER

1446, 8 ma., Jacobus de achter lathomus, 7739.

SLECHTWERCK

1446, 11 apr., forum pecorum ... Sygeri slechtwerck lathomi, 7739.

VANDEN HEYLEGENGHEEST

1447, 15 ma., henrico vanden heylegengheest lathomo, 7740.

DE GHIJNDERBOVEN (alias DE CAUWEGHEM)

1453, 18 apr., Johannes de ghijnderbouen dictus de cauweghem lathomus, 7746. = 1456, 29 oct., Johannis de cauweghem lathomj, 7750.

BATEN

1453, 22 jun., Johanni baten lathomo, 7744 = 1463, 20 sept., heilwigi baten filie magistri Johannis qd. baten lapiscide, 8134 = 1488, 14 nov., heylwigis baten filia legitima magistri Johannis qd. baten lapicide dum vixit, 8153.

DE MEERHOUT

1453, 22 nov., Johanni de meerhout et Johanni cupere jurat. ministerij lathomorum, 7747 = 1455, 28 ma., margriete et magdalen filibus Johannis de meerhout lathomi, 7748.

CUPERE

1453, zie voorafgaand citaat.

MEESTERKEN

1454, 22 aug., Jacobus meesterken lathomus, 7748 = 1458, 17 mei, hoelstratam jnter bona jacobi meesterken lathomj, 7751 = 1461, 16 jun., Jacobus meesterken lathomus emancipauit henricum suum filium, 7754.

CAMMARTS

1455, 13 mei, henricus cammarts lapiscida de machle sancte gertrudis ... henricum dictum greue lapiscidam ... apud machle, 7748.

GREVE

1455, zie voorafgaand citaat.

SYBELS

1455, 21 jan., Johannes cibelen lathomus, 7748 = 1456, 28 jun., Johannes sibels lathomus commorans apud houis in parochia de heuerle et henricus sibels eius filius commorans louanij similiter lathomus, 7750 = 1471, 1 aug., Johannes tsybels lathomus ... et paulus sybels filius eiusdem Johannis similiter lathomus, 8141.

KEMPENERE

1455, 4 nov., henricus dictus kempenere lapiscida apud

zauenthem effectus est opidanus lou. extraneus, 7749.

Hij is identisch met: Greue of Meldegreue.

FIJEN

1455, 27 nov., Ridderstrate ... Johannis fijen lathomj, 7749
= 1463, 18 aug., Michael filius Johannis fijen burduerwerkers,
8134.

SIBELS

1456, henricus sibels (zie citaten boven); 1457, 17 jan.,
henricus cybels lathomus filius Johannis cybels, 7750.

BATEN

1456, 7 jul., van yden weduwe henricks wilen baten steen-
houders met consente henricks baten hoers zoens wter seluer
zijnder moeder broede behoirlic gedaen, 7750 = 1456, 12 jul.,
yda relicta henrici qd. baten ... mychaelem vander valporten
suum generum, 7750. - Zie 1432.

COELMANS

1456, 13 oct., Cornelius dictus Coelmans lapiscida, 7750.

WERCKEN

1456, 23 dec., Jan wercken steenhouwere woenende te diel-
beke, 7750.

SCOESITTERS

1457, 10 jan., Johanni scoesitters lathomo et elisab. eius
vxorj, 7750.

DE DUYSBORCH

1457, 28 ma., Willelmus de duysborch commorans louanij
lathomus, 7750.

VANDER HEYDEN

1457, 9 aug., Paulus dictus vander heyden lathomus filius
mathie vander heyden, 7751. -

VERENBRUYNEN

1457, 23 aug., martinus veren bruynen lathomus filius na-
turalis bastinj qd. veren bruynen, 7751.

VAN EYCKEN

1457, 21 oct., Jan van eycken steenhouwere, 7751 = 1471,
jn handen Jans vander Eyken op steenmair steenhouwers, 1529,
73 r.

RONDE

1457, 7 nov., Johannes dictus Ronde lapiscida ... apud cam-
penhout, 7751 = 1484, Janne de Ronde steenhouwere, 6284,
108 r.

CYBEL

1457, 7 dec., Paulus cybel lathomus filius Johannis cijbel,
7751 = 1470, 9 jul., conum vici dicti wayenbergh jnter bona
Pauli cybel lathomi, 7760. - Zie boven.

VANDER HEYDEN

1457, 7 dec., Johanni vander heyden et goessuino vander voeren tamquam jurati ministerij lathomorum jn louanio, 7751 = 1463, 19 dec., Johannes vander heyden lathomus (sub castro lou.), 7756 = 1470, 3 sep., jn vico tenden. ab ecclesia monasterij sancte gertrudis ... bona Johannis vander heyden lathomi (jn sluisstrata), 7760 = 1471, 19 jan., Joh. vander heyden lathomus, 7760 = 1481, 15 jan., Johannes vander heyden lathomus filius qd. pauli ... Elisabeth lyssen relictam dicti qd. pauli, 7767. - Hij is zoon van Paulus vander heyden (zie boven). Zijn zuster heette Barbara v.d. heyden; hun halfbroer heet Bastinus vanden bruynen tinctor.

CONVENTS

1457, 12 dec., Johannes dictus couents lathomus filius johannis qd. dicti couents, 7751 = 1462, 24 dec., Johannes couents lathomus ... dorprata, 7755.

MOILTANT (dictus VANDEN HOVE)

1458, 20 ma., petrus moiltant lathomus, 7751 = 1461, 6 jul., petrus vanden houe dictus moeltant lathomus, 7755.

QUISTHOUT

1459, 20 feb., Jacobus quisthout filius Jacobi quisthout lathomj, 7752. - Quisthout is eveneens de tweede naam van Henricus Scelkens (a^o 1464).

MYCHIELS

1460, 2 dec., jn vico dicto ham vltra pontem ibidem jnter bona laurencij mychiels lathomi, 7754.

VAN EIJCKE

1461, 5 jan., mychael dictus van eijcke de steijnhockesele lapiscida, 7754.

MOTTE

1461, 7 sep., franco dictus motte de zauenthem lapiscida, 7755.

MAN

1463, 23 feb., Johannes man lathomus fil. qd. mychaelis, 7755 = 1464, 17 mei, J. dictus man lathomus et margareta eius vxor filia nijchulai qd. prijairs, 7756.

VAN OUDENHOVE

1463, 1 aug., Romboldus van Oudenhoue lathomus filius qd. henricj commorans louanij, 8134.

BANNIERS

1464, 24 jan., meester machiel banniers serckmakere, 8134.

DE RANSHEM

1464, 1 jul., lucas de Ranshem lathomus filius Egidij de Ranshem de wesemale, 8134.

CLAES

1464, 10 sep., Willelmus Claes lapiscida filius qd. Johannis commorans louanij, 8134 = 1475, Willem claes, 6284, 26 v = 1486, Willeme claes steenhouwere, 6284, 103 r = 1487, bij willem claus steenhoudere, 6284, 103 v. Zijn zoon Judocus wordt eveneens als lapiscida vermeld sedert 1518.

MEESTERKENS

1465, 3 jan., Jacobus meesterkens lathomus, 8134.

CONINCK

1471, 16 jul., henricus coninck commorans supra forum pecorum lathomus, 8164.

BECKERE

1471, 11 sep., Romboldus beckere steenhouwere, 8141.

MARCHANT

1472, 11 feb., Jacobus dictus m(ar)chant lapiscida, 7760.

■E HOMBORCH

1472, 7 dec., franconj de hamborch lapiscide, 8141 = 1472, 24 dec., franco de hamborch commorans jn ocialistrata Oliuerus de hamborch eius frater filij qd. gregorij commorans jn groefstrata et amandus vranx filius qd. Johannis commorans supra voeram omnes lapiscide, 8141.

VRANX

1472, 24 dec. (zie citaten Homborch).

VANDEN BROECKE

1473, 6 dec., Jan vanden Broecke sone wilen goessens steenhoudere wonende bijde donderbusse jnde steenstrate, 7367 = 1480, 12 dec., Johannes vanden broecke lathomus, 7767.

VAN DUUFFUIS

1475, Jan van duuffuis steenhouwere, 6284, 26 v.

DE PREETERE

1483, jan de preetere steenhoudere, 6284, 81 r.

NEELS (alias DE OVERIJSSCHE)

1488, 28 jul., daniel dictus neels filius petrj qd. neels de ouerijssche lathomus et crassator, 8153.

■AECX (alias BECKERE)

1488, 29 dec., dominus Johannes baecx presbyter et henricus baecx eius frater lathomus, 8153 = 1491, 18 apr., henricj Bacx alias beckere lathomj, 8154.

JACOPS

1489, 21 jan., Seruaes Jacops steenhouwere wonende jnden gulden boom jnde proeststrate, 8153.

DE HAECHT

1489, 1 ma., vxoris Johannis de haecht lathomj, 8153.

VAN DEN BERGHE (dictus GOYLART)

1489, 1 dec., Johannis vanden berghe dicti goylart lathomi, 8153 = 1492, Johanni vanden Berghe lathomo, 8155.

VAND(EN) MALE

a) 1491, 11 oct., Johannes vand. male lathomus filius henr., 8155 = b) 1499, 5 ma., Johannes et Arnoldus dicti vanden male fratres filij henricj vanden male ambo lathomj ... lou., 8160.

CUPERE

1491, 14 nov., Paulus dictus cupere lathomus, 8155.

VANDEN PUTTE

1493, steuen vanden putte steenhoudere, 6323, 10 r.

SELLE

1498, 25 jun., Egidius selle fil. Jacobi selle ... ambo lathomi et petrus de coninck fil. willelmj coninck seruitor lathomorum, 8160.

DE CONINCK

1498, 25 jun. (zie citaat «Selle»).

CONINCK

1498, 27 juni., stephanum coninck lathomum, 8160 = 1500, 14 mei, stephano coninck lathomo, 8161.

HYEMYNCX

1498, 13 jul., Johannes hyemyncx lathomus relictus Barbere qd. smolders, 8160.

SCHOESITTERE

1499, 5 jan., hoolstrata ... domum ... arnoldj schoesittere lathomj, 8160.

MORIAL

1500, 18 mei, Seruatius morial lathomus commorans louanij, 8161.

CLAES

1518, 14 dec., Judocus claes lapiscida filius qd. willelmj, 7412 = 1522, 17 dec., Judocus claes lapiscida, 8182 = 1523, 22 apr., Joose claes steenhoudere, 8182 = 1539, 20 mei, judocus claes fil. qd. willelmj lapiscida, 8196. - Zijn vader: Willelmus Claes; zie boven.

RENARTS (geh. VAN GHEEST)

1519, 13 jan., huysvrouwe Jans Renarts geh. van gheest steenhouwere, 7412.

COLVENERE

1519, 28 jul., hennen de coluener steenhouwere, 7413.

VAN HENEGOUWE

1519, 12 dec., Jan van henegouwe steenhoudere, 7413.

OEGE

1519, 23 dec., Johannes oege filius qd. willelmj lathomus

elisabeth van velpo eius vxor et lambertus oego eorum coniungum filius, 7413. - Een zoon van Johannes is wsch. 1537, 5 jan., Johanni oego juniorj lathomo, 8196.

TROCH

1522, 9 dec., Johannes troch junior filius Johannis lapiscida, 8182.

CLAES

1522, 29 dec., henrick claes steenhoudere, 8182.

VAN BEERHEM

1522, 4 sep., daneel van beerhem steenhoudere, 8182.

VANDER BORCH

1536, 7 jul., Cornelius vander borch lapicida, 8196.

1536, 2 dec., henricus vander borch filius qd. euerardj lathomus, 8196.

VANDEN NECKE

1537, 22 ma., walterus vanden necke lathomus, 8196.

VAN BERINGEN

1537, 5 jul., daneele van beringen steenhouwere, 7822.

VAND(ER) ELST

1538, 30 jan., henricus vand(er) elst filius qd. wilhelmj lathomus, 8196.

(Wordt vervolgd)

LOUIS DE MAN

UIT OUDE PAPIEREN :

EEN HYPOTHEEK OP EEN VAARTUIG

Oningewijden denken doorgaans dat enkel hypotheek kan genomen worden op onroerende goederen. Volgens onze wetgeving kan dit ook geschieden op vaartuigen van minstens 25 ton. Dit is geen uitvinding van onze tijd. Als bewijs hiervan, een tekst voorkomend in de Leuvense Wijkboeken, voorlopers van onze registers van de hypotheekbewaring (AL 2548/199 v°):

Peeter Lemmens ende Elisabet Spoelbergh, gehuysschen, over een pleytschip (= platboomd vaartuig), met den ghewinden, seijlen, de patten ende pannen, ghelegen binnen dese stadt Loven opde kaije, in coop vercregen tegens Phlips Huijs, scipper van Antwerpen, voor den Notaris J.H. van Paeschen, den XXIJ Augusti 1725, vrije ende onbelast.

Belast aenden eerw. heere Alardus van den Steen, Canonick van St Jacobs alhier, met eene rente van Vijffigh guls t jaers, den penninck 20, ut patet bij beleijde gedecreteert XXIIIJ 7ber 1725 in prima, gheannooteert 15 october 1725... 50-0.

A. MEULEMANS

Johannes Jacobus deCondé en zijn passiespel

1617-1679

Johannes Jacobus de Condé werd als tweede kind van de Brusselse stadssekretaris Jacque de Condé en van Magdalena Geubels op 30 mei 1517 in St.-Goedele gedoopt.

Naar hij zelf beweert, zou hij tot een ingeweken tak van de Franse Condé's behoren. Hij behaalde het licentiaat in de rechten te Leuven en werd als advokaat door de Raad van Brabant erkend in 1639. Gehuwd met Barbara van Meyrstraten in 1641, was hij in 1650 nog griffier, maar in 1652 reeds wordt hij als sekretaris van de stad vermeld. Zijn vrouw overleed in 1661, na hem acht kinderen te hebben geschonken.

In 1664 sloot hij een nieuw huwelijk met Johanna le Mire.

Condé was op openbare ambten uit. In 1667 kocht hij een boventallige plaats in de Souvereine Raad van Brabant, wat zelfs tot een konflikt leidde tussen de leden van de Raad en de gouverneur. In 1673 werd hij in de adelstand verheven met de titel van Ridder-baanderheer. Hij stierf te Brussel op 2 februari 1679 en werd begraven in de kerk te Zaventem, waar hij het «Hof ter Eiken» bezat (1).

Condé was lid van de «Mariacrans». Een tijd lang moet hij samengewerkt hebben met Willem van der Borcht en was hij zelfs geldelijk betrokken in de poging om een nationale schouwburg op te richten. Zijn verkeer onder de «Vrije liefhebbers der rijmersconste» blijft een open vraag vermits het bestaan van die vereniging op louter veronderstellingen zou steunen (2).

In die tijd, 1651, gaf De Condé zijn lijdensspel uit: «Den lijdenden ende stervenden Christus». Het imprimatur, dat onveranderd in haast alle drukken voorkomt, luidt: «*Imprimi poterit hâc 10 Feb. 1651. Henricus Calenus, Archidiaconus Mechliniensis & Illustrissimi Domini Archiepiscopi Vicarius Generalis.*

Volgens sommigen zou het een bewerking kunnen zijn van wat vroeger te Brugge was ontstaan in de «broederschap van het H. Avondmaal», ca. 1425 opgericht door Jan van Hulst, geestelijke uit die stad (3).

Het geheel bedraagt niet meer dan 1670 verzen, over vijf delen verdeeld, waarvan het eerste 532 verzen telt. Het spel zet onmiddellijk in met de uiteenzetting van het politiek probleem: de strijd tussen de synagoog, de vertegenwoordigers van de Oude

(1) Voor biografische gegevens vgl. R. Roels in: «De Vlaamsche Gids», blz. 162-163. - Zie de volledige titels in de lijst beneden.

(2) Volgens persoonlijke mededeling van Dr. C. De Baere in een verwijzing naar Dr. P. de Keyser, Joh. de Griek, Drie Brusselse kluchten.

(3) P. van Duyse I, 205 en II, 152.

Wet en het staatsrevolutionaire optreden van de leraar uit Nazaret. Dat het Sanhedrin, de Hogere Joodse Raad, hier al dadelijk het standpunt inneemt van zelfverweer, is zeer begrijpelijk. Doch juist dan blijkt al gauw dat dit verweer zeer eng, zeer «persoonlijk» wordt gezien: het gaat in laatste instantie om eigen gezag, om eigen belang, om eigen voordeel. Ook al teert de laat-middeleeuwer en de vroeg-renaissancemens nog steeds op aanschouwelijkheid, niet het minst in het Passievertoon, toch blijkt spoedig de onontkoombaarheid van die aspecten in het hangend geschil en staat voor ons in een schril daglicht het politieke geding waarin dit drama kulmineert, met al de onvermijdelijke hatelijkheid en de schreeuwende onrechtvaardigheid die het uitvechten van politieke tegenstellingen op het terrein van blinde machtswellust en momentele massadriften meebrengt. Nog heeft De Condé de behandeling van zijn gegeven niet principieel in dat teken gesteld; toch was de spanning zelf te opdringerig op dat punt om het helemaal te kunnen ontgaan (I, v.v. 1-148). Het verder verloop van De Condé's spel zou herhaaldelijk de gelegenheid geven daarop terug te keren. Zo zal het rechtsprobleem daaromtrent door Pilatus vrij breedvoerig aangesneden worden en de stelling scherp worden gesteld:

Maar twelk ik in dit stuk met recht beklagen moet
Is dat ik niet en ben vrijmoedig in het spreken

.....

Gij zijt die zelve mij de handen hebt gebonden.

v.v. 1128 en vv.

Een open strijd durft het Sanhedrin niet aan. Voorzichtigheid ten overstaan van de wondermacht waarvan Jezus blijkt geeft, raadt hun dat ook af. Daarom heeft Kaïfas een «vond» bedacht en ook de kans gekregen om één van 's meesters leerlingen te winnen: Judas heeft toegezegd Jezus uit te leveren. Dat de heren zich niet bekommeren en hem slechts «eerlijk» te betalen: hij zorgt voor de rest.

Het toneel wordt nu verplaatst naar de ingang van de stad. Petrus en Joannes zijn op zoek naar de «man met de waterkruik» die hun de weg zal wijzen naar de «vader des huisgezins». Daar, in het Cenakel, zal Jezus met de leerlingen het Paasmaal gebruiken (v.v. 149-212).

Weer verschuift het toneel en we zien Jezus de voeten wassen van zijn apostelen. We beleven de aankondiging van het verraad; de trouwbetuiging van Petrus en van de andere leerlingen; het afscheid dat Jezus neemt van zijn apostelen en van zijn moeder (v.v. 213-340) (4).

Een korte tussenscène (v.v. 341-352) toont Judas op weg naar de Olijfhof.

Het laatste toneel van het eerste bedrijf speelt in deze olijfhof en eindigt met de gevangenneming van Jezus.

(4) De Condé laat dus Maria bij het Avondmaal aanwezig zijn.

De onderverdelingen behandelen het gebed van Jezus met de verschijning van de engel (v.v. 353-427); de aanhouding (v.v. 428-456) en Maria op zoek naar haar kind (v.v. 457-530).

Het eerste bedrijf omvat ruim een derde van het hele stuk. Die wanverhouding zal ook in latere Passiespelen vastgesteld worden.

Het tweede bedrijf leidt ons van Annas (v. 533) naar Kaïfas (v. 577), waar, na een eerste veroordeling, een eerste bespottung doorgaat; daarna volgt de verloochening door Petrus (v. 645) en een zeer uitvoerig rouwbeklag van deze laatste (v. 665), met daarin verwerkt, een merkwaardig echo-gedicht (v. 695) en een lyrische slotontbreezing (v.v. 735-780).

In het derde bedrijf komt de plechtige veroordeling voor door het Sanhedrin (v. 781), gevolgd van de wanhoop van Judas (v. 841). Een ballet van duivelen - het enige oud-spektakulaire element dat De Condé bewaard heeft; of is het een eerste toegeven aan de smaak van een nieuw-modieus publiek? - besluit de zelfmoord van de verrader. Onmiddellijk daarop worden we verplaatst tot bij Pilatus (v. 969) die zijn rechtsbespiegelingen ten beste geeft, een eerste verhoor afneemt en Jezus verwijst naar Herodes.

Het toneel bij Herodes, dat het vierde bedrijf inzet, is een historische terugblik op de figuur van Herodes de Grote, met de kindermoord te Betleem, de rijksverdeling en de houding van zijn huidige opvolger tegenover Jezus. Een briefscène met een bericht van Pilatus. Herodes smeekt Jezus om een wonder en viert zijn ontstemming bot in de bespottung van Jezus met het witte kleed. Terug bij Pilatus (v. 1197) horen we de klacht van de landvoogd over de politieke drijfverijen van het Sanhedrin; de tussenkomst van Pilatus' vrouw (v. 1249); de voorkeur aan Barabbas gegeven (v. 1287) en de wijzing van het vonnis.

Hier volgt het enig koorgedeelte van het spel: drie togen met lyrische begeleiding (v.v. 1325-1360).

Het vijfde en laatste deel brengt een ogenblik ontspanning in het optreden van Maria, met al dadelijk daarop de uiteindelijke veroordeling. Van nu af wordt het tempo versneld (v. 1492): de kruisweg; Simon van Cirene; Veronika, onderbroken door een mooie kruisklacht (v. 1549-1626); de scène met de moorde-naars; de afscheidswaarden aan Maria en Joannes; de laatste lafenis en de doodsniik. Het spel eindigt bruusk met: «Wee u, wee Joden, wee!» van de honderdman.

Reeds de inhoudsopgave wijst op de grote soberheid waarmee het geheel werd behandeld (5). De verschillende afdelingen zijn weinig gestoffeerd. Behoudens de juridische beschouwingen van de aanvang en de parallelbespiegelingen van Pilatus

(5) Vergelijking met andere teksten zou dat nog duidelijker laten uitkomen.

(v.v. 969 vv.: III, 2), de enkele lyrische uitweidingen van Maria (v.v. 457, vv.: I, 4), van Petrus (v.v. 665, vv.: II, 2), van Judas (v.v. 641 vv.: III, 1) en de kruisklacht (v.v. 1549 vv.: V, 3) zijn er geen te lang behandelde passages en blijft alles beperkt tot een herschrijven van het evangelierelaas in de vorm van een dialoog.

Deze beperking is een eerste aanwijzing voor het klassiek streven van de dichter. De indeling over vijf bedrijven, al is die in haar verhouding niet zeer verantwoord (6), gaat ook die kant uit. De eenheid van tijd en die van handeling worden gered door het nauw aansluiten (7). De inleidende vergadering van het Sanhedrin en het verraad van Judas, dat gewoonlijk op de dinsdag of op de woensdag van de lijdensweek gesteld wordt (8), wordt onmiddellijk aan het drama vastgeknoopt, misschien wel zeer bewust:

Hij zal den eersten nacht al wezen in den strik.
Maar, omdat hij geen kwaad vermoeden mag, zal ik
Tot hem gaan waar hij is, of wel hem gaan verbeiden
Ter plaatse waar ik weet alwaar hij doet bereiden
Het Paasmaal, want.... (v.v. 127 vv.).

Doordat de eenheid van handeling sober is bewaard, komt de bouw, in zijn geheel, organisch en gesloten voor, in tegenstelling met de lossere taferelenreeksen van de middeleeuwse spelen. De kronologische gebondenheid van het evangelieverhaal droeg hiertoe trouwens bij.

De eenheid van plaats is met meer vrijheid behandeld (9). Het zou op een lossere procédé kunnen wijzen. Haast iedere scène brengt afwisseling en de zeer korte scène met Judas (v.v. 341-362) is even Shakespeareaans als ze ook aan het middeleeuws verschuivingstoneel met de nodige «mansiones» doet denken. Misschien wordt alle theoretiseren hier overigens opgelost - bij Shakespeare en in het latere renaissance drama gebeurt de toneel-aanwijzing door de tekst zelf - door de scènebouw, die, volgens de tijd, driedig zal geweest zijn en waarvan de verschillende afdelingen afwisselend werden gebruikt tot in het regelmatige toe: een vereenvoudigde aanpassing van het oude simultaantoneel. De gang van het spel past wonderwel in die bouw (10).

-
- (6) De materiële onevenwichtigheid van het eerste deel tegenover de andere vier, ontstaat door het samenvoegen van een te groot aantal gebeurtenissen. Hetzelfde kan men konstateren bij G. Zeebots, e.a., zodat hier wel enige traditie in de uitwerking kan worden vermoed.
- (7) Slechts een paar bijzonderheden, als v. 130 of 300, zijn niet volgens het evangelie.
- (8) Evang. Matth. 26, 4.
- (9) R. Roels, Vl. Gids, blz. 165 spreekt van «eenheid van plaats». De tekst zelf van De Condé toont het tegenovergestelde aan. Beter is zijn opmerking dat de schikking van de Amsterdamse schouwburg hier kon worden bijgedacht.
- (10) Hieruit volgt ook dat een modern gordijnspel een voordelige oplossing zou bieden.

Ten slotte geeft de soberheid van het geheel ook konstruktief een sterker gebald-zijn, waardoor het dramatisch gunstig afsteekt tegenover dat wat we ons onder de middeleeuwse uitvoerigheid voorstellen. De lijn is logischer doorgetrokken en volgehouden. Zelfs de schijnbare onderbreking voor Annas (II, 1 v. 535), Pilatus (III 2, v. 969), Herodes (IV, 1, v. 1045) en weer Pilatus (IV 2, v. 1197), die telkens wachtend worden ingevoerd, is toneelmatig te verdedigen: in het voorgaand toneel werd de verschuiving aangekondigd, zodat het niet bevreemden kan ons op een andere plaats te bevinden, terwijl het als regel geldt dat, wie een scène afsluit, de volgende niet kan inzetten, alleszins niet als er een doorlopende tijd en een reële ruimteafstand moet worden overbrugd (11).

Renaissance, en daarmee samengaande betrachttingen komen ook tot uiting in de stoere en stevige aleksandrijn met sterk lyrische inslag. Lyriek moet hier worden verstaan in dienst van de in die tijd zeer gegeerde schoonzeggingskunst. Er komen mooi-ontroerende, aangrijpende tonelen in voor die gelegenheid geven tot genuanceerde deklamatie, tot krachttoeren, zelfs bravourestukjes en nog wel in grote verscheidenheid van toon en toonaard. We vermelden slechts de monoloog van Maria (v. 257-530), de wroeging van Petrus (v.v. 665-780), de wanhoop van Judas (v.v. 841-969) en zelfs het hele laatste deel. Dat die XVIIde-eeuwse woordkultus, naar onze begrippen de handeling remt, nemen we op de koop toe. De strofen na de veroordeling (v.v. 1325 vv.) betekenen een aanpassing van de klassieke reien. Toch mogen we niet vergeten dat ze daar staan als begeleiding van togen en dus zeer dicht bij het oude middeleeuwse «silete» en «pauza» komen. Dat alle uitweiding van duvelrieën of sinnekens weggevallen is, onderstreept op zijn beurt zeer sterk dat het onderwerp niet langer middeleeuws bewerkt is. Het «ballet» van duivelen, na de verhanging van Judas, kan echter niet als een verbetering worden beschouwd. Het is als een eerste uiting van een onhebbelijkheid die vaak, ook tegenwoordig, in de vertoning van oude spelen moet worden gewraakt. Het kan alleen verklaard worden als een ongemotiveerd tegemoetkomen aan het mondaine verlangen van «uitgaand» theaterpubliek. Zoals het hier gebeurt staat het buiten het spel, zelfs buiten de geest van het geheel. Een afzonderlijke plaats bekleedt de klacht van Maria (v.v. 1549-1626). Deze klacht vertoont ritme en beweging van de oude rei. Zelfs funktioneel kan ze als zodanig worden beschouwd. Toch is het buitenwerk doordat het de handeling willens nillens onderbreekt.

Alles bij mekaar getuigt het Passiespel van J. de Condé van

(11) Voor Shakespeare wordt zelfs de stelling verdedigd dat het aantal verzen door een nieuwe speler te zeggen, de materiële tijd dekt die de eerste speler de mogelijkheid biedt van het ene speelveld naar het andere over te gaan. De scènebouw had dus een stoffelijke functie in de dramatische opstelling

een psychisch en toneelmatig sterk artistiek temperament, van fijn inzicht en intens aanvoelen. Er zijn scènes en dialogen die op onmiddellijke inwerking aansturen als het raadsbesluit met het verraad van Judas (I, 1); andere geven blijk van gemoedelijke kleinkunst als de voorbereiding tot het Paasmaal (I, 2), van sterke speelkracht (IV), of, wat zo moeilijk te bereiken schijnt in onze oude toneelkunst, van spel en tegenspel dat ook in de dialoog een echo vindt (v.v. 112 vv.). Het is een spel dat best kan worden opgeknapt voor taal en snedigheid van dialoog en nog een goede kans zou lopen, ook in onze tijd. Het is bovendien merkwaardig als proeve van klassieke behandeling van het onderwerp, al is het overwegend episch gebeven, en als zodanig verdient het ook een ereplaats onder onze zeldzaam geslaagde klassieke spelen (12).

(Wordt vervolgd)

AL. DE MAEYER

(12) R. Roels, De Vl. Gids, 165.

UIT OUDE PAPIEREN :

HUWELIJK GECELEBREERD IN EEN KAPEL

In het archief van de stad Leuven komt een memorieboek uit de XVIIe eeuw voor, waarin leden van de familie Peeters allerlei belangwekkende nota's optekenden. Voor de plaatselijke geschiedenis en de kennis van het dagelijks leven van onze voorouders zijn dergelijke boeken van groot belang. We kunnen enkel betreuren dat er niet meer tot ons gekomen zijn. Maar ter zake! Balthasar Peeters verloor in 1614 zijn echtgenote Francisca Boyens, die hem met drie kleine kinderen achterliet. Voor een jonge man was dat een moeilijke toestand; hij hertrouwde dan ook enkele maanden later. Het is altijd een lastig geval als een weduwnaar uit een vooraanstaande familie na korte tijd opnieuw in 't huwelijksbootje stapt. Om alle opspraak zoveel mogelijk te vermijden liet Balthasar de plechtigheid in de kapel van een godshuis celebreren, zoals blijkt uit zijn aantekeningen.

«Item int voors. jaer anno XVJc veerthien de XXIJen octobris, Balthasar Peeters wederomme herbouwt met Cecilia vander Beken, s morgens te negen uren ende is getrouwt in Sinte Barbelen capelle, daer bij ende present waeren Embrecht Peeters, mijn broeder de jonghe ende Mr Jan Hermans.»

De term «de jonghe» bewijst dat vader Embrecht Peeters toen nog in leven was.

A.M.

Andreas Masius Bruxellanus

1515-1573

Het begin der Renaissance was voor ons land een echte belofte. Talrijke humanisten werden hier geboren: vele namen zijn overgeleverd. De Spaanse reaktie bracht een eind aan de beweging, want velen waren hervormd; de enen werden daarbij aangehouden, anderen vluchtten. Anderen emigreerden en werden als sekretaris of pedagogus in de een of andere grote familie opgenomen, in Duitsland bij voorbeeld.

Dit was het geval voor Andreas Masius, een echte Payottenlander, die naar Duitsland trok en stilaan in zijn streek vergeten werd; soms beschouwde men hem zelfs als een Duitser.

In zijn geboortestreek is zijn leven en zijn werk, dat in de XVIe eeuw als een der voornaamste werd aangezien, bijna totaal vergeten.

Jeugd

Andreas Maes werd te Lennik (1) geboren in 1515, waarschijnlijk op 30 november. Verdere inlichtingen over zijn geboorteplaats bezitten wij niet. In zijn brieven schrijft Masius haast nooit over zichzelf, en nog minder over zijn kinderjaren.

In 1533 is hij primus te Leuven vóór 107 andere medestudenten in de Artium Facultas (Leliecollege). Masius werd zeer vlug als professor aanvaard in dezelfde Faculteit. Hij leerde dan verder de drie klassieke talen: Hebreeuws, Grieks en Latijn, onder befaamde meesters zoals Rutger Rescius en Andreas van Gennep. Masius zelf geeft enkele inlichtingen daarover in het slot van zijn *Josue*: «... nos cum a primo tempore aetatis tum Latinis, tum Graecis, Haebraëisque literis utcumque essemus...».

Van deze tijd af wordt Masius een ware humanist. Hij studeert nog de rechten, vermits hij ook als Doctor iuris utriusque beschouwd wordt; deze titel verwierf hij waarschijnlijk aan een Duitse universiteit. Dan voegt Masius ook bij zijn moedertaal en de drie bovenvermelde talen nog Spaans, Frans, Duits, Italiaans, Chaldeeus, Arabisch en later Syrisch.

Zijn geleerdheid blijft niet onopgemerkt; hij verlaat de Leuvense Alma in 1537: hij wordt als privaatsecretaris aanvaard door Johannes von Weze, aartsbisschop van Lund, later bisschop van Konstanz, abt van Reichenau en Waldsassen, en lid van de Keizerlijke Raad.

Masius, sekretaris van Weze (1538-1548)

Tien jaar lang bleef Masius in dienst van Weze. Van uit die tijd kennen wij zijn eerste brieven. Hij ontmoette veel ge-

(1) Zie bibliografie *in fine*.

leerden en correspondeerde met Geusius, Balenus, Erichson, Petrus Nannius, Johannes Visbrocus, Jost von Meggen, Johan von Taxis. Masius zal ook wat reizen: in mei 1547 verblijft hij met Heinrich von Weze te Rome, als gezant van zijn meester. Daar vat Masius vriendschap op voor de kardinalen Morone en Cervino (later paus Marcellus II) en een hele reeks humanisten en filologen: Pighius, Metellus, Girletti, Commendone, Latini, Torrentius, Augustinus en anderen.

Maar de gebeurtenissen gaan Masius' leven veranderen. Op 14 juni 1548 overleed Johannes von Weze te Augsburg. Bij deze gelegenheid schrijft Masius zijn enig letterkundig werk, een «tricolon tetrastrophon», soort elegie van 68 Latijnse verzen, waarvan Bruschius (2) ons de tekst bewaard heeft:

O vanas hominum spes, fera ludere
Quas gaudent vicibus fata latentibus!

Dan klaagt de «dichter» over de dood van zijn meester en prijst hij zijn leven. Hij besluit als volgt:

Ergo quisquis ades, tristia contuens
Magna fata viri: Manibus optima
Tantis cuncta praecare, et
Sortis vive memor tuae.

Zeer poetisch is het niet, en Masius was ervan overtuigd: «... dum longae noctis me vexaret insomnia... Scio elimandum esse...» schreef hij op 19 december aan Johan von Vlatten.

Masius was dus vrij; hij neemt ontslag, en wordt onmiddellijk door hertog Willem van Kleef aanvaard. Deze betrekking zal Masius tot bij zijn dood bekleden.

Masius als agent en raadgever van Willem van Kleef (1548-1573)

Toen hij nog bij Johan von Weze was, bezat Masius reeds verschillende prebenden: domheerschappen te Lübeck en Konstanz (tijdelijk ook te Utrecht), en het provoostschap van de Kunibertkirche te Keulen. Na de dood van zijn meester, volgde Masius hem op te Xanten en te Emmerich. Op materieel gebied kan hij dus niet klagen. Masius verblijft aanvankelijk te Meersburg, daarna te Waldsassen. Bij het begin van 1549 vertrekt hij naar Rome als gezant van de hertog. Hij is te Rome op 5 april en zal er een heel jaar verblijven. Zijn brieven zijn hoofdzakelijk tot de hertog en zijn raad gericht en handelen over het leven te Rome: het overlijden van paus Paulus III, het Conclaaf waardoor kardinaal Giocchi tot paus Julius III wordt erkend, wat voorzeker de keizerlijke partij zal verheugen.

Vermelden wij enkele brieven aan zijn vriend Gerwick Blauer, abt van Weingarten, waar hij later dikwijls zal vertoeven.

(2) Gaspar BRUSCHIUS, *Chronologia Monasteriorum Germaniae...* (Sulzbach, Georgi Scheureri, 1682), blz. 50-52.

Na zijn terugkeer uit Italië, werd aan Masius, aan het Hof te Brussel een betrekking aangeboden. Hij weigert en blijft in Duitsland. In maart 1551 werd Masius tot raadslid benoemd en de hertog schenkt hem tevens het provoostschap van de kerk van Jülich.

Hierop volgt een nieuw verblijf te Rome, van 29 april 1551 tot april 1553. Naast zijn opdrachten (van de hertog en van verschillende prelaten van de Pfalz), is er bij Masius de groeiende belangstelling voor de filologie. Hij ontmoet inderdaad de Syriër Mozes Mardin, legaat van de Patriarch van Antiochië die naar Rome gezonden was om het standpunt van de Nestoriaanse kristenen mee te delen. Met Martin leert Masius het Syrisch op zeer korte tijd: in hetzelfde jaar (1552) vertaalt hij nog de geloofsbelijdenis van Mardin: *Fidei professio, quam Moses Mardenus, Assyrius, Jacobita; patriarchae Antiocheni legatus, sus et patriarchae sui nomine est romae professus anno Cl J. 1 J. LII, ex ipso profitentis autographo Syrico traducta ad verbum.*

Masius wetkte verder voor Mardin en gaf uit: *Mosis Mardini theologica de sacrosancta trinitate contemplatio, scripta ab ipso anno Cl J. 1 J. LIII, et ex autographo Syrico ad verbum tralata en: Epistola populi Nestoriani, quam anno CIC. IC. LII. ex mozal, hoc est, seleucia parthorum, scribebat ad pontificem romanum, pro patriarcha imitando traducta ex autographo Syrico ad verbum.*

Het optreden van Masius ten voordele der Nestorianen hield aan en hij zal in dit verband nog twee boeken laten verschijnen: *Epistola Nestorianorum, qui electum patriarcham suum usque ad Jerusalem deduxerant: scripta ex Jarusalem ad pontificem romanum de eadem re, et traducta ex autographo Syrico ad verbum.*

Ten slotte een zeer katholieke *Professio fidei, quam siud, sive sulaka, electus patriarcha ab Nestorianis, ore et scripto est profesen: Epistola populi Nestoriani, quam anno C? J. 1 J. LII. ex ad verbum.*

De Syrische taal is Masius het meest bekend; te Rome (waar hij soms aan koorts lijdt) leert hij de Arabische taal verder, onder leiding van Mardin en Postel.

Dan verlaat Masius zijn geliefde stad en op 18 mei 1553 is hij te Brussel waar hij vier maanden verblijft, met een drie-daagse uitstap naar Antwerpen (Brieven van 13 en 15 juli).

Iets persoonlijks over Masius' verblijf treft men in zijn brieven niet aan: niets over familie, Vlaamse vrienden, zijn geboortestreek waar hij nu zo dicht bij was. Masius beschouwt zich blijkbaar als een vreemdeling.

Zijn lang verblijf in Rome eiste een rapport: het werd opgesteld te Kleef op 14 oct. 1553. Masius voegde er zijn rekening bij:

Kleef-Augsburg, 2 paarden	10 kronen
Augsburg-Rome, per postkoets met de Legaat	
(57 posten)	28½ k.

Verblijf te Rome, 24 maanden à 16 k.	384 k.
Terugkeer (gedeelde kosten)	10 k.
Twee jaar Petrusstoel	200 k.
	<hr/>
	632½ k.
160 k. als voorraad gekregen	160 k.
	<hr/>
	472½ k.

Masius stelt dan de verre reizen uit en verblijft liefst te Weingarten, Augsburg en vooral Waldsassen. In november-december verblijft hij nog twee maanden te Brussel als gezant van zijn meester.

Briefwisselingen met geleerden gaan immer voort, o.a. met de Mula, kard. Pighinus, Pantahatus, Latini, Posetel. Vaak spreekt hij over Rome, de stad waar hij gaarna zou wonen, en over zijn medewerking aan een Talmudkommentaar.

Rome lag dus nauw aan zijn hart. Opnieuw werd Masius met een diplomatische opdracht belast: hij is weer te Rome eind maart 1556; hij zal er ongeveer tot 11 juli verblijven. Ettelijke brieven lijken vaak op hedendaagse zendingsrapporten. Hij kon er niet al te goed zijn vrienden ontmoeten. Paulus IV dacht meer aan oorlog dan vrede.

Na zijn terugkeer, trekt Masius weer naar Weingarten, Waldsassen maar ook naar Speier en Kleef. In juni 1558 is hij weer te Brussel.

Maar in die jaren breekt de Hervorming door in de Kurpfalz. Onder druk verlaat Hendrik van Weze zijn ambt in 1559. De nieuwe prins (sinds 1556), Ottheinrich is een heilige Lutheraan.

Masius verlaat dan ook de klerikatuur en huwt in de zomer van het jaar 1558 Elisa up ten Haitzovel, nicht van Hendrik van Wese. De jaren beginnen te tellen. Masius is dikwijls ziek en moet naar Brussel om er verzorgd te worden door de beroemde Vesalius. In een brief van 11 juni 1559 aan de abt van Weingarten vertelt hij de onthoofding van Egmont en Hoorn, en trekt partij voor hen. De jaren 1560-7 zijn de rijkste op wetenschappelijk gebied; het zijn trouwens ook de interessantste.

Zijn eerste brief aan Ch. Plantijn (3) dateert van februari 1565. Op 26 febr. (III, I; n° 333) heeft de drukker het over zijn polyglotte Bijbel. Masius had hem reeds gevraagd het *Targum* (Aramees Bijbelkommentaar en vertaling) dat hij te Rome gekocht had, hierbij te voegen. Plantin bedankte hem «pour si beau tressor que vous m'offrés» en verzocht hem «pour le bien public et utilité chrétienne», mee te werken aan de bewuste bijbel.

In 1567 laat Masius, op aanvraag van Julius Pflug, de vertaling verschijnen van de *Anaphora divi basilii episcopi caesarae*

(3) Maatschappij der Antwerpse Bibliophilen. *Correspondance de Christophe Plantin* en *Supplement*. Antwerpen, 5 delen, 1883-1915; 1955.

cappadociae, ex vetustissimo codice, Syriaca lingua et characteribus scripto, traducta per And. Masium.

De opdracht (Zevenaar, 9 aug. 1567) was voor zijn vriend en tevens keizerlijk raadgever, Augerius Busbeck bestemd.

Wat later werd dit werkje opgenomen in zijn groot werk: *De / paradiso / commentarius, / scriptus ante annos prope septingentos a mose bar-cepho syro: episcopo / in Beth-Ramann, & Beth-Ceno; ac curatore / rerum sacrarum in Mozal, hoc est seleucia / parthorum. / ... omnia ex Syrica lingua nuper tralata per Andream / Masium Bruxellanium. / Antverpiae, / ex officina Christophori Plantini / M. D. LXIX. /*

In de Latijnse voorbrief aan Gerard van Weze laat Masius zich wat uit: zijn gezondheid is niet verbeterd; de «febre quarta anno ab hinc alterno» verlaat hem niet. De dokter laat hem niet toe te werken. Gelukkig heeft hij de bijstand van zijn vrouw «officiosissimae uxoris».

Ondertussen loopt het werk aan de polyglotte bijbel voort. Plantin ging zelf Masius bezoeken: «.... je suis, par l'ordonnance de Monsgr^e Arias Montanus, allé trouver Monsgr^e Andreas Masius, a l'intention d'impetrer de lui quelques livres en chaldeen et syriaque, pour nous en servir à l'ornement de la Bible que nous poursuivons...» schrijft hij aan kardinaal de Granvelle (22 oct. 1568; II, 10; nr. 155). Hij boekte zeker sukses want op 26 dec. 1569 (III, 51; nr. 359) bedankt hij Masius op zeer lovende wijze voor de verzending van een *Paraphrasis Chaldaïca* van het Oud Testament, die in het apparatus zal opgenomen zijn. Plantin verzoekt hem verder te werken aan het Chaldeeus woordenboek en vraagt ook naar de Syrische spraakkunst. Het handschrift werd zonder vertraging naar Antwerpen gezonden; in april 1570 vertrekt het gehele werk naar Brussel om het privilege te bekomen.

Plantin was daarmee nog niet tevreden. Hij verzoekt dan Masius om een woordenboek van de Syrische taal. Op 1 augustus was het werk af (III, 63; nr. 363). Plantin stelde het voor aan Montanus en Le Fèvre de la Boderie «qui a la verite et sans faintise trouvent & jugent vos labeurs tres dignes de louange et de grande utilite...». In oktober werd het boek goedgekeurd te Leuven en men begon de spraakkunst te drukken in januari 1571. De andere werken volgden, zodat Plantin op 21 maart aan Granvelle kan melden (II, 202; nr. 266): «.... nous avons aussi achevé la Grammaire et le Dictionnaire Siriaque écrits en nostre faveur et du public par le Seigneur Andreas Masius, personnage fort bien cogneu, très docte en langues orientales...».

Op korte tijd zullen dan drie werken bij Plantin verschijnen: *Syrorum / peculium. / hoc est, / vocabula apud syros scripto / res passim usurpata: targumistis verbis aut / prorsus incognita: aut in ipsorum vocabulariis / adhuc non satis explicata: / Andreas Masius sibi, suae memoriae / iuvanda causa colligebat / (1572).*

Het tweede werk werd reeds aangekondigd in de lichtbrief: *Grammatica / lingvae Syricae, / inventore atq. auctore / Andrea Masio: / opus novum, & a nostris hominibus adhuc non tractatum...*

Nooit werd zulk een werk geschreven, schrijft Masius aan Montanus; en hij hoopt dat het dienen kan om de bijbelse studies te bevorderen.

Reeds was zijn *Josue* te Leuven onderzocht toen Masius enkele dagen te Brussel en te Antwerpen verbleef in mei-juni 1571.

Al deze merkwaardige werken bleven niet zonder beloning. Toen Montanus uit Spanje terug naar Antwerpen keerde, bracht hij voor Masius een «cadeau royal» mee: de koning schonk aan onze vorser een gouden ketting van een waarde van 300 gulden. «J'espère que le présent vous sera agreable» schreef hem Plantin (17 sept. 1571, III, 82; nr. 371).

Maar plots werd Masius erg ziek. De «ascita» waaraan hij leed, verergert zeer snel. Masius ontvangt de laatste sakramenten op 2 april 1573, en sterft vijf dagen later.

Zijn dood trof ten eerste al zijn vrienden en vooral Plantin: «Masii nostri», schrijft hij aan Olearius op 9 nov. 1573 (IV, 26; nr. 493), «nomen in tuis litteris scriptum lachrimas excussit ab oculis tanta veneratione eius viri pii, docti, sinceri, candidi et quod maximi faciebam modesti memoriam colo...».

Hij wilde van de *Josue* een echt gedenkteken «ad maetitianum ex Masii viri mei studiosissimi et nestoreis annis: dignissimi, interitu exortam....» maken (Aan Pighius, aug. 1574; IV, 315; nr. 645). Het boek verscheen nog hetzelfde jaar als: *Iosvae / imperatoris / historia / illustrata atq. / explicata / ab / Andrea Masio. / Antverpiae, / ex officina Christophori Plantini, architypographi regii. / M. D. LXXIII*.

Wat bleef er dan over? In 1575 verscheen er nog, volgens Paquot (II, 275), bij Plantin een: *Disputatio de coena domini, opposita calvinistarum impiis cvorruptelis*.

En ten slotte zijn er nog enkele nota's voor een Deuteronomiumkommentaar (4). Tasschenmacher, een leerling van Masius, vertelt ons dat zijn vrouw Elisa hertrouwde met Johann van Rumswinkel. Ze liet voor haar eerste man een praalgraf bouwen in de kerk van Zevenaer, voorzien van een opschrift. «Heute», schrijft Lossen (blz. 5114) in 1886, «ist in der Kirche zu Zevenaer von Masius Grabmal keine Spur mehr vorhanden».

Wij bezitten zelfs geen enkel beeld van Masius; er zijn slechts enkele boeken, maar zij zijn dan ook de beste herinnering aan deze Lennikenaar die de basis legde van de oriëntaalse filologie en de moderne bijbelexegese.

J. VERCRUYSSSE

(4) Zie in *Critici Sacri* (2e uitg.), dl. 2, blz. 127 vv.

BIBLIOGRAFIE

Handschrift :

Brussel, Kon. Bibl. hs. 22175, J.L. BAX, *Universitas Lovaniensis Promotiones in Artibus*, f° 19.

Gedrukte teksten :

- Acta academiae Theodoro-Palatinae*, HIST. VII (Mannheim, 1794).
Allgemeine Deutsche Biographie, XX (Leipzig, 1886), blz. 559-569.
Archiv für die Geschichte des Niederrheins V, 1 (Düsseldorf, 1865); VI (Köln, 1867), blz. 145-167; 194-197.
J.S. ASSEMANUS, *Bibliotheca orientalis clementino vaticanae* I (Romae, Typis de S.C. de Prop. Fide, 1729), blz. 284, 430, 470.
Biographie nationale de Belgique XIII (Brussel, 1894-95), kol. 120-125.
Briefe von Andreas Masius und seinen Freunden. 1538 bis 1573. Herausgegeben von Dr. Max Lossen, Leipzig, 1886 (Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde).
Bulletin de la Commission Royale d'Histoire. LXXXI (1912), blz. 465.
Bibliotheca Belgica... cura J.F. Foppens. (Bruxellis; P. Foppens, 1739), blz. 55.
Latini latini viterbiensis lucubrationes. (Romae, Typis Tinassii, 1659), blz. 84-85, 230-233.
JACOBUS LE LONG, *Bibliotheca sacra in binos syllabos distincta* II (Parisii, 1723), blz. 850-851.
MAATSCHAPPIJ DER ANTWERPSCHE BIBLIOPHIELEN. *Correspondance de Christophe Plantin. Supplément*. (Antwerpen, 1883-1915, 1955).
J.N. PAQUOT. *Mémoires pour servir à l'histoire des dix-sept provinces des Pays-Bas, de la principauté de Liège et de quelques contrées voisines* II (Leuven, 1768), blz. 274-278.
F. SWEERTIUS. *Athenae Belgicae sive nomenclator inter Germaniae scriptorum*. (Antwerpiae, G. a Tungris, 1728), blz. 123-124.
Sylloges epistolarum collecti per P. Burmannum, II (Leiden, 1727), blz. 284.
A. VALERIUS. *Bibliotheca Belgica*, (Lovanis, H. Hastenius, 1623), blz. 140-141.

UIT OUDE PAPIEREN :

EEN STAMBOOM

In 1738 werd Jean François Delcroix, 33 jaar oud, «gorlier (gareelmaker) de son stiele», te Elewijt opgeleid, terwijl hij aan het bedelen was. Hij verklaarde dat hij elf jaar gediend had in het regiment van Los Rios en op 11 juli afgedankt werd uit de compagnie van kolonel Jaragon, te Mons. Zijn «congé» of afdankingsbrief was in handen van zijn moeder, Adrienne Moriau, wonende te Aat «vers le pont d'Amour». Hij was te Keulen werk gaan zoeken, maar had er geen gevonden, zodat hij op de terugweg naar Aat te Elewijt aangehouden werd.

Hij had bij zich «un papier en forme de généalogie», en zei dit gekregen te hebben van zijn nicht Vrancx, jonge dochter, wonende in de Nieuwstraat tegenover «la maison portant pour enseigne les armes d'Espagne» en dat het papier de stamboek van zijn ouders was.

(RAB, Dross., nr. 95).

C. THEYS

Brouwerijen en Brouwers van Oud-Brussel

(Vervolg van blz. 460, jg. 1961)

'T SPOREKEN

«De brouwerij 't Sporeken, in de Putterij» (1664).

BROUWERS: *Zegher Goossens*, br. in t spoerken (1507), *Olivier de Witte* (1670).

de Witte

OLIVIER DE WITTE, mr.-brouwer «in 't Sporeken», × 1. *Barbara Neels* (q. 1665), 2. *Magdalena Goossens* (d. Jan).

Uit het eerste huwelijk, twee kinderen: 1. *Hendrik*; 2. *Guillam* (216).

'T STEENTKEN

«In het Waermoesbroeck naest de brouwerije *het Steentken*» (1662). 't Steentjen aen de Meiboom (1731).

BROUWERS: *Nicolaes van der Borch* (× *Cathelijne Verhasselt*) (1652); *Guillam Simoens* (1721); *Elisabeth de Vos*, dochter *Andries* (1731).

Simons

I. CHRYSTOPHORUS SIMONS, was vader van:

II. Hr. en Mr. JACOBUS SIMONS, licentiaat in de rechten; griffier der H.H. overmomboors van de wezen van Brussel; - × *Barbara de Vos* Hun kinderen waren:

1. *Joannes-Josephus*, mr.-brouwer in «de Waterpoort», deken van het ambacht (1750), begraven in de kerk der Minderbroeders «onder de zerk zijner ouders»; - × *Marie-Josepha Meeus*.

Zij lieten na: a. *Barbara* × *Jacobus Bauwens*; - b. *Maria*;
- c. *Joannes*; - d. *Anna*.

2. Hr. *Michaël*; - 3. N. × *Joannes-Francis Meeus*; - 4. *Guillam-Josephus*, + 1737, begraven in de kerk der Augustijnen, mr.-brouwer in «'t Steentken»; - × *Barbara van der Borch* (d. Jan. B. en *Isabella-Jacoba van Cleve*). Zij waren ouders van:

a. *Barbara-Josepha* × *Christiaen-Ghisbertus van Griensven*, advocaat; - b. *Jacoba-Isabella-Josepha* × *Josephus van Bellinghen*, licentiaat in de medecijnen; - c. *Josephus-Henricus*; d. *Cathelijne-Josepha*; - e. *Anna-Marie-Josepha*;

5. Hr. *Melchior-Josephus*, pbr., kanunnik van Sint-Goedele (217).

DE STERRE

Wij bezitten geen aantekening nopens de ligging van deze kam.

BROUWERS: *Cornelis van Santvoort* (1643); *Anna Willockx* (1670); *Franchoys Stevens* (1697, 1721); N. *Stevens* (einde 18e eeuw).

Stevens

(216) Not. Grant, 1665.

(217) Not. Petrus de Smeth. 1750; Not. Adriaen van de Velde, 1737.

1. JOANNES STEVENS, q. 1698, «rentmeester van Z. Majesteits jagerijen binnen deze Nederlanden»; rentmeester van het Groot-Begijnhof te Brussel; bezat de brouwerij Spiegel-Vlemsch; - × *Jacqueline IJdens*. Zij hadden volgende kinderen:

1. *Damianus*; - 2. *Franchoys*, mr.-brouwer in «de Sterre»; deken van het ambacht (1705); - × *Cathelijne de Vos* (weduwe van *Jan van der Straeten*); - 3. Hr. *Joannes-Bernardus*, pbr., kanunnik van de collegiale kerk van Dendermonde; - 4. *Cathelijne* × *Waltherus van Elsene*, koopman in laken, Brussel (218).

Wij kennen geen afstammelingen van Franchoys Stevens. Wij noteerden een *Jacobus Stevens*, × *Cath. Theresia Moris* (d. *Dominicus* en *Joanna Wielemans*), cit. 1739 als mr.-brouwer te Brussel, en die wel bij deze afstammelingen kan behoren.

DE SWAENE

«*De Swaene*... commende lancx teghen het molenstraetken alwaer men gaet naer de huyvettersmolen... achter teghen de Zenne» (1682) (219); - «de brouwerije *de Swaene* gelegen ter Overmolen tusschen beijde de brugghen» (1724); - «teghen Sint-Jacobs brugghen... tegenover de brouwerije *de Swaen* (1696).

De brouwerij was in de 17e eeuw eigendom van Sr. *Engelbert van Cutsem*; na zijn afsterven, in 1682 werd ze overgenomen door zijn zoon *Engelbert* (220).

BROUWERS: *Engelbert van Cutsem* (vóór 1682); *Engelbert van Cutsem*, zijn zoon (na 1682); *Marie IJdens*, weduwe van deze (vóór 1724); *Cornelis Sneessens* (1724); *N. Sneessens* (einde 18e eeuw).

van Cutsem

I. CLAES VAN CUTSEM, q. 1609, was vader van: 1. *Geert*; 2. *Bernard*; 3. *Jan*, die volgt.

II. JAN VAN CUTSEM, pachter op 't Hof te Opcureghem, te Anderlecht; q. 1623; - × 1. *Marie de Mol*; 2. *Petronelle Stroobants* (221). Zij hadden volgende kinderen:

Uit het eerste huwelijk: 1. *Elisabeth* × 1. *Ambrosius Moonens*, 2. *Jan de Winne*, pachters te Anderlecht. - Uit het tweede huwelijk: 2. *Jan*, volgt onder III; - 3. *Joos*, ° Anderlecht 1601, erfde het hof te Opcureghem (222); - 4. *Peeter*, koopt in 1621 met zijn vrouw, *Anna Moenens* (d. *Marcus* en *Johanna Pipenpoy*) het hof op 't Broeck, te Anderlecht; - 5. *Joanna* × *Segeer Pipenpoy*, pachter op 't Hof te Ransfort, te Molenbeek.

III. JAN VAN CUTSEM, was eerst pachter op 't Hof te Opcureghem, en schepen van de bank van Sint-Pieters-Anderlecht (1625); later pachter op 't Hof te Budingen, te Halle (1634); daarna pachter op eigen hof te Lennik; schepen van de Hoofdbank van Lennik (223); - 1. *Marie Pipenpoy* (d. *Jan* en *Elisabeth Goossens*); 2. *Marie Borremans*. Hunne kinderen, allen geboren uit het eerste huwelijk, waren:

1. *Hendrik*, pachter te Lennik, schepen van de hoofdbank (1642), × *Christoffelijne van Cutsem* (d. *Nicolaes* en *Marie Borremans*); - 2. *Zeger*, pachter op 't Hof van Bossuyt te Sint-Martens-Lennik; schepen van de

(218) Not. H. van Cutsem, 1698; Halfbunder, 1702.

(219) Not. J. Verheyleweghe.

(220) Ibid. 1682; Not. Servranx; Not. Hody, 1724.

(221) Testament in S.gr. Vorst, 1614.

(222) Sgr. Dilbeek, 1621.

(223) Testament voor Not. J.B. van Cutsem, 28-1-1631.

hoofdbank (1654); - × (1644) *Barbara Walraevens* (waarvan afstammelingen); - 3. *Engelbert*, volgt onder IV; - 4. *Petronelle* × *Peeter de Greve*, pachter en mulder te Veeweide; - 5. *Cathelijne* × 1. *Nicolaes Hardy*, 2. *Philips Thienpont*, pachter op 't Hof te Scheisingen, te Halle; - 6. *Barbara* (224).

IV. ENGELBERT VAN CUTSEM, o Sint-Martens-Lennik; mr.-brouwer te Brussel; kocht in 1657 de brouwerij «Vranckerijck»; later de brouwerij «de Swaene»; bezat in 1656 de afspanning «het Gulden Hooft» op de Graanmarkt; deken van het brouwersambacht; - × 1. *Elisabeth van Malder* (d. *Renier*, halfbroeder van *Malderus* en *Barbara Borremans*), 2. *Joanna Lelieboom*. Zij hadden uit het eerste huwelijk:

1. *Hendricus*, mr.-espicier te Brussel in het «Bourgons Cruys» op het Oude Corenhuys; × *Cathelijne 't Kint*. Ouders van:

a. Hr. *Jacobus*, pbr., rektor van O.-L.-Vr.-op-den-Zavel; b. Hr. *Henricus*, pbr., kapelaan van Sint-Goedele;

2. *Jacobus*, mr.-brouwer te Brussel, eerst in «de Nieuwcamme» (1668) later in «den Gulden Leeuw» (1687); deken van het ambacht; - × 1. *Marie van der Meulen*, weduwe van *Allardus van der Gucht*; 2. *Joanna Magdalena van IJsendijck*; + zonder kinderen, begraven in Sint-Geuricks kerk (225).

Uit het tweede huwelijk: 3. *Engelbert*, volgt onder V; 4. *Petronella* × *Robert van der Schueren*, mr.-brouwer in «den Gecroonden Leeuw».

V. ENGELBERT VAN CUTSEM, mr.-brouwer in «de Swaene»; × *Marie IJdens*. Beiden begraven in de kerk van de O.-L.-Vrouwbroeders. Hun kinderen waren:

1. *Françoise-Theresia* × *Henricus van Daele*; - 2. *Marie* × *Cornelis Sneessens*, brouwer in «de Swaene»; - 3. *Joanna Marie*; 4. *Franciscus Jacobus*, mr.-wijnstavernier, Brussel (1742); 5. *Jan Bt.*; - 6. *Pater Engelbertus* (cit. 1742) (226).

Lelieboom

PAUWEL LELIEBOOM × *Martine Servrancx*, waren ouders van: 1. *Franchoyse*, beginn; 2. *Joanna* × *Engelbert van Cutsem* (z. *Jan*), brouwer in «de Swaene»; - 3. *Cathelijne* × *Henricus van Cutsem* (z. *Viglius*), brouwer in «den Esel».

Sneessens

I. LAMBERT-SNEESSENS × *Elisabeth-Marie van Goele*, waren ouders van:

1. *Marie-Barbara*; 2. *Maria-Theresia*, beiden jonge dochters in 1747; 3. *Cornelis* die volgt.

II. CORNELIS SNEESSENS, + 1736, mr.-brouwer in «de Swaene», - × *Marie van Cutsem* (d. *Engelbert*). Ouders van:

1. *Lambertus*, brouwer (waarschijnlijk in «de Swaene»); - 2. *Marie*; 3. *Elisabeth*; 4. *Cathelijne* (227).

HET SWEERT

«De brouwerij het *Sweert* in de Putterij (1505, 1679).

BROUWERS: *Jacus van Lathem*; na hem zijn zoon *Jacus*, (1670). Deze koopt de brouwerij in 1677 (228).

In 1745 was *Franciscus van Assche*, getrouwd met *Regina van der Borcht* hier brouwer.

(224) Sgr. Lennik 1642, 1651.

(225) Testament voor Notaris Boot, 1710.

(226) Deling voor Not. J. Verheyleweghe, 1682; Sgr. Walcourt, 1727; Lennik, 1730.

(227) Not. Leyniers, 1743.

(228) Not. Philip van den Kerckhove.

van Lathem

Jacus van Lathem was zoon van *Jacobus van Lathem*, pachter op het Neerhof te Dilbeek (1601) en van *Marie Boonaerts*; kleinzoon van *Carel van Lathem*, pachter op 't Hof te Hongersveld te Dilbeek, en van *Lysbette van Ghindertaele*. Hij was getrouwd met *Cathelijne van Ghindertaele*. Van dit huwelijk kenden wij maar één kind, bovengenoemde *Jacus* «de jonge».

'T SWERT LEEUWKEN

«Een huys geleghen bij de Vlemsche poorte binnen dese stadt tusschen den Poel ende eene camme geheeten *tswert leeuwken*» (1642).

DE TROMPET

Wij hebben geen aanduidingen nopens de ligging van deze kam.

BROUWERS: *Marie Crockaert*, weduwe *Francis Rentiers* (1701); *Jacobus de Vos* (1721).

DEN VALCK

«In de Sint-Cathelijne straet» (1670). Zie «'t Schaeckert».

DEN VALCK

«De brouwerije *den Valck* gestaen ende gelegen ontrent de Nedermerkt, commende metter eender seyde den huysen Cleyne Seckele, ten tweeden het hoeckhuys toebehoorende den ambacht van de meulders genoempt het 's meuldershuys» (1685) (229).

De Nedermarkt is de oude benaming van de Grote Markt.

Deze kam behoorde in 1685, voor de helft aan *Andreas van der Cammen*, doctor in de medecijnen, en aan *Barbara Roelofs*, zijn huisvrouw.

BROUWERS: *Jan Usselinckx* (einde 16e eeuw); *Guillam van Esbeek* (1649); *Robertus van der Schueren* (1670); *Judocus van der Schueren* (1691, 1707); *Franchoys Rentiers* (1721).

Urselinckx

JAN URSELINCKX, waarschijnlijk broeder van *Peeter* × *Cath. Verbast* (zie onder «de Fortuyn»), brouwer in «de Valck»; - × 1. *Marie Slevere*, 2. *Elisabeth Scokaert*, 3. *Amelberga Arijs*. Hij was vader (uit het eerste huwelijk) van: 1. *Marie* × *Andries Appelmans*; (uit het tweede huwelijk) van: 2. *Aubert*; - 3. *Willem* × *Joanna Terwecoren*; - 4. *Peeter* × *Elisabeth Mertens*; - 5. *Joanna* × *Nicasius Rentiers*; - 6. *Margriet* × *Willem de Haze*.

vander Schueren

(229) Not. Jud. Verheyleweghe, 1685.

Zie «den Gecroonden Leeuw».
van Eesbeek
Zie «Gulden Hoofd».

DEN VOS

«De brouwerij *den Vos* bij de vaert» (1671).
BROUWERS: *Jan Mommaerts* (1670).

Mommaerts

Jan Mommaerts, mr.-brouwer, had een broeder *Martinus*.

VRANKRIJCK

«Int flessenstraetken de brouwerij *Vrankrijck* commende der eender sijde ter prongelmercktwoerts teghen... en metter andere sijde ter Sinte Maria Magdalenakercke waerts teghen...» (1657).

De brouwerij werd in 1657 verkocht door *Marie Bellemans*, dochter *Adriaen*, getrouwd met *Andreas Peeters*, *Guillam Bellemans*, zoon van *Pauwel*, *Joanna Bellemans*, *Maria Bosschaert*, enige dochter van *Cornelis Bosschaert*, allen erfgenamen van *Barbara van der Eeckt*, weduwe *Thomas Boonaerts*, hun «oude moye». aan *Hendrik van Cutsem* en *Cathelijne Lelieboom*, voor 1700 R. gulden (230). *Thomas Boonaerts* had de brouwerij gekocht van *Mr. Dyonisius Vitsen*.

Na het bombardement van Brussel, in 1695, lag de brouwerij in puin. Zij behoorde toen aan *Pauwel van Cutsem* (230bis). Zij werd niet meer heropgebouwd.

BROUWERS: *Jan Rentier* (1643); *Hendrik van Cutsem* (1657); zijn zoon *Pauwel van Cutsem* (× *Cathelijne de Vos*) (vóór 1695; hij werd daarna brouwer in «den H. Geest»).

van Cutsem

Zie onder «den Esel».

DEN WAEYER

Jan Breydels, brouwer in *den Waeyer* op de gersmerckt (1583) (231).

DEN WAEYER

«De brouwerij *den Waeyer* in de Hooghstraet, tegenover de kerck van de Paters Capucijnen, op den hoek van het Huweelstraetken, nu genoemd het Wayerstraetken» (1674).

In de wandeling noemde men deze kam, om ze niet te verwarren met de voorgaande, *den Wayer-hoogh*.

(230) Not. Servrancx, 1657.
(230bis) Not. Thijs, 1708.
(231) ESB., 34 jg., blz. 282.

In de 18e eeuw was de Waeyer op de Hoogstraat geen brouwerij meer; de gebouwen waren toen ingenomen door de bekende Brusselse wandtapijtweverij van *Peter van den Hecke* (+ 1752).

De *Waaierstraet*, een nog bestaand straatje, beneden het Justitiepaleis, dankt dus ook haar naam aan een voormalige brouwerij.

De brouwerij behoorde in 1526 aan *Hendrik de Sadeleer*. In 1630 werd ze aangekocht door *Lambrecht van der Borcht* en *Anna Coutelen*, zijn vrouw. De erfgenamen van *Sebastiaen van der Borgt* verkopen de brouwerij in 1684 aan Mr. *Jan Pantecras*, deken van het barbiers- en chirurgijnsambacht. Ze was toen «een gelegg, een brouwerij geweest zijnde, waarvan onlancx het camegereck ende brouwketel zijn gedemolieert» (232).

BROUWERS: *Antoen van Brachum* (× *Pierijne van Cutsem*) (1640); *Lambrecht van der Borcht* (1643, 1649); *Sebastiaen van der Borcht*.

van der Borcht

I. LAMBRECHT VAN DER BORCHT, brouwer in «den Wayer», q. 1684, - × *Anna Couteleur*. Ouders van:

1. *Elisabeth*, begijn in 't Groot-Begijnhof te Brussel; - 2. *Catharina*, idem; - 3. *Marie* × Mr. *Frederic de Rye*, oud-deken van het barbiers- en chirurgijnsambacht; - 4. *Sebastiaen*, q. 1684, mr.-brouwer in «den Wayer»; - 5. *Joos*, × *Joanna Lafonte*. Deze waren ouders van:
a. *Joanna*; - b. *Anna*; - c. *Frederic*; - d. *Philippus*; - e. *Hendrik* × *Clara Rijckman* (233).

HET WAEPEN VAN ENGELAND

«Een brouwerije het *Waepen van Engelandt*... op de Vischmerckt, paelende aen de brouwerije Portugael (1741). Wij hebben hier gewis een jongere benaming van «'t Schilt van Engellant».

Jw. *Cathelijne de Vos*, vrouw van Eertvelde, weduwe van *François-Joseph de Burbure*, was in 1741, eigenares van deze brouwerij (234).

BROUWER: *Jan-Bap. van Volxem* (1741).

DE WATERPOORT

«In de Steenstraete tegenover de camme geheeten de *Waeterpoort*» (1645); - *de Waeterpoort* bij de Spiegelbrug met den uitgang in de Mastelgatstraet».

Cornelis van der Schueren en *Margriete Lemmens* kopen de brouwerij, in 1692, van *Jan-Bap. baron van de Werde* en *Maria-Magdalena van Week*, zijn vrouw. Zij verkopen de brouwerij terug, in 1727, aan *Jan-Josephus Symons* en *Marie-Josephina Meeus*.

(232) Not. Rob. v. der Borcht, 1684.

(233) Ibid.

(234) Not. de Ghorain, 1741.

BROUWERS: *Jan van den Gersmoortere* (× *Elis. van der Berghe*) (1585, 1621); *Peeter Stroobant* (1670); *Guillam Sassenus* (× *Anna Pauwen*) tot 1679; *Jacobus van Cutsem* (1679); *Cornelis van der Schueren* (1714, 1721); *Josephus Symons* (1727).

van den Gersmoortere «geheten Vironen»

I. CORNELIS VAN DEN GERSMOORTERE, was vader van:

II. JAN VAN DEN GERSMOORTERE, mr.-brouwer in «de Waterpoort» te Brussel; - × *Elisabeth van den Berghe*. Zij waren ouders van:

1. *Joos*, meiss. 1611, Brussel; - 2. *Ferdinandus*, advokaat voor de Raad van Brabant; - 3. *Andries*, gezworen erflaat van de tolkamer van Z.M.; commissaris van de legerwagens in dienst van Z.M. (1637); × *Anna Stampioen*; - 4. *Robbrecht*, koopman in laken, Brussel, × *Lysbeth Stroobant* (d. *Huybrecht* en *Lysbeth Reydams*).

Stroobant

I. NICOLAES STROOBANT, «lakensnijder» te Brussel; × *Joanna Macharis* (d. *Peter*, mr.-brouwer en *Elisabeth van der Cruysen*). Uit dit huwelijk werden geboren:

1. *Peeter*, die volgt onder II; - 2. *Willem*; - 3. *Joanna* × *Joris van Oudenbaghe*.

II. PEETER STROOBANTS, o Brussel, 1638, brouwer in «de Waterpoort»; × 1. *Catharina Leemans*, 2. *Anna Pauwens* (die ×× *Guillam Sassenus*). Alleen uit het eerste huwelijk werden kinderen geboren:

1. *Franchoys* × *Joanna van Steenwinckel*; - 2. *Elisabeth* × *Urbanus de Cock*, heer van Liefkensrode; - 3. *Catharina* × *François-Jean-de Roisin*, licentiaat in de geneeskunde (235).

Sassenus

Zie «den Gulden Cop».

Symons

Zie «'t Steentken».

van Cutsem

Jacobus van Cutsem kan te vereenzelvigen zijn met *Jacobus van Cutsem* getrouwd met *Joanna van IJsendijck*, brouwer in «den Gulden Leeuw» (1687) en later in «de Swaene». Zie aldaar.

DE WILDEMAN

«De brouwerij *de Wildeman* bij het beggijnhoff» (1646).

De brouwerij werd in 1646 verhuurd door Hr. *Arnoldus van Zinnik*, pastoor te Merchtem; hij bezat ze uit hoofde van zijn moeder, *Barbara van den Winkel* (236).

BROUWERS: *Henrick Panis* (1506), *Jeronymus Cools* × *Elisabeth Jousselets* (1646); *Steven 't Kint* (1667); *Andrie Broeckmans* (1670).

van Zinnik

Mr. *Arnoldus van Zinnik*, licentiaat in de godgeleerdheid, pastoor te

(235) Oude Brab. geslachten, nr. 14. *Stroobants*, blz. 41-43.

(236) Not. Guil. van der Borgh, 1646.

Merchtem (q. 1652), zoon van *Barbara van den Winkel*, was zeer waarschijnlijk broeder van:

Franchoys van Zinnik × *Clara de Smeth*; *Willemijne van Z.* × *Adriaen van Blitterwijck*; *Elisabeth van Z.* × *N. van den Meuter*; en van *Adriaen van Z.* (q. 1652), raadgeneraal van «S.M. Munte van herwaerts over»; × *Anna Goethals*. Deze laatsten waren ouders van *Louys*, «capitein gereformeerd van S.K. Hoogheid»; *Albert*, «commissaris extraordinaris van de monsterringhe van den Volcken van oirloghe van S.M.»; *Elisabeth* × *Victor Robert*, «reformeert luitenant van een compagnie peerden»; *Clara*, × *Peeter Plas*, «meester van S.M. licenten te Gent» (237).

Allen waren nauwverwant met de van Zinniks, heren van Koekelberg.

't Kint

Zie onder «Het Gulden Casteel».

Cools

JERONYMUS COOLS, mr.-brouwer in «de Wildeman», × *Elisabeth Joesselets* (*Goesseleth*), had volgende kinderen:

1. *Joanna*; - 2. *Catbarina*; - 3. *Elisabeth*; - 4. *Jan*; - 5. *Alexander*; - 6. *Jeronymus*.

DEN WINTMOLEN

«De brouwerij *den Wintmolen*... hebbende achter een uytganck in het Kinnebakstraetken, metten putsel daertoe behoevende, wesende gemeyn mette brouwerij genoemd het Medenhuis... alles gelegen in de Wincketstraete bij de Visscherszenne tusschen de brouwerij den Danckaert ter veemerckt weerts in d'een zijde en de brouwerij genoemd den Brill ter Zenneweerts in d'andere, commende van achter teghen de camme nu genoemd den Blaesbalck (1689) (238).

Henricus Pipenpoy, en zijn vrouw *Barbara van Malder* verkopen deze brouwerij, in 1689, aan *Henricus van der Schueren*, getrouwd met *Elisabeth van Daele*. De Pipenpoy's hadden ze gekocht in 1639 (239). In 1737 waren *Joannes* en *Clara-Josephina van der Schueren* eigenaars van de brouwerij.

BROUWERS: *Henricus Pipenpoy* (× *Barbara van Malder*) (1639, 1643); *Tobias Crockaert* (× *Barbara van den Eynde*) (1670, 1687); *Henricus van der Schueren* (1695, 1704); *Aert van der Schueren* (1716, 1721); *Jan-Bapt. Pauwels* (1737); *N. Pauwels* (einde 18e eeuw).

Pipenpoy

Henricus Pipenpoy was zoon van *Zeger*, heer van Bossuyt, pachter op 't Hof te Ransfort te Molenbeek, en van *Joanna van Cutsem*. Het gezin Pipenpoy-van Malder stierf zonder nakomelingen (240).

van Malder

RENIER VAN MALDER, half-broeder van bisschop *Malderus*, + Leeuw, 1634; - × *Barbara Borremans*. Zij hadden volgende kinderen.

1. Hr. *Petrus*, pbr., pastoor te Gaasbeek; - 2. Hr. *Joannes*, pbr., kannik te Breda; - 3. *Barbara* × *Hendricus Pipenpoy*, mr.-brouwer, Brus-

(237) Not. A. van Zinnik, 1652 ; schepengriffie Koekelberg, 1652.

(238) Not. H. Heymans, 1662.

(239) Ibidem.

(240) O. Brab. Geslachten, nr. 1, *Pipenpoy*, blz. 11.

sel; - 4. *Cathelijne*, × *Jan Struelens*; - 5. *Marie* × *Joos Verheyeweghen*, pachter Anderlecht; - 6. *Gillis*, pachter en schepen te Leeuw; - 7. *Joanna* × *Joos van Cutsem*, pachter te Anderlecht en meier van het Kapittel aldaar; - 8. *Elisabeth* × *Engelbert van Cutsem*, mr.-brouwer te Brussel.

Crockaert

Deze *Tobias Crockaert*, getrouwd met Barbara van den Eynde, weduwe van *Jeroom van der Poorten*, kunnen wij verder niet thuiswijzen. De voornaam *Tobias* wijst erop dat hij bij de tak van Leeuw zou behoren.

van der Schueren

I. HENRICUS VAN DER SCHUEREN, mr.-brouwer in 't Schaeckert» en in «den Wintmolen»; - × 2. *Elisabeth van Daele* (zie onder «de Groonde Leeuw»). Hij had uit dit huwelijk o.m.:

II. AERT VAN DER SCHUEREN, mr.-brouwer in «den Wintmolen»; - × *Marie de Vos* (d. *Guillam* en *Cath. de Kerper*), die hertrouwde met Jan-Bap. Pauwels, mr.-brouwer in «den Wintmolen». Zij waren ouders van:

1. *Frater Guillam-Josephus*, religieus recollet (1731); - 2. *Joannes Josephus*; - 3. *Clara-Josephina* (241).

HET WIT CRUYS

Wij vonden geen aantekeningen om deze kam te lokaliseren

BROUWERS: *Peeter Rapalier* (1670); *Guillam Noiset* (tot 1700). Deze huurde inmiddels het «Boergonsch Cruys» en liet zijn huur over aan *Petrus van Nuffel*.

Deze *Peeter Raspalier* is te vereenzelvigen met *Peeter R.* die huwde: 1. *Cathelijne de Witte* (d. *Cornelis* en *Joanna van Dijck*); 2. *Cornelia Rentiers* (1666), weduwe van *Geeraert Raesen*. Uit het eerste huwelijk had hij één zoon, *Jan Raspalier*.

DEN WITTEN LEEUW

«De brouwerij den Witten Leeuw in de Berghstraete» (1654).

BROUWER: *Anthoen Parent* (1670).

DEN WOLFF

«*Jan van Cutsem* als possesseur van den huuse ofte camme geheeten *den Wolff*, gelegen aen de gemeyne merct der stadt Brussel» (1550).

Deze kam, gelegen aan de Gemene Markt (Grote Markt) zal wel vernield geweest zijn bij het bombardement van 1695.

BROUWERS: *Francis Vastenavondt* (1670).

Een tweede brouwerij *den Wolff* «aen 't waeterschap» staat vermeld in 1668. *Brouwer: Joffrouw Glorieu*.

DE WOLLESACK

Wij weten niet waar deze brouwerij gelegen was.

(241) Not. de Cuyper, 1728.

BROUWERS: *Franchoys Heymans* (× *J. van Vosselaer*) (1658); *Peter de Greve* (1670).

Heymans

FRANCHOYS HEYMANS, mr.-brouwer in «de Wollesack» in 1658, huwde *Joanna van Vosselaer*, en had bij haar volgende kinderen:

1. *Hendricus-Franciscus*; - 2. *Anna-Theresia* × *Joannes de Mol*; - 3. *Margarita*; - 4. *Cathelijne-Ludgardis*; - 5. *Philippus* (242).

de Greve

PEETER DE GREVE, q. 1664; - × *Petronelle van Cutsem*; waren ouders van:

1. *Peeter*, mr.-brouwer in «de Wollesack», × *Françoise Janssens*; - 2. *Marie* × *Andries van Daele*; - 3. *Cathelijne* × *Hendrik Poels*; - 4. *Joannes*, pater Augustijn; - 5. *Anna*, religieus in Sint-Gertrudisklooster, Brussel (243).

(Slot volgt)

PAUL LINDEMANS

(242) Not. Rol. van der Borght, 1687.

(243) Ibid., 1664; Not. van der Noot, 1679.

UIT OUDE PAPIEREN :

EEN BRUSSELSE JAGER

Niklaas Verleysebetten, wonende «in de Couwenberchsche poorte» te Brussel, was in 1664 gaan jagen «boven die drije borrekens», bij het Rode Klooster te Oudergem, en aan «den hassewinckel» (1545, op haese-winckele, RK, 25.259). Hij was vergezeld van een «compagnon», van vier spilloenen (jachthonden), «met eenen brack (drijf hond) en «roer en saet».

De vorsters vonden dat nogal astant en daagden onze grote jager vóór de opperjachtmeester van Brabant.

(R.A.B., nr. 257).

C. THEYS

VERKENSPENSEN IN 1673

In een schepenrekening van genoemd jaar: «Item voor een scotel verkenpensen geschoncken aen den hoeghen meyer (van Rode) door ordonantie van de gemeyntenaeren van Eysinghen (een parochie, in de Franse tijd bij Buizingen gevoegd), opdat hij geen costen en soudt doen ten laste van de selve, compt alhier de somme van 12 stuyvers».

Dat trekt een beetje op omkoperij, maar zo weten we dat er toen ook al verkenpensen waren en hoeveel ze kostten.

(RAB, Schepengriffies).

C. THEYS

Nota's over de parochies van het dekenaat St.-Pieters-Leeuw in de XVIIIe eeuw (1)

Deze studie beoogt geen volledigheid en mag slechts aanzien worden als een momentopname die een aantal inlichtingen kan verschaffen over de parochiële geschiedenis van vele dorpen van het Brabantse.

We zullen voor de 36 parochies de chronologische orde volgen en daarin respectievelijk behandelen: de pastoor, de onderpastoor, de koster, de kerk, de kerkfabriek, de Armentafel, Beneficies, de communicerenden, de doopsels en de huwelijken. De opnamen gelden voor het jaar 1774, toen we onder het Oostenrijks regime leefden

1. ALSEMBERG

A) Pastoor

De pastoor was Z.E.H. Balthazar Segers van Antwerpen, 51 jaar oud. Hij kreeg een derde deel van de tienden van de ganse parochie, behalve op de velden gelegen in «Meyghem», waarop de Kerk tienden mocht heffen. Tevens had de pastoor een derde van de tienden in «Schaerhout» evenals de novalen (2); de twee andere delen van de tienden kwamen toe aan de St.-Geertruiabdij te Leuven. Daarenboven had de parochieherder 200 florijnen, kreeg hij giften voor een doopsel, 1 pattar voor de inzegening van een huwelijk, 3 sols voor de begrafenis van de kinderen (zonder mis). Werden ze begraven in de kerk, dan kreeg hij tweemaal meer en viermaal meer indien ze in het koor bijgelegd werden.

Wat betreft volwassenen kreeg de pastoor 3 florijnen van de armentafel indien het arme lieden gold, voor anderen 4 florijnen en «met assistentie» 5 florijnen en 8 stuivers. Werden ze in de kerk begraven moest men 8 flor. en 3 st. betalen en voor de bijlegging in het koor 12 flor. en 6 st. (3). Er was ook een nieuwe pastorie gebouwd voor de pastoor, die 26 voet van zijn tuin aan zijn geboortsteden afstond om hierdoor een bezit met rechte

(1) Onze bijdrage steunt op de ongefolieerde «Formula visitationis decanalis praescripta ab excellentissimo ac reverendissimo domino archiepiscopo mechliniensi, 1774», bewaard in het dekenaal archief te Halle. De bezoeken werden gedaan door Franciscus Josephus Vander Elst, deken van het district van St.-Pieters-Leeuw.

(2) Novalen waren tienden van ontgonnen velden.

(3) 1 Gulden Brabants was 20 stuivers; 1 stuiver 4 oordjes en 1 oord 6 groten (hier worden ze mijte genoemd).

In 1685 woog 1 gln 10,17 gram zilver, 1 st. 0,505 gr en 1 oord 0,1271 gr. Zie daarover: R. Châlon, Recherches sur la valeur intrinsèque du florin de Brabant, calculée à raison de 222,22 F le kilogramme fin depuis le milieu du XVe siècle jusqu'en 1794, in: Revue belge de numismatique et de sigillographie, reeks VI, VII; jaar 1873, blz. 186-194.

lijnen mogelijk te maken. Daarenboven bezat hij 1 bunder landbouwgrond en 1 weide.

B) *Onderpastoors*

Vanaf 1745 was E.H. Michael Marcelis kapelaan; hij moest op zon- en feestdagen de vroegmis lezen, waarvoor hij 160 florijnen en 2 mud tarwe kreeg (4). Op het feest van de wijding der kerk ontving hij 30 stuivers; hij woonde in een huis van de kerk en hij was verplicht de jeugd te onderwijzen.

De andere kapelaan was E.H. Buys, die een lekenbeneficie kreeg, gesticht door E.H. Corbisier. Hij moest de pastoor bijstaan in de goddelijke diensten, catechismus geven, biecht horen. Later verving hij E.H. Marcelis.

C) *Koster*

De koster was Aegidius Hellinckx, die aangesteld werd door de proost van de Kapel van Brussel. Van 1794 was het Johannes Laureys. Voor zijn dienst ontving hij 48 florijnen en voor het orgel 60 flor.; 6 sisters graan kwamen hem toe voor de regeling van het uurwerk en 12 flor. voor het wassen van de altaarbekleding. Voor zijn onderhandelingen met kosters uit andere parochies, die met bedevaarders naar Alseberg kwamen kreeg hij jaarlijks van de kerkfabriek 20 florijnen. In 1787 werd voor hem een nieuw huis gebouwd.

D) *Kerk*

Te Alseberg werd de zoveelste kapel gesticht door de H. Elisabeth, dochter van de koning van Hongarije, die in 1230 als parochiekerk werd aangezien. De abt van het H. Graf van Kamerijk ontving er een derde van de tienden en de abdij van St.-Geertrui te Leuven twee derden.

De kerk was toegewijd aan O.-L.-Vrouw-Ster-der-zee. Wanneer en door wie ze geconsacreerd werd weet de deken niet te vertellen.

De zijmuren van het nieuw schip werden vanaf 1764 en 1765 bekleed en in 1768 werd het koor van het schip gescheiden door een ijzeren traliwerk. In de kerk bevonden zich 3 altaren, waarvan het hoogaltaar in 1766 werd vergroot en de twee zijaltaren, respectievelijk van het H. Kruis en de H. Elisabeth werden vernieuwd. In één der zijbeuken was de afneming van het H. Kruis door Gaspar de Crayer geschilderd.

Twee klokken bevonden zich in de grote toren; in de Campanile was een derde ondergebracht.

De inschriften in de drie klokken luiden:

Grote klok: «S. Elisabetti filia Andres Regis Hungaris fundatrix ecclesie Alsebergensis in cuius honorem fundatum anno 1660».

2e klok: «l'année 1634 je fus benite et j'ai le nom jacqueline, jacques Sellier prevost parent».

Kleine klok: «O mater dei memento mei Thomas Tordeur 1599».

(4) 1 Mud koren = 120 pond.

In de kerk waren veel mooie kazuifels met zilver- en goud-
draad geweven en eveneens 3 kelken.

De doopvont was sedert 5 jaar gebouwd, dus in 1769.

Wereldlijke heer was de heer baron de Provins.

Patroon was de abdijs van het H. Graf van Kamerijk.

E) Kerkfabriek en Armentafel

In 1766, 1767, 1768, 1769 en 1770 bedroegen de ontvang-
sten: 21034-6-3-17 en de uitgaven: 22993-18-2-14. Er was dus
een boni van 1959-11-2-15, maar van vroeger had de kerk 4421-
13-3-10 schulden, zodat uiteindelijk de schuld 2462-2-0-13 beliep.
Daarvan hadden de armen nog recht op 628-3-3.

2. AUDENAKEN (= Oudenaken)

A) Pastoor

Martinus Franciscus van Dijck, van Walem afkomstig, werd
in 1771 als pastoor aangesteld.

Te Oudenaken mocht hij tienden heffen op 72 bunder, ter-
wijl de abdijs van Affligem dit deed op 135 bunder. Te St.-Lau-
rens-Berchem had de pastoor 20 bunder (de abdijs 68 bunder)
en te Pepingen en Halle 9 bunder.

Tevens gaven Cornelius Leemans en zijn echtgenote Elisa-
beth de Vogel door testament een bunder weide, gelegen onder
de parochie van Oudenaken, waardoor de verplichting ontstond
twee jaargetijden te laten zingen en brood uit te delen aan de
armen. Voor de begrafenis van kleine kinderen ontving de pas-
toor 12 stuivers, 24 st., voor de begrafenis in de kerk en 48 st.
voor het bijleggen in het koor.

Voor de armen kreeg de pastoor 4 florijnen; 6 flor. indien
de dienst gebeurde «met assistentie», 12 flor. voor de begra-
ving in de kerk en het dubbel voor de bijlegging in het koor.

B) Onderpastoor

In 1774 was er geen, maar in het daaropvolgend jaar fun-
geerde E.H. Arnold Neckebroeck als zodanig.

C) Koster

In 1774: Petrus Sammels; in 1775: Hendrik Sammels. In
een acte van 1780 wordt meegedeeld: «Wij presenteeren met
desen Henricus Sammels tot de costerije ende het schoolmees-
terschap, het welck met desen sal wesen geannexeert, biddende
sijne Eminentie aartsbisschop van Mechelen den selven te wil-
len confirmeren, met obligatie dat den praesentant en sal gehou-
den wesen, ingeval in de kercke van Audenaeken een orgel ge-
maect werd, de selve orgel door hem ofte eener anderen gratis
ende voor niet te spelen op de sondaeghen, en de heyligdaeghen
in de misse, vesperen en de loff; ende sal verbonden sijn te
houden publiecke schole voor de jonckhijdt, aldus gedaen bij onse
pastoor, ende gemeyntenaeren van Audenaeken desen 6e febru-
arius 1780 waer en geteekent M.F. van dijck pastor de Audena-
eken et Berchem Sancti-Laurentii - Carolus van der perre -

hendrick Loenst als regeder - Guilielmus De Voghel - Adriaen Sammels - Philippus Crokaert borghemeester - Cornelius Sluys - Joannes Sluys - Joannes Wauters - Peeters van Cutsem kerckmeester - de Dobelear - peter de beys - Jan Sluys - Franciscus Plas».

D) *Kerk*

Op 17 april 1628 werd beslist dat het koor zou hersteld worden voor de som van 500 florijnen.

In 1759 werd een nieuwe biechtstoel gebouwd.

Wereldlijke heer was de heer graaf de Tiremont, baron van Gaasbeek.

Patroon was de aartsbisschop in zijn hoedanigheid van abt van Affligem.

Grenzen van de parochie: N: Vlezenbeek; Z: Halle; W: Elingen en Pepingen; O: Berchem St.-Laurens en Gaasbeek.

E) De *communicerenden* te Oudenaken waren 198 in getale; te Berchem St.-Laurens 84.

Er werd in Oudenaken 1 huwelijk gesloten en er waren twee sterfgevallen.

3. BEERSEL

A) *Pastoor*

Aegidius de Coninck van Rumst (58 jaar oud) was er pastoor.

B) *Onderpastoor*

Franciscus Blanchez die in het Kasteel van Beersel vertoefde was er onderpastoor en had het beneficie van O.-L.-Vrouw. Daarvoor was hij verplicht alle dagen van het jaar op het altaar van O.-L.-Vrouw de mis te celebreren, uitgenomen de dagen waarop de hertog van Arenberg in zijn kasteel vertoefde; dan moest hij op het kasteel mis lezen.

In 1796 stierf E.H. Blanchez; op 1 april werd E.H. Antonius Maris aangesteld.

C) *Koster*

Antonius Libau werd reeds in 1723 benoemd.

D) *Kerk*

De kerk was toegewijd aan de H. Lambertus. Relieken van het H. Kruis en van de H. Lambertus berustten er.

In 1730 brak er brand uit in de kerk. Twee jaar later werd alles door de abdij van Vorst hersteld.

Er waren drie altaren die als marmer geveerd waren door Ambrosius Billet van Brussel.

Twee klokken werden dank zij geldinzamelingen gekocht. Op de ene kon men lezen: S. Roelants me fecit 1735». Op de andere: «Mij heeft doen maecten den Heer en gemeynthe van Beersel - Stephanus Roelants 1734».

In 1731 werd er een broederschap van het H. Sakrament ingericht.

Wereldlijke heer was de hertog van Arenberg. Patroon was de abdij van Vorst.

E) *Kerkfabriek*

Hier volgen de landen en cure-goederen verhuurd in 1774:

- a) «Een half bunder landts op het kercke velt»;
- b) «Een dachwant en $\frac{1}{2}$ dachwant op het middelste hooghvelt», samen verhuurd aan Simon Bonnewijn voor 26 gulden per jaar (5);
- c) «Den selven Simon Bonnewijn houwt in jaerschaer achte; de pastorije noch een stuck voor 10 gulden 's jaers en moet 's jaers leveren 8 cruywagens mest»;
- d) « $\frac{1}{2}$ bunder lants op het cleyen houten velt, item een half daghwant op het laervelt dewelcke saemen in heure hout Joos de Nayer hout alsnoch een dachwant op het middelste hoogvelt voor 8 gulden 10 stuyvers»;
- e) «Item neghen dachwanten op het opperste hoogvelt verhuurt aen Guillam Meerts voor 60 gulden 's jaers»;
- f) «Item drie dachwanten op het kercke velt verheurt aen Daniel Lots en Sebastiaan Streulens voor 24 gulden»;
- h) «Item een dachwant op het middelste hoogvelt verhuurt aan Jan Lots voor 9 gulden 's jaers»;
- i) «Item drie dachwanten lants op het middelste hoogvelt verhuurt aen Gilles de Nayer voor 20 gulden 's jaers»;
- j) «Item een daghwant op het kercke velt verhuurt aen francis wouters voor 8 gulden 10 stuyvers»;
- k) «Item een half bunder dat Guillam Belsack in heure hout voor 10 gulden»;
- l) «Item ander half dachwant dat Christiaen van Cutsem in heure heeft voor 11 gulden 't is wijde»;
- m) «Item een dachwant dat Christiaen Cammaert hout a 6 gulden 's jaers»;
- n) «Item een half bunder op het middelste hoogvelt verheurt aen jan mertens voor 16 gulden»;
- o) «Item drie dachwanten, salvo justo, wijde genoemd den papaert verhuert aen jacobus Wanten a 10 gulden 10 stuyvers»;
- p) «Item een dachwant op het Laechvelt verheurt aen Daniel Belsack a 8 gulden 10 stuyvers - nu Francis Merten»;
- q) «Item een dachwant op het Bascouvelt verhuurt aen anna van Interdael aan 7 gulden»;
- r) «Item een dachwant in jaerschaer uytgegeven aen peeter Geerts a 4 gulden. Maeckt in 't geheel thien bunderen en een dachwant samen verheurt als boven voor 386-0-0»;
«Item moet aen de Cure 's jaers het Clooster van Stt.-Geertruyde van Brussel een viertel rogghe»;
«Item den armen van Brussel een viertel coren»;
«Item Jan Machiels uyt een meerdere rente van 15 gulden

(5) *Daghwand*: zoveel grond als men in één dag kan bewerken, nl. een vierde bunder (Verwijs-Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek*, dl. II, kol. 17).

moet s' jaers een rente van 7 stuyvers velt 11 julii»;

«Item d'erfgenaemen Tobias Swaelens een rente van 2 gulden»;

«Item Sebastiaan Tilemans en Nicolaes Holis 1 jaer een rente van 2 gulden maekt saemen in rente 4 gulden 7 stuyvers en 2 viertel coren»;

«Item heeft hij noch eenige cleyne boschkens en bij accoort met d'heer Borge aengegaen syn noodig kout».

De goederen van de kapelanie van St.-Anna bestonden uit 6 bunder landbouwgrond en weide gelegen in de parochie van Rode en Alseberg, nu verhuurd aan de weduwe van Keerbergen de Rhode, waarvoor zij 120 florijnen geeft.

Grenzen van de parochie waren de parochies van Linkebeek, Alseberg, Dworp, St.-Pieters-Leeuw, Ruisbroek, Drogenbosch.

F) Als communicerenden op Pasen 1774 waren er 512; de gedoopten waren 10 in getale; er waren 15 sterfgevallen en er werden twee huwelijken gesloten.

4. BEERT

A) *Pastoor*

Z.E.H. Antonius Meulemans van Herent, 40 jaar oud, werd op 28 januari 1769 aangesteld. Toen hij stierf op 2 mei 1793 werd hij opgevolgd door Z.E.H. Baptist Gerrebosch, van Huijzingen afkomstig. De parochieherder kreeg een derde deel van de tienden en al de novalen voor het leven. De geldinzamelingen dienden om de kerk te versieren. Tevens kreeg hij 400 florijnen van de abdij van Bellingen en voor allerhand bijkomende zaken kreeg hij 110 florijnen.

Voor de begrafenis van de kinderen ontving hij 10 stuivers; werden ze in de kerk begraven dan werden hem 20 st. gegeven. In het koor werd nooit een kind begraven.

Wanneer het volwassenen betrof kreeg de pastoor 6 florijnen, die verhoogd werden tot 9 als er 2 assistenten waren, 12 florijnen als er iemand in de kerk begraven werd en 24 als dit in het koor gebeurde.

B) *Koster*

De koster was Baptist Le Roux, die tevens orgelist was. Hij had 2 kleine percelen grond. Van de Kerk kreeg hij 4 sisters tarwe, van de armentafel 9 sisters en voor het onderricht van de kinderen en het opwinden van het uurwerk 8 florijnen.

C) *Kerk*

De kerk was toegewijd aan O.-L.-Vrouw en bewaarde de relieken van de HH. Cornelius en Eligius.

Er waren vier altaren: het hoofdaltaar was bekroond met de schilderij van O.-L.-Vrouw; de zijaltaren waren versierd met de afbeeldingen van de HH. Cornelius en Eligius.

Er waren twee klokken. Op de grote klok stond ingegrift:

«gegoeten tot Brussel bij F. Fievelet 1656. D. Guiltelmus Schauwerieckx past. in Beerth». De kleine werd hergoten in 't jaar 1641, werk waartoe de abt van Bellingen een bijdrage van 60 florijnen schonk.

Er was tevens een kleine kapel, waarin evenwel geen goddelijke diensten werden gecelebreerd.

D) Kerkfabriek

In cijzen had ze jaarlijks 15 sisters tarwe, van verhuurde gronden 75-10-0, van weiden 19-5-0, van inkomsten in geld 190-19-2.

De Armentafel ontving 18 sisters tarwe, 144-0-0 van verhuurde gronden, 5-10-0 van weiden.

Enkele jaargetijden en stichtingen:

Willem Crispiels stichtte samen met zijn erfgenamen op 28 oktober 1527 voor het lezen van een zielemis een jaargetijde van 3 florijnen en 10 stuivers, waarvan de pastoor 3 florijnen had, de koster 5 stuivers en de kerk de 5 overige.

Everard 't Seraerts stichtte er op 16 juni 1465 één van 4 florijnen en 18 st. voor een H. Mis van de H. Drievuldigheid.

Margaretha van der Eycken stichtte in 1408 een jaargetijde van 3 florijnen 4 st. voor de feestdagen en in 1438 een jaargetijde van 2 mud tarwe en 2 florijnen voor de mis van het H. Kruis.

De heer Huaert schonk aan de kerk van Beert 6 dagwand landbouwgrond in de jaren 1507 en 1509 en daarenboven 5 florijnen voor het lezen van één wekelijkse mis.

Grenzen van de parochie: O: Halle; W: Saintes en Bellingen; W: Lembeek; Z: Pepingen.

E) Op Pasen 1773 waren er 200 communicerenden; er waren zes doopsels; er werden drie huwelijken ingezegend, drie kinderen en vier volwassenen werden begraven.

5. BEKKERZEEL

A) Pastoor

Z.E.H. Petrus Benedictus van Baetselier, afkomstig van Meldert en 49 jaar oud, werd in 1763 aangesteld.

De ontvangsten van de begrafenissonen waren in alle parochies ongeveer dezelfde; ze kunnen dus voortaan weggelaten worden.

B) Koster

Philippus Boterdael werd tot koster aangesteld door de abdis van Groot-Bijgaarden.

C) Kerk

De kerk was gebouwd in 1765. Relieken van de HH. Godard, paus Cornelius, Bernardus (abt) en Ignatius werden respectievelijk op 1 aug. 1739, 8 nov. 1773, 24 maart 1772 en 14 juni 1759 aangebracht.

De abdij van Groot-Bijgaarden moest de grote herstellingen opknappen, terwijl de kerkfabriek instond voor de kleinere. Meer

dan eens was er betwisting nopens het onderhouden van de kerk ontstaan tussen de abdij van Groot-Bijgaarden en de tiendeheffers. Dit geschil werd op 1 december 1765 bijgelegd (6).

Er waren twee klokken waarvan de ene op 1 december 1764 gewijd werd door aartsbisschop Schellinckx en als inschrift droeg: «fusa sum sub nobili domina Balthasare Carolina Arrasola d'Oniate abbatissa majoris Bigardis. Michael et Nicolaas van Laack me fecerunt Bruxellis anno 1754».

D) *Kerkfabriek*

De kerkfabriek had 3 bunders 60 roeden landbouwgrond en 1/8 gemeenschappelijke weide. Verder 18 gulden-13-2 als inkomsten, 7 sisters tarwe en 20 gulden in offeranden. Als inkomsten van andere stichtingen had men in 1765, 1766 en 1767 de som van 853 gulden - 16 stuivers terwijl de uitgaven 928-8-1 bedroegen wat een tekort betekende van ca. 74 gln. 11 stuivers.

De Armentafel had 633 gulden 17 stuivers als inkomsten terwijl 490-13 als uitgaven geboekt werden met, bijgevolg, een batig saldo van 143-4.

Grenzen van de parochie: De parochies Asse, Kobbegem, Zellik, Bijgaarden grensden aan deze van Bekkerzeel.

E) Communicerenden met Pasen waren 153 in getale; doopsels: 5; sterfgevallen: 9; huwelijken: 4.

6. BIJGAARDEN

A) *Pastoor*

Z.E.H. Edmond Jozef Natalis Garcy, van Brussel afkomstig en 44 jaar oud, werd in 1777 aangesteld. Vóór hem was het Z.E.H. Stefanus Michael Jozef Pierson, 54 jaar oud, die op 3 januari 1753 werd aangesteld.

De kerk betaalde hem 50 gulden; hij ontving daarenboven 21 gulden vanwege de stichting voor een wekelijkse mis.

Tevens had de pastoor de kleine tienden en de novalen in de ganse parochie, die hem 400 gulden oprachten.

B) *Koster* was Simon Cooman.

C) *Kerk*

De kerk werd nieuw gebouwd in het jaar 1773 en werd op 27 juli 1774 gewijd door de aartsbisschop van Mechelen. Ze was aan de H. Egidius toegewijd. De relieken van de HH. Vincentius, Felix en Theodora werden er vereerd. In het koor waren twee graftomben, nl. één voor de pastoor en één voor de familie van de voorzitter van de kerkfabriek.

De grote klok woog 1235 pond en werd op 18 oktober 1727 hergoten en gewijd door E.H. Johannes Baptist van Bever, pas-

(6) De acte werd getekend door Balthazar Arrasola d'Onate, abt van Groot-Bijgaarden, Beda proost van Affligem, P.B. de Baetselier pastoor, P. de Waegeneer drossaard van Beckeseel, Anthoen Vermeiren kerkmeester, Jan Lemmens schepen, Jan Suys schepen - ondertekende met het kruis . N. Christien schepen.

toor van de parochie. Ze droeg als inschrift: «Antonius Bernard heeft mij ergoten».

In 1638 werd een broederschap van de H. Naam Jezus opgericht. Binnen de grenzen van de parochie bestond de kapel van het H. Kruis. In het kasteel was een huisaltaar, waar door de kapucijnen mis gelezen werd wanneer dit gewenst werd.

D) *Grenzen*: O: Zellik en Berchem; Z: Dilbeek; W: Beugem; N: Bekkerzeel en Zellik.

E) Er waren 305 communicerenden in 1774, 7 doopsels, 1 huwelijk en 4 sterfgevallen.

7. BEUGHEM (Bodegem)

A) *Pastoor*

Op 25 maart 1780 stierf pastoor Johannes Franciscus Hellemans; Z.E.H. Petrus Lemmens volgde hem op.

Eerstvermelde pastoor was aangesteld op 19 juni 1759 toen hij 48 jaar oud was.

De pastoor had $\frac{1}{3}$ van tienden van 287 bunder, $\frac{1}{4}$ deel van 9 bunder en verder ook de «novalis decimas» op 21 bunder grond. Er was geen onderpastoor.

B) *Koster*

Judocus Stevens was de koster, aangesteld door de graaf van Tiremont, op 8 april 1763. Hij had 1 dagwand 80 roeden landbouwgrond en verder nog 50 roeden, waarop zijn huis was gebouwd.

C) *Kerk*

De kerk was gewijd aan de H. Martinus. Het hoofdaltaar was toegewijd aan de H. Maagd, hoewel een gesculpteerd beeld van de H. Martinus het altaar sierde.

In 1646 werd de broederschap van de H. Rozenkrans gesticht.

Aan de grens van de parochie bestond een kleine kapel, waar evenwel geen diensten meer opgedragen werden.

In het kasteel van de weduwe D. Veekmans was een huiskapel, waar evenmin de H. Mis werd gelezen.

Er waren drie klokken. Op de grootste lezen we: «ad laudem dei immortalis deiparaeque virginis fusa sum dono fabricae»; op de tweede: «ad majorem Dei deiparaeque virginis ac SS. trium regum refusa sum piorum vobis et suffragiis. Stephanus Roelants met syn sonen heeft mij gegoeten tot Brussel 1758»; op de derde: «ad laudem immortalis sanctique martini hujus ecclesiae de bovegem patronis fusa sum dono fabricae».

D) *Grenzen*

De parochies Ternat, St.-Ulriks-Kapelle, Dilbeek, Itterbeek en St.-Martens begrensd Bodegem.

E) Er waren 478 communicerenden, 23 doopsels, 5 huwelijken en 17 sterfgevallen.

8. BOGAARDEN

A) *Pastoor*

Z.E.H. Michael Baetens van Brussel, 49 jaar oud, werd in 1762 tot pastoor aangesteld.

Hij had geen beneficië of tienden, maar hij ontving jaarlijks 400 gulden. Hij bewoonde de pastorie die ten laste was van de abdij van Bellingen. Tevens beschikte hij over 75 roeden, waarvoor hij 12 missen moest lezen.

B) *Koster*

In 1721 werd Matheus Le Roux aangesteld. Hij had 1 dagwand landbouwgrond, gelegen onder de parochie van Pepingen, 9 gulden voor het wassen van het linnen en het poetsen van de kerk.

C) *Kerk*

De kerk was toegewijd aan de H. Theobaldus. Het koor en de toren waren in slechte staat, evenals de twee altaren. Er waren twee klokken, die te Antwerpen werden gegoten door Fievet ten tijde van pastoor Balthazar Sallaerts. De grote werd gegoten in het jaar 1644 met dit inschrift: «Jezus, Maria, Theobaldus et pasteur Baltazar Sallaerts, signeur Philips Dupont balleu et jan hernix maire, et nicolaus amelryck, Philips van Muysenwinkel schepenen van bogaerde anno 1644». De kleine droeg volgend inschrift: «heer baltazar Sallaerts pasteur in bogaerde heer philips du pont balleu catharina priels met er muysenwinkel coster nicolaus amelryck peter gegoten 't antwerpen francis liefvet 1653».

Daar het altaar te klein was zou men voor een groter moeten zorgen. Ca. 1770 had men een nieuwe sacristie gebouwd en diende de oude tot doopkapel. Op 16 dec. 1726 werd de broederschap van het H.Kruis goedgekeurd.

Wereldlijke heer was de graaf van Clerfay; patroon was de «abbas St.-Dionysii».

D) *Grenzen*: O: Bellingen; Z: Heikruis; W: Herfelingen; N: Kester.

E) Er waren met Pasen 315 communicerenden, 17 gedoopten (in 1773), 4 huwelijken en 5 sterfgevallen.

9. BUIZINGEN

A) *Pastoor*: Z.E.H. Pastoor was Franciscus Joseph Van der Elst, 61 jaar oud en aangesteld in 1744.

B) *Onderpastoor*: E.H. Hyacint Hermans was coadjutor voor het biechten; in 1776 werd het E.H. Antonius Luysart van Zaventem.

C) *Koster*: In 1745 werd Engelbert Grincourt aangesteld.

D) *Kerk*: Het schip van de oude kerk was 25 voet lang en 24 voet breed; het koor 13 voet breed en 20 voet lang. Het altaar was gewijd geweest op 3 december 1413 door E.H. Johannes

«abbatem Altimontensem».

De nieuwe kerk werd gebouwd in het jaar 1759, maar de eerste steen werd gelegd op 27 september 1757. Op deze steen kon men het volgende lezen:

M.P. (Me posuit)

C.D.V. (Carolus de Varick)

V.B.T.B. (Vice-Cons. Bruxellensis toparcha Buysinganus)
1757.

Op 25 juli 1774 werd ze door Z. Em. Johannes Hendrik, aartsbisschop van Mechelen, gewijd. In het hoogaltaar waren de relieken van de HH. Felix, Vincentius en Theodorus, martelaars, bijgezet. Er waren drie klokken, waarvan er twee in 1549 moesten bestaan, zoals blijkt uit de rekeningen van 1549.

Het nieuwe kerkhof was 48 roeden groot.

Er bestond ook een kapel die als inschrift droeg: «Deo Optimo maximo virgini matri Leonardus de Tassis, Liber Baro S.R. et per superiorem Germanium jure hereditario Primus, per inferiorem Gradu, summus cursorum Prefectus ad normam Lauretam Rden hunc Itrui curavit 1615».

De wereldlijke heer was de graaf van Sart.

Daar er geen school was begaven de kinderen zich naar Halle.

E) *De kerkfabriek* had, volgens de rekeningen van ca. 1774 jaarlijks als inkomsten: 88-15-2; in tarwe: 5 sisters en 2½ viertel; in tienden van de H. Vincentius: 15-10-0; in offergaven 50-0-0. Als uitgaven werden er 156 gulden 4 stuivers genoteerd.

De armentafel ontving als inkomsten 14-16-0, van verhuurde gronden 8-0-0, van tarwe: 4 sisters. Ze had evenwel een batig saldo van 597 gulden 18 stuivers.

F) Grenzen waren: O: Huizingen en Dworp; Z en W: Halle; N: St.-Pieters-Leeuw en Eisingen.

G) In 1773 waren er 200 communicerenden, 7 gedoopten, 5 doden en 2 huwelijken. Interessant is de aanduiding dat er 46 huizen bestonden.

10. CAPELLA (St.-Ulriks-Kapelle)

A) *Pastoor*: Z.E.H. Johannes Baptist Corbeel uit Kampenhout, 56 jaar oud, werd er in 1757 aangesteld.

De pastoor verzamelde een deel van de grote tienden en alle novalen, die hem jaarlijks 250 gulden opbrachten. Verder heeft hij nog 168 gulden inkomsten.

De voornaamste tiendeheffer van de abdij van Affligem.

Uit de stichting van de heer Forneau kreeg E.H. Pastoor 7 gulden 17 stuivers en voor het jaargetijde van E.H. Van Cutsem werden hem 7 gulden 4 stuivers uitbetaald.

De Dominikanen van Brussel kwamen achtmaal om inzamelingen te doen, nl. op Pasen, op de dag der wijding van de kerk, de hemelvaart en de geboorte van O.-L.-Vrouw, op Allerheili-

gen, het feest van de H. Hubertus, op Kerstmis en het feest van de patroonheilige. De Kapucijnen van Brussel kwamen eenmaal.

Van belang is het volgend stuk dat betrekking heeft op de jurisdictie van de pastoor; het luidt:

«Wij Matthias van den Hove h. Stoels van Roomen arbisschop van Mechelen verclaeren mits desen dat wij in onse Brieven gegeven aen Pastoor van Bijgaerde, mitsgaeders aen Mevrouw d'abdisse aldaer ende den pastoor St.-Ulricx Capelle op den vierden dagh januarii des tegenwoordigen jaere 1615 raecken de weerelijcke persoonen woonende in het Clooster van Bijgaerden niet en hebben willen noch oock gecoemen imandts weerelijck recht vermeerderen oft verminderen maer over mits wij bevonden dat eenige weerelijcke persoonen in het voorseide clooster woonende haer hielden exempt van alle parochien, en dat ter oorsaecke van sekeren brief van Litardus den bisschop van Camerijck, gegeven in het jaer in 1250, bevonden hier groote inconvenienten uyt te spruyten, ende tegen de rede te zijn, dat imandt in ons bisdom soude wonen, sonder onder eenigen parochiaen te staen, die hem soude mogen trouwen, absolveren ende begraeven soo hebben wij willen verclaeren, ons bisschopelijcke macht hier inne gebruyckende, dat die weerelijcke persoonen in het Clooster van Bygaerde woonende, voortaan voor haeren pastoor moeten kennen, den Parochiaen van St. Ulricx Capelle, en dat wij dese weerelijcke persoonen, sal moeten haere heylige sacramenten administreren, waerdoor als alleen die zielen, ende het geestelijck recht raeckende, wij niet en hebben willen, noch alnoch en willen, eenige weerelijcke jurisdictie van imanden wie het sij vermeerderen oft verminderen oft veranderen revocerende mits desen, t geñe wij door andere informatie, desen aengaende hebben geotroyeert aen Pastoor van Bygaerde, in kennissen der waerheydt hebben wij desen met onse eyge handt ende zegel bevestig tot Brussel desen 13 december 1617 en de was onderteekent Matthias Arbisschop van Machelen ende gezegelt met eenen zegel in roode hostie tusschen twee papieren onderstont collatio».

B) *Koster*: De heer Emmanuel Louies werd aangesteld door de graaf van Cruyckenbourg. Hij ontving van de kerk 15 viertel tarwe en eveneens 9 viertel van de armen.

C) *Kerk*

De kerk was toegewijd aan de H. Ulrix. Wanneer de wijding gebeurde weet men niet. De reden is het bombardement van Brussel in het jaar 1695, waardoor waarschijnlijk bewijsplaatsen zijn verloren gegaan. De abdij van Affligem liet het koor herstellen.

De tiendenkiok werd aangeschaft door de abdij van Affligem. Ze draagt als inschrift: «Deo opt. max: B.M.V. Dolorosa et S. Uldarico illustr. Dominus phil.: Franciscus De Forneau Baro capellae R.D.». Achteraan kon men lezen: D.D.C.C. fieviet me fecit 1667».

De tweede klok droeg als inschrift: «S. Aldario patrono ecclesiae parochialis de capella Michael et Nicolaus Van Laer me fecerunt Bruxelles anno 1763».

Op de grens van de tuin van heer Hannostet werd een kapel opgericht, waar evenwel geen goddelijke diensten gecelebreerd werden. In het kasteel van Hannostet was een huiskapel. D) De kerkfabriek had 2 bunder land die verpacht werden en 40 gulden opbrachten, tevens 2 sisters tarwe en een jaarlijkse cijns op het kapitaal van 4000 gulden, nl. 140 gulden.

De Armentafel bezat landbouwgrond, bossen en inkomsten. Van al die inkomsten moest men jaargetijden enz. betalen, terwijl de lasten van de kerkfabriek 109 gulden bedroegen.

E) *Grenzen*

De grenzen van de parochie waren Bekkerzeel, Bijgaarden, Dilbeek, Bodegem, Ternat en Asse.

F) Er waren 415 communicerenden, 19 gedoopten, 5 sterfgevallen en 3 huwelijken.

11. DILBEEK

A) *Pastoor*

Z.E.H. Carolus Josephus de Helt, van Brussel afkomstig en 51 jaar oud, werd er in het jaar 1772 aangesteld en in 1782 werd hij door Z.E.H. Franciscus Bijl opgevolgd.

Hij ontving het derde deel van de tienden in Dilbeek, volgens het akkoord van het concordaat van 1292 tussen de rector van de kerk en het kapittel (waarschijnlijk van Anderlecht). Hij kreeg ook van het kapittel 2 mudden haver en tarwe, 40 gulden en 2 bunder grond. Door een besluit van het concilie van Brabant in dato van 1769 werd de pastorie door het kapittel gerestaureerd en voor een groot deel herbouwd. Aan de pastorie waren 2 bunder grond verbonden die de pastoor verhuurde.

B) *Onderpastoor*

Deze ontving 240 gulden van het kapittel.

C) *Kerkfabriek*

De kerkfabriek ontving jaarlijks in cijzen 10-5-0, van stichtingen 29-0-0, van goederen 288 à 289, 45 sisters tarwe en 6 sisters haver; alles samen bedroegen de inkomsten 635 gulden 18 stuivers terwijl de uitgaven 138-10 beliepen.

De Armentafel had als inkomsten (cijzen, goederen, andere inkomsten enz.) 265-15, terwijl de uitgaven 46 gulden 8 stuivers bedroegen.

D) De communicerenden in Dilbeek overtroffen het getal 900.

12. DWORP

A) *Pastoor*: Z.E.H. Antonius Millius van Antwerpen, 40 jaar oud. Hij had een derde deel van alle tienden en de novalen. De pastoor van Huizingen had van de tienden een klein deel in

Kesterbeek. Tevens had Z.E.H. Millius 10 bunder, 1 daghwand en 14 roeden.

B) Onderpastoor was E.H. Gaspar Cornelius de Bruyn van Brussel, die in 1772 aangesteld werd. Hij ontving 100 «imperialis» en van de parochie 60 gulden (7).

C) Koster: Willem de Nayer werd aangesteld door de proost van de Kapel van Brussel in het jaar 1763.

4) Kerk: werd gesticht ter ere van de H. Ganger. Ze werd door de aartsbisschop Hovius op 28 augustus 1618 gewijd; het koor werd vergroot en opnieuw gebouwd in het jaar 1759 en werd ingewijd door de prior van Zevenfontein. Er waren drie altaren: op het hoogaltaar bevond zich het beeld van de H. Gauger.

Op de grootste klok kon men het volgende lezen: «Sub tutela beati Laurentii patroni me fudit tornea» en de tweede klok werd gegoten in 1643 ter ere van St.-Rochus.

In het jaar 1765 werd een broederschap van het H. Sacrament ingesteld en 5 jaar later een broederschap van de H. Rochus.

De minderbroeders van Botendaal kwamen collecteren op 4 grote kerkelijke feesten, nl. op Pinksteren, op het feest van de H. Naam, op het feest van de patroon en van de wijding en op Palmzondag.

E) *Kerkfabriek*

De kerkfabriek had 18 bunder landbouwgrond en 1 daghwand, vervolgens 230 gulden, 6 maten tarwe en 30 gulden 4 stuivers in andere inkomsten.

De Armentafel had 11 gulden 3 stuivers, 23³/₄ «raziers» in tarwe van verpachte goederen, verder nog 20 raziers en 163 gulden 5 stuivers in goeden (8).

De grenzen van de parochie waren St.-Genesius-Rode, Alseberg, Halle, St.-Pieters-Leeuw, Eizingen, Huizingen en Beersel.

F) De communicerenden waren 1085 in getale, de gedoopten in het jaar 1773: 51, de sterfgevallen 22, de huwelijken 13, wat aanduidt dat Dworp reeds een belangrijke gemeente was in de XVIIIe eeuw.

13. ELINGEN

A) *Pastoor*

E.H. Constantinus Alexander van Wayenberghe uit Herzele, 43 jaar oud, werd tot pastoor aangesteld in het jaar 1770. Enkele jaren later was het E.H. Franciscus Meyns.

De pastoor verzamelde de novalen en ontving de tienden

(7) *Imperialis*: denieren. Vgl. Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis, dl. III, blz. 774: «Operatii debent habere pro operagio denariorum, qui dicuntur Imperiales».

(8) *Raziers*: maat om koren te meten.

van de lammeren, varkens en hoenders, uitgezonderd deze in de villa van de abdij van Affligem, waar hij een derde deel bezat. De abdij zelf had de twee andere tienden (9).

Tevens had de pastoor 28 bunder landbouwgrond, waarin 5 daghwand weide lagen. Zeven bunder daarvan vormden echter een stichting die de pastoor verplichtte een plechtige wekelijkse mis op te dragen, evenals het beneficium van St.-Nikolaas, bestaande uit 5 bunder, hem verplichtte twee wekelijkse missen te lezen. Verder had hij 15 gulden van het kapittel van Nijvel en 15 gulden van de abdij van Wautybraine (Wautier Braine of Wouterbrakel).

B) *Koster*

Alexander Emmanuel Vanderplancken werd door de abt van de St.-Pietersabdij van Gent aangesteld.

Voor het wassen van het linnen ontving hij 4 sisters tarwe en 1 suster tarwe van de armentafel; voor zijn dienst in de kerk kreeg hij 12 gulden en evenveel voor het regelen van het uurwerk. Daarenboven kreeg hij van ieder huis 1 brood en 1 viertel tarwe van de meier; voor het vervaardigen van hosties kreeg hij 10 stuivers.

C) *Kerk*

●ver de kerk wordt niets gezegd. Gelukkig worden ons elders inlichtingen aan de hand gedaan.

In 1685 moest de kerk in een zeer slechte toestand zijn. Immers de pastoor schreef naar de Raad van Brabant:

«die Kercke aldaer.... is.... onversien van ornamenten nootelijcst tot den dienste van God.... aldermeest den toren teelemaal is ontdakt ende bij soo waer daer in niet promptelijcst en wordt versien sal komen tot een totale ruine».

In 1741 bekwam pastoor Crokaert dat het Kapittel van Nijvel en de abdis van Wauthier-Braine de pastorie opnieuw bouwden. De totale uitgaven beliepen 3.647 gln.

Tevens zullen het kapittel en de abdis in 1773 akkoord gaan om de kerk te verbouwen. De inwoners helpen mee: «les manans ont déjà tires la terre gratis moyennant un pot de bierre par jour à l'homme, les censiers et manans ont promis de faire des corvees, j'ai cru de les faire signer pour les obliger ce qui n'ont pas voulus faire au reste (10).

De wereldlijke heer was de graaf van Tiremont, heer van Gaasbeek; de patroon was de abt van St.-Pieters te Gent.

D) *Kerkfabriek*

De kerkfabriek bezat 15 bunder grond en weide en 14

(9) Wat halm en stengel had, bracht de grote tienden op; al de rest werd de kleine of smalle tienden genoemd o.a. hooitiende, vlasiende, lammertiende, ganzentiende en de novalen of tienden van ontgonnen velden.

(10) E. *Eylenbosch*, Bij de verbouwingswerken aan de kerk te Elingen (1773) met enige voorgeschiedenis..., in ESB, XLIIe jg. (1958), nrs. 9-10-11, blz. 429-430.

roeden met een jaarlijks inkomen van 47 gulden.

De kleine tienden brachten 16 gulden op.

E) De communicerenden waren 165 in getale, de gedoopten 2 (in 1773), de huwelijken 3; er werd één sterfgeval genoteerd.

14. EISINGEN

A) *Pastoor*

Z.E.H. Gereon Houseaux uit Brussel, 52 jaar oud, werd aangesteld op 11 dec. 1769. Z.E.H. Adriaan Berger volgde hem op en was er pastoor gedurende 17 jaren. Hij stierf in 1793. Hij werd bijgestaan door E.H. Leopold Pardaens van de abdij van Edingen.

B) *Koster*

De heer Engelbertus Grincour werd door de abt aangesteld. Hij ontving van de kerkfabriek jaarlijks 1 mud koren en daarenboven 8 gulden.

C) *Kerk*

De H. Amanduskerk werd op 19 oktober 1542 gewijd door Mgr. Robert de Croy, bisschop van Kamerijk.

Er waren drie altaren waaronder het hoogaltaar met de schilderij van St.-Amandus, de altaren van O.-L.-Vrouw en van H. Niklaas.

Op de eerste van de twee klokken staat: «Pater Van Gheyn heeft mij gegoten tot Mechelen ad honorem Sanctissimae Virginis et S. Norberti Eysingen 1650»; op de andere: «ad honorem Divae Virginis S. Amandi joannes tordeur me fecit 1637».

Een broederschap van het H. Sacrament werd in 1733 opgericht.

De wereldlijke heer was de Graaf de Sart; de patroon was de abt van Edingen.

D) *Kerkfabriek*

De kerkfabriek had jaarlijks in cijzen 18-10-0, in andere inkomsten 126-10-0, 5½ bunder landbouwland, die jaarlijks 112-40 opbrachten.

De Armentafel had voor 2 gulden 5 stuivers inkomsten wat cijzen betreft, 34 gulden in inkomsten, 5 gulden als inkomsten van 1 dagwand.

De kerkfabriek moest de som van 33 gulden uitgeven voor 16 jaargetijden en 40 gulden voor andere buitengewone uitgaven; de armentafel 7 gulden 10 stuivers voor 2 jaargetijden.

15. GAASBEEK

A) *Pastoor*

Z.E.H. Johannes Baptista Matthias Vanden bergem uit Brussel, 71 jaar oud, was er parochieherder. Hij had een derde van de tienden. De pastorie was vroeger ten laste van de pastoor: Z.E.H. Petrus Malderen verkreeg van de aartsbisschop de toe-

lating om 500 florijnen te lenen om ze te herstellen.

B) *Koster*

De heer Petrus Gents werd aangesteld door de graaf van Tiremont en kreeg van kerkfabriek en armentafel 40 gulden met daarenboven nog 70 gulden voor allerhande bijkomstigheden.

De heer Antonius Maroli gaf les aan de kinderen.

De koster had $\frac{3}{4}$ van 1 daghwand (weide) en 3 raziëren tarwe gehypothekeerd door goederen van de familie Spruyt voor het dienen en zingen van mis op vijf feestdagen.

C) *Kerk*

Wanneer de kerk gewijd werd wist de deken niet mee te delen. Het kapittel van Nijvel herstelde de toren in het jaar 1765; het dak, het koor en het schip van de kerk werden met eigen geld hersteld.

Het hoogaltaar dat 450 F kostte werd op 12 juli 1681 door de aartsbisschop van Mechelen gewijd.

Vroeger waren er drie klokken, maar één werd door de soldaten weggenomen. Eén ervan werd te Antwerpen door Franciscus Fievet gegoten in het jaar 1651. Op deze klok staat: «gegoten te Antwerpen bij Franciscus Fievet voor der vrijhijdt van gaesbeek, pastoor heer joannes hovius 1651». Pastoor Vanden bergen plaveide opnieuw het koor; alzo vond men de beenderen van Rene van Renesse, graaf van Warfusée die Spanje verraadde, bij verstek ter dood veroordeeld werd door het Parlement van Mechelen, naar Luik vluchtte en er de burgemeester Sébastien La Ruelle deed vermoorden op 16 april 1637. Hij zelf werd door het Luikse volk weinige ogenblikken later gedood.

In het bos werd een kapel van de H. Gertrudis gesticht door de graaf de Warfusée in het jaar 1625; na de moord op de Luikse burgemeester werd ze in een boetekapel omgevormd (11). Op het feest van de H. Gertrudis hadden in de kapel plechtigheden plaats. Het beneficium dat eraan verbonden was schreef voor dat er wekelijks 5 à 6 missen in de kapel van het kasteel zouden gelezen worden. E.H. Lavache las ca. 1774 die missen, waarvoor hij van de graaf van Gaasbeek 400 gulden kreeg.

Wereldlijke heer was de graaf van Tiremont.

De Halse Minderbroeders hadden «stationem in nativitate Domini in festo corporis christi et in purificatione B.M.V.», de Dominikanen van Brussel op het feest van de wijding, de Capucijnen van Brussel op passiezondag en de 4e zondag na Pasen.

D) *Kerkfabriek*

De kerkfabriek had jaarlijks 156 gulden en 8 stuivers inkomsten, 39 gulden uit de offerblok, 31 susteren tarwe en 3 vierdel. De Armentafel had 279 gulden en 4 stuivers inkomsten.

E) *Grenzen*: De parochie Gaasbeek was begrensd door de paro-

(11) Ondanks het feit dat het kasteel en zijn domein door de Staat werden aangeslagen na het verraad van de Warfusée in 1632, konden de kinderen gedurende jaren de verkoop verhinderen. De veiling begon slechts in 1647.

chies van Vlezenbeek, Oudenaken, Edingen, St.-Kwintens-Lennik en St.-Martens-Lennik.

Op Paasdag 1774 waren er 186 communicerenden; in hetzelfde jaar werden 1 doopsel, 2 doden en 2 huwelijken genoteerd.

16. GOOIK

A) *Pastoor*

Z.E.H. Joseph Verheyen werd op 20 juni 1767 aangesteld. Hij ontving de tienden en «de oude beleyen (bestuur) soo op landen, die eertijds boschen soude geweest zijn, vijvers in landt verkeert als meerschen en wijden». Bovendien had hij de inkomsten van verschillende stichtingen, zo bijv. 30 gulden jaarlijks van een stichting van wijlen Ludovik Taye, burgemeester van Goyck en waarvoor hij jaarlijks verschillende missen moest lezen en 4 gulden eveneens voor een jaargetijde van dezelfde persoon.

B) *Onderpastoor*

E.H. Adrianus Van Wilder was er onderpastoor. Toen deze in Eename als pastoor aangesteld werd volgde E.H. Johannes Coëven hem in 1791 op. Voor zijn dienst had hij 90 gulden jaarlijks.

C) *Koster*

De heer Balthazar Lotke werd door de baron van Gooik aangesteld. Hij ontving tienden op een half bunder grond, van de meier 1 viertel en 1 raziere graan, van anderen brood.

Terwijl de pastoor 8 stuiver voor een huwelijk kreeg, ontving de koster er 4. Ook wat de begrafenissen betreft bedroegen de inkomsten van de koster gewoonlijk de helft van deze van de pastoor (dit was het geval in de meeste parochies).

D) *Kerk*

De kerk was toegewijd aan de H. Niklaas. Het hoogaltaar, waarop de patroonheilige was voorgesteld, werd betaald door de heer baron van Gooik.

De 2 zijaltaren waren geconsacreerd door E.H. Alfons de Bergen op 1 juli 1672. Op het ene was O.L.Vrouw van de H. Rozenkrans voorgesteld, op het andere de H. Margaretha.

●p 10 augustus 1761 werden 3 klokken gewijd. De eerste werd met de tienden betaald, de andere twee met geld van de kerk en giften van de parochianen.

Op de eerste klok staat: «Joannes Verhavert borgemeester en joannes claes gehuyschen: David et Joannes roelants me refuderunt anno 1761». Op de tweede: «R.D. Franciscus Verheyen pastor, D'heer joannes henricus meusinck drossard en meyer van Goyck ende carolina van Wilder J.B. Vanderkelen kerckmeester Roelants me refudit 1761». Op de derde: «Joannes Baptista Abeloos scabinus et joanna catharina Verheyen Roelants me refudit anno 1761».

Kapel

Er was een kapel van het H. Kruis, die gewoonlijk De Woestijne genoemd werd. De bezitter ervan was E.H. Martinus Slaghmolder, onderpastoor te St.-Peters-Leeuw. Voor het klokje werden 70 gulden betaald.

De Minderbroeders van Halle kwamen er iedere eerste zondag van de maand en tevens op het feest van de H. Rozenkrans, op Palmzondag, Pasen, Allerheiligen, het feest van de H. Niklaas, enz. Andere orden waren op verschillende andere feestdagen aanwezig.

(Wordt vervolgd)

G. RENSON

UIT OUDE PAPIEREN :

AANTEKENINGEN NOPENS BRUSSELSE BIEREN

Taxatie van bieren in de brouwerij «Oistenrijk», op de Kiekenmerkt (Brussel) in 1719.

39 tonnen sterck bier a rato 9 gulden de aem,
9 tonnen suer ses guldenbier,
6 tonnen jonck geel dobbel,
3 tonnen suer geel dobbel,
50 tonnen ses guldenbier a rato 4 gul. de aem,
8 tonnen dobbel bier soo bruyn als wit suer ende jonck samen a
rato 6 g. 10 stuiver de aem,
22 tonnen braspenninck bier a rato 4 g.,
3 tonnen cleyn bier a rato 30 stuyvers.
(RAB., Not. 3170.)

In de afrekening van 1706, aan Guillam Raspaet, weerd in de herberg «Ducq de Lorraine» te Koekelberg, met Guillam Govaert, wonende tot Lier, is er spraak van «leveringhe van den *Lierschen Caves* ofte bier». (RAB., Not. 3263.)

Uit het huurcontract van een biertap te Brussel, in 1699: de huurder moet van de eigenaar-brouwer alle bieren «afhalen ende nemen», uitgenomen «lovensche, liersche, hoegaerder, lipsche». (RAB., Not. 283.)

De «waardeerders» van het bier bevonden in 1671, dat het bier van de brouwerij «De Rose», «vet ende deugdich bier» was, «ende sijnen prijs weerdich, behalvens nochtans dat het selve is hebbende eenen vuylen stinckenden smaeck, so dat tselve nyet drinckbaer noch leverbaer is...» (ib. 1701).

Vet en deugdelijk... zijn prijs waard... vuil en stinkend en niet drinkbaar! Hoe rijmt men dat te saam?

P.L.

Oppida in Brabant

In het «*Album E. Lousse*», deel I, blz. 33-46 verscheen een interessante bijdrage «*Les Oppida en Brabant*», getekend A. Vermeesch. Deze bijdrage ging niet onopgemerkt voorbij en is een deel van een meer omvangrijke studie. Wij kunnen niet nalaten hieraan enkele opmerkingen te voegen, daar wij niet zo maar akkoord kunnen gaan met de voorgestelde thesis. Schrijver wil in hoofdzaak bewijzen dat het vestigen van oppida door de hertogen van Brabant, vanaf Hendrik I (1190-1235) tot Jan III (1312-1355) berustte op een weloverwogen plan om de opeenvolgende grensafbakeningen van het hertogdom te beveiligen door een gordel van *oppida*, d.z. steden met een strategisch belang. Hij illustreert deze opvatting met een kaartje, waarop de oudste en latere gordel van vestingsteden wordt aangegeven, nl. de eerste verdedigingslijn onder Hendrik I en de tweede onder Jan III.

Wij hebben deze thesis niet over de gehele lijn onderzocht, maar slechts voor het gedeelte dat wij persoonlijk kennen, nl. West-Brabant, d.i. de streek tussen Merchtem en Overijse. Hier klopt de voorgestelde verdedigingslijn geenszins met onze bevindingen ter plaatse. Men mag nu ook met de grootste zorg de «*Tables chronologiques des chartes et diplômes imprimés*» van A. Wauters en de «*Inventaire des chartes et cartulaires des duchés de Brabant, de Limbourg et des pays d'Outre-Meuse*» van A. Verkooren doorgemaakt hebben in verband met de betekenis van de oppida in Brabant, toch blijft het plaatselijk onderzoek steeds primeren. Dit hebben wij toevallig voor dit gewest gedaan en steunen daarop, benevens de oorkonden, onze bevindingen.

Schrijver heeft uitgemaakt dat van de 52 plaatsen die een Vrijheidskeure verkregen, er slechts 37 aan *oppida* werden verleend (blz. 37). Onder Hendrik I (1190-1235) telde men 25 oppida, waarvan 17 in het zuiden en 8 in het noorden waren gelegen. Alleen *ter Hulpen* (1230) komt in deze reeks voor. Onder Hendrik III (1248-1261) komt Merchtem er bij in 1251 om enerzijds de grote verkeersweg van de Rijn naar de zee te beveiligen en anderzijds om de Berthouts van Mechelen in bedwang te houden (blz. 41). Onder Jan I (1261-1294) gaat de uitbreiding vooral naar het noorden (Breda, Bergen-op-Zoom, enz.). Ook onder Jan II (1294-1312) en vooral Jan III (1312-1355) wordt deze tendens bevestigd. In het zuid-westen wordt Merchtem sinds 1318 gedeklasseerd als *oppidum* en Asse neemt die rol over (1333-35). Verder in het zuiden worden *Baisy*, *Frasnes* en *ter Hulpen* gedeklasseerd rond 1342 en Jan III draagt in 1345 de rol van oppidum over aan Overijse ten voordele van zijn natuurlijke broeder, Jan Corsselaer.

Sindsdien vermelden de teksten *steden* in plaats van *oppida*. Het getal steden blijft steeds 25. De vervallen *oppida* worden

vrijheid, libertas of gewoon *dorp* geheten. Daaronder: Asse, Merchtem en Ter Hulpen in onze gewesten.

Tot hier A. Vermeersch.

1) *De verschuiving Merchtem-Asse*

Schrijver steunt zich op de keure van 1251, waar Merchtem *oppidum* wordt genoemd en op deze van 1318, waar door het verdrag getekend tussen hertog Jan III en de heer van Dendermonde omtrent respectieve poortersrechten van Merchtem en Dendermonde, aldaar Merchtem heet «une franchise» evenals Kapelle-op-den-Bos. Op grond van deze terminologie deklasseert schrijver Merchtem en draagt hij de rol van oppidum over aan Asse, dat in 1335 een zegel heeft met als legende «*Sigillum oppidi de Asca*» (H.W. I, 449-50).

Deze feiten zijn juist. Maar indien het zo gemakkelijk was op basis van deze twee gegevens het besluit te trekken, dan zou elke plaatselijke studie overbodig worden.

Vooreerst lezen wij in de oorkonde van 1251 dat de *villa nostra, que Mergheten dicitur*, vrij wordt gemaakt en dezelfde rechten krijgt als het oppidum lovaniense en dat indien er enige twijfel ontstaat omtrent de rechtspraak, toe te passen in oppido de Merchten, men Leuven zal raadplegen. Verder kunnen wij er aan toevoegen dat de hertog 3 bunder grond verwerft te Merchtem in 1254 «in exhibendis domistadiis», d.i. om er hofsteden op te richten, dit volgens een welbepaald urbanisatieplan (2). Dit plan wordt in 1292 door Jan I nog aangevuld. Daarenboven dagtekt de eerste vermelding van Vesten te Merchtem eerst uit 1381. Deze oorkonde van 1251 zegt duidelijk «*villa nostra*», die moet opgericht worden tot oppidum naar het model van Leuven. Maar is ze het wel degelijk geworden? In 1292 was men nog altijd aan het bouwen! En in 1318 was haar rol van oppidum volgens schrijver reeds uitgespeeld!

Verder stellen wij vast dat in 1312, Tervuren, Overijse, Merchtem en Kapelle-op-den-Bos als steden ende vrijheden het Charter van Kortenberg tekenen en Asse en Terhulpen er niet bij zijn. Hier zit hem juist de tegenstrijdigheid. Op zes jaar na wordt Merchtem gedeklasseerd tegenover Asse. En Terhulpen dat nog in 1342 niet «bourgeois espécialz» wordt betiteld, wordt 3 jaar later tegenover Overijse gedeklasseerd.

Daarenboven worden Asse en Merchtem in het Cijnsboek van 1321 nog steeds op dezelfde voet van «libertas» geklasseerd.

Dat Asse de rol van oppidum, die A. Vermeesch haar toewijst, heeft gehad, zullen wij niet betwisten; hiervoor pleit zijn ligging op de rijksbaan van Rijn naar de zee voldoende, maar met Merchtem heeft dit niets te maken. Deze plaats had geen uitstaans met voornoemde baan, maar wel met de baan

(2) J. *Verbesselt*, Merchtem van 1200 tot 1300.

Artesië-Bergen-Edingen-Asse-Merchtem-Schelde in gans andere richting lopend. Bovendien heeft Merchtem juist door zijn ligging een veel matiger geschiedenis gekend dan Asse en is juist daardoor langer als libertas blijven bestaan. Er is ook nog een andere reden, nl. dat waar te Asse de plaatselijke heer steeds het hoge woord heeft gevoerd en de libertas er nooit veel heeft te zeggen gehad, dit te Merchtem het tegenovergestelde is geweest. De Vrijheid primeerde hier tegenover de zogenaamde heer, die er in feite nooit is geweest.

Ook het zegel van beide plaatsen is kenschetsend: te Merchtem kennen wij steeds het zegel met poort en kantelen, waarboven de Brabantse leeuw; te Asse hebben wij in de vroegste tijden (1248) een poort, maar daarna, wanneer ze zich oppidum noemt, alleen de Brabantse leeuw. Dit is zeer typisch: aan de ene kant blijft de poort het symbool van de vrijheid, aan de andere kant verdwijnt het om alleen de Leeuw van Brabant te behouden. Aan de ene kant dus een groeiende vrijheid, aan de andere kant een verdwijnende vrijheid met overmacht van de heer.

Ons besluit is: Asse een oppidum? Ja. Merchtem een oppidum? Neen. Wel is er een poging geweest; ze werd niet uitgevoerd. Bovendien blijft het feit dat wij van dit alles geen enkel archiefstuk als bewijs bezitten. Alles berust op de interpretatie van oppidum. Meer nog, indien Asse b.v. een oppidum is geweest, d.i. een strategische stad aan de periferie van het hertogdom, hoe komt het dat telkens van uit Vlaanderen werd aangevallen Asse in as werd gelegd, want een belangrijk bolwerk is het nooit geweest? Er waren in 1321 wel grachten (*novae fossae*), maar de burch zelf was reeds verdwenen.

Daartegen, wanneer wij de ligging van Merchtem bekijken, was deze stad gemakkelijker te verdedigen en bezat ze nog een omwalde borcht, midden drassige weiden. Nochtans heeft Merchtem steeds een rustig bestaan gekend in die periode.

2) *Ter Hulpen - Overijse*

Volgens A. Vermeesch is er een terugtocht van Ter Hulpen naar Overijse geschied in 1345. Hiervan is niets. Wij verwijzen naar onze studie «Het ontstaan en de ontwikkeling van Overijse». De ontwikkeling van het verdedigingssysteem in deze streek is de volgende geweest: 1. Duisburg; 2. Overijse; 3. Tervuren. Overijse heeft reeds vroeg, in het begin van de 13e eeuw, zijn rol van bolwerk afgestaan aan Tervuren, toen de hertogen de plaats verlieten om zich te Tervuren te gaan vestigen en aldaar een Vrijheid op te richten. Toen in 1345 Jan Corsselaer te Overijse werd geïnstalleerd, betekende dit de volledige ondergang van de Vrijheid, die meteen werd afgeschaft. Hoe kon er dan spraak zijn van een oppidum?

De rol van Ter Hulpen kan alleen bestaan hebben in een vooruitgeschoven post. Van een terugtocht op Overijse is er nooit spraak geweest.

Tot hier de besproken gevallen in onze gewesten. Er is echter meer. Waar blijven de Vrijheden van Kapelle-op-den-Bos, Gaasbeek, Duisburg en de ganse hoek van Halle in deze uiteenzetting? Deze plaatsen hebben ook een rol gespeeld. Dit brengt ons bij de kern van het probleem. Kapelle-op-den-Bos is ook een vrijheid uit de 13e eeuw, en wordt niet vermeld. Nochtans was ze verderop gelegen dan het zgn. oppidum van Merchtem tot 1318. Zij lag in de uiterste hoek, midden de bezittingen van de Berthouts, zowel van Grimbergen als Mechelen. Haar werd bij de oprichting wel een bijzondere taak opgedragen, niet zozeer als vesting aan de periferie, maar wel als vesting binnen de domeinen van de Berthouts. Doch buiten haar oprichting heeft ze nooit een rol gespeeld en is steeds gebleven wat ze was sinds haar oprichting, daar de hertogen van de Berthouts nadien geen last meer hebben gehad.

Gaasbeek? Dit is een gans ander geval. Oppericht in 1238 en uitgebouwd volgens een vooraf opgesteld plan, in handen van een rechtstreekse tak van het huis van de hertogen en gevoed vooral door één van buiten aangebrachte poortersbevolking, zou deze Vrijheid door haar ligging tegenover de steeds oprindende graven van Vlaanderen een verdedigingsrol bij uitstek moeten gespeeld hebben. En hier toch hebben zich in de loop van de tijden steeds de voornaamste gevechten afgespeeld ter bescherming van Brussel. Gaasbeek was bij uitstek de toegangspoort tot Brussel en heeft steeds en altijd die poort afgegrendeld. Maar als oppidum is Gaasbeek zelfs niet gekend. Daarenboven heeft de Vrijheid er geen de minste bloei gekend. Zij werd steeds artificieel in leven gehouden door invoer van vreemden, daar er geen eigen bevolking was en zelfs geen handelsbedrijvigheid.

Deze beschouwingen brengen ons tot de kern van het probleem van het verdedigingsstelsel van de hertogen. Onze stelling is: niet de steden als dusdanig, of ze *oppida* of *libertates* werden genoemd - werden in de verdedigingsgordels betrokken - zij waren wel een ondersteuning door de aanvoer van bevolking die ter hulp kon snellen, maar in eerste rang hebben de oude en nieuwe burchten de vestigingsgordel uitgemaakt. *Oppida* en *libertates* werden in de eerste plaats opgericht als handelscentra in de algemene ontwikkelingslijn van die tijd en slechts in tweede rang als verdedigingscentra. De eigenlijke strategische bolwerken bleven de burchten. Daarvan is Gaasbeek het type. De burcht heeft steeds de schokken opgevangen, de libertas was er van geen tel. Asse is zolang een weerstandsnest geweest als haar burcht heeft stand gehouden, daarna werd het oppidum Asse telkenmale in as gelegd. Merchtem had eveneens een burcht, maar deze heeft nooit dienst gedaan, wel het versterkte *hof ten Houde*, een persoonlijk bezit van de hertogen, juist aan de grens van Vlaanderen gelegen, bij de ingang van het grote Buggenhoutbos. Kapelle-op-den-Bos heeft zelfs nooit een burcht gehad, maar Steenhuffel en Londerzeel wel, langsheen de baan op Mechelen.

Achtereenvolgens hebben wij Duisburg, Overijse, Tervuren. Hier gaat het steeds om welbepaalde burchten, wier juiste plaats wij kennen, evenals hun tijdperk.

En wat moeten wij zeggen van het gewest Halle, waar de hertogen gedurende gans de 13e eeuw het aan de stok hadden met de graven van Henegouwen en waar tal van burchten aan weerszijden van de wisselende gevechtslinies waren gelegen.

Denken wij even aan het geval Hoogstraten buiten ons gewest, dat schrijver op de eerste lijn brengt rond 1212, maar in de loop van de 14e eeuw wordt gedeclasseerd. Wat heeft dit *oppidum* ooit aan vesten gehad, tenzij de buiten de Vrijheid gelegen sterke Gelmelburcht?

Ook het geval Zoutleeuw-Duras is typisch. Wanneer het oude graafschap Duras in 1189 door aankoop in de handen van de hertogen komt wordt de rol van de burcht overgedragen aan Zoutleeuw, dat uitgroeit tot een werkelijk oppidum en speelt de oude burcht nog slechts mede als vooruitgeschoven steunpunt.

Hernemen wij nog even het typisch geval Gaasbeek. Tot vóór de oprichting van de eerste kern van het Land van Gaasbeek in 1232 was het *de Dietborch* te Lennik, die als steunpunt tegen Vlaanderen dienst deed. Wanneer deze ingevolge haar minder gunstige ligging te midden het dorp - dat van daar ook zijn spotnaam *de strobranders* kreeg - werd achteruitgeschoven midden de bossen in een onbewoonde streek, naar Gaasbeek, en bezet werd door de broeder van de hertog zelf, Godfried van Leuven, werd er eerst, nà de oprichting van de burcht, aan gedacht er een Vrijheid aan vast te hechten, maar dan een kunstmatige vrijheid, die nooit leven kende, niettegenstaande er een groot marktplein werd aan toegevoegd.

Om al deze redenen blijven wij bij de overtuiging dat, voor wat de oprichting van de *oppida* en *libertates* betreft sinds het einde van de 12e eeuw tot ver in de 13e eeuw, men daar niet op de eerste plaats een verdedigingslijn moet zoeken, maar eerder een economische faktor, die weliswaar steun kon verlenen aan de oude en nieuwe burchten, maar hun eigenlijke specifieke rol van vestingen niet overnam. Hun rol als bolwerken bleef steeds bestaan, kon wel veranderen volgens de omstandigheden, maar had in de 13e en 14e eeuw nog niet uitgediend. Derhalve kunnen wij niet akkoord gaan met de thesis van A. Vermeesch, die de rol van burchten niet kent en deze toeschrijft aan de oppida.

J. VERBESSELT

Brabantse woorden

Nieuw medewerker: Dr. J. Weyns, conservator van het Openluchtmuseum te Bokrijk.-Sigel: J. We.

*

* *

413. STROPEN, STROPER

Deze vraag werd gesuggereerd door Dr. J. Wouters («Waar zegt men laveien, pensen, brakkonieren en stropen?»); druk beantwoord werd ze niet.

De hr. C.T. vermeldt, te Alseberg: *brakkenier(en)*; - mevr. G.L.V. geeft voor Rotselaar: stropen (*striëpe*) en stroper (*striëper*) naast, meestal: *brakkenier(en)*. - De hr. F. Si. ten slotte noteert *stropen* en *stroper* te Duffel.

In de idiotica staan:

lavei, *laveien* en *laveier* (= jachtstroperij, enz.), te Ronse en in het Meetjesland (Schuermans). - *Lavei* «pensjagen» in de uitdr. *op lavei zitten* komt voor in het Waas Id. en eveneens in het Gents Wdb.

Lavei (mnl. *laveie*) is wel het Fra. *levée*, d.i. de staking van de arbeid of het morgenbezoek (vgl. Fra. *se lever*). Kiliaan vertaalde *laveyen* door «vagare otiose» en deze bet. treedt nog naar voren in het Waas *laveidag* «vrije dag, dag dat men geen verplicht werk doen moet, rustdag» (Waas Id.) evenals in het bij Vercoullie, Et. Wdb. opgetekende *lavei* «verlof, rondgeloop», dat deze laatste afleidt uit oudfra. *loveer* (thans *louvoyer*); in zijn eerste uitgave (1890) wist Vercoullie nog geen raad met het woord. Overigens, de interpretatie (uit *loveer*) kwam reeds in 1912 voor bij Franck-Van Wijk. Kiliaan vertaalde *laveyen* nog op een tweede manier, nl. als «pascere errando» = rondlopen en grazen (van dieren). Aan de bet. wordt herinnerd door het gebruik van het woord in de omstreken van Mechelen: *hier hebben de koeien goede lavei*, genoteerd door Schuermans.

Laveyen in de bet. «stropen» is (gedrukt) bekend sedert 1568. Het staat in verband met *laveren* en is identiek met *la-waaien*, waarvan het een bijvorm is.

Dichtst bij één van de bet. van *laveien* staat *stropen*, d.i. rondzwerfen, plunderen. Het wordt, blijkens het onderzoek van prof. Pauwels, in vele plaatsen van het Aarschotse gebruikt.

Brakkonieren stamt uit het Fra. *braconner*, zelf een afleiding van *brak* (= de hond).

Met *pens* «ingewanden van een geslacht dier» hangen samen *pensejager* en *pensejagen* «vangen of schieten zonder recht; wild-dief»; zie de twee woorden bij De Bo. Ook Schuermans citeert *pensejager*, gezegd «hier en daar in Vlaanderen», en *penser*, in het Land van Waas. «Hier en daar in Vlaanderen» wordt geïllustreerd door het Gents *peinsen* en *peinsejager* en door het Waas *pensen* dat in dat dialect bestaat naast *pensejager*.

414. BASTAARD, enz.

Ver- en *gebasterdeerd* bestaat te Aïsemberg in alle betekenissen. - C.T. - Een kar met een vierkantige diepe bak op twee wielen, die vooral in het bouwbedrijf werd gebruikt om grond te vervoeren, heette een *meterskar*, en dit woord duidde dan de inhoud aan (zoveel kubiek meter grond). Een kar met een grotere inhoud en op drie wielen (twee achterwielen en één voorwiel) heette een *bastard*, *kapkar* of *berrewet*. - Een kool die wild groeit en groter is dan de andere is ook een *bastard* (Evere). - P.C.

Iemand bastard maken = een kind zijn deel van de ouderlijke erfenis ontnemen. - Onlangs nog zegde een weduwe: «ik ben twee keren *bastard gemaakt*: bij mijn schoonouders en bij mijn ouders. - *Ge* - of *verbasterdeerd* = niet van zuiver ras, bv. in: «*verbasterdeerde kiekens, ne verbasterdeerden haan*. - «De Bastard van Wezemaal» is een toneelstuk dat te Wezemaal, om de tien jaar wordt opgevoerd; het staat in betrekking met de geschiedenis van «Machteld van Rivieren» (Rotselaar). - G.L.V.

Te Willebroek bestaat *verbastedeerd* gezegd voor «van geen zuiver ras; wat op niets lijkt» en het geldt voor dier en plant. - G.S.

De middeleeuwse costuymen bespreken het geval van het bastardaardkind en geven bepalingen in verband met zijn later eventueel huwelijk en met zijn bezit. Uit Leuvense archiefteksten zijn mij de termen *bastaert*, *bastaertkint*, *bastaertdochter* en *bastaertsonne* bekend. Zij komen vaak voor als bijstelling naast een eigenaam en dienen dus wel als een soort waarschuwing voor de fiskale vertegenwoordigers van de Heer of de Stad.

Bastaert werd, behalve dan in de oorspronkelijke betekenis, gebruikt om eetwaren, instrumenten en dgl. aan te duiden. Oudemans vermeldt de bet.: speciale zoete wijn; «onreine, onwettige of verboden spijzen» en ten slotte ook «een soort van klein geschut» (Bijdrage tot een middel- en oudnedl. wdb. I, 318-319).

In P. Lindemans (Geschiedenis van de Landbouw II, 370) staan opgetekend: *groene bastert Herlans* (= groene kaas; Averbode); - *wijn bastaert* (ib., 132), waarvan de auteur vermoedt dat het uitgegiste wijn was, waaraan honig werd toegevoegd, en *bastardewint* (een hond; vgl. hazewind) (ib., 410).

De idiotica hebben het woord opgenomen. Zo staat in het Waas Id. o.a. een *bastardse pin* (in de taal van de timmerman); *bastardtras* (in de taal van de metselaar), enz.

Bastard, als adjectief of als substantief, is het oudfra. *bastard*. Uit de bet. «buitenechtelijk kind» (kind zonder erfrecht) ontstonden «hij die bij een verdeling niets krijgt», «die (dat) waaraan iets ontbreekt», «door kruising van verschillende rassen ontstaan» en dgl. meer. Het woord kan dus iets aanduiden dat ab-

normaal is: te groot of te klein volgens de regel. *Ge-* of *verbas-*
terdeerd is een contaminatie van het Fra. *abâtardir*.

415. Wat gemakkelijk kan gestolen worden (*heet*)

Heet in de bet. van de opgave is te Alseberg onbekend. *Koud* en *heet* wordt gezegd bij het kinderspel, waarbij een verstopt voorwerp moet gezocht worden, al naar de zoeker min of meer van het voorwerp verwijderd is. Is hij er zeer dichtbij wordt geroepen: *heet, heet*. - C.T.

De idee van de opgave wordt te Rotselaar weergegeven door. *dat zal hier ook wel benen krijgen; ze liggen hier maar voor 't pakken; dat is hier allemans gerief*. G.L.V.

Willebroek (*dat ligt hier pakkensgereed*) en Duffel (*het ligt hier maar voor 't pakken*) (G.S. en F. Si) gebruiken hetzelfde beeld.

De kreet *heet, heet* van de medespelers wanneer de zoekende (en vaak geblinddoekte) speler dicht bij het doel geraakt is, luidt in het Rijnlands eveneens *heiss, heiss*. De bijvorm uit de kindertaal *his (hisch)*, die bij ons bestaat, wordt ook voor het Rijnland vermeld.

In Brabant en Vlaanderen zegt men, reeds blijkens Schuermans 78: *het brandt* of *gij brandt* («als men iets te raden geeft en dat de rader» dicht bij het doel is. Vgl. het Wvla. Id. 157: *brand, brand. gij brandt; - uw rugge brandt* (wanneer «de rug gericht is naar de plaats waar gij moet zoeken» (ib., 158). Vgl. Fra. *ça brûle* of *chaud!*

Heet «wat gemakkelijk kan gestolen worden», een betekenis die in onze opgaven niet meer voorkomt, werd nog vermeld door A. Rutten, Haspengouwsch Id. 89 in bv.: die peren hangen daar heet; die aardappelen liggen hier heet; die planken staan hier heet.

L.D.

VRAAG EN ANTWOORD

Men vraagt genealogische gegevens over de familie *Van der Schueren*, in de streek van Appelterre, Voorde, Geraardsbergen en (West-)Brabant.

Boek en tijdschrift

A. van Hageland, *De magische zee*. Keurreeks van het Davidsfonds, nr. 83 (1961); 300 blzz. - Handelsprijs: 90 F.

Een uitstekende studie die reeds de officiële waardering wegdroeg van de Kon. Vla. Ac. voor Taal- en Letterkunde; voor dit werk werd inderdaad aan de auteur de driejaarlijkse Lode Baekelmans-prijs toegekend.

Na een eerste gedeelte, van algemene aard, over de mythologie van de zee, over watergeesten en dgl. volgt het spannende stuk over de meer materiële aspecten: de duinen, de vissersnering, de vloot, zeelui aan wal en het slotkapittel over amuletten, voortekenen, ontheksing en spookschepen.

Schrijver bewerkt als eerste een reusachtig materiaal, dat men trouwens aan de hand van een perfecte bibliografie volledig kan overschouwen.

Wie totnogtoe de zee-volkskunde wilde onderzoeken, werd van bakboord naar stuurboord gezonden: zo groot was de verscheidenheid, zo uiteenlopend de bronnen, zo gering de synthese. Nu moet men de bakens verzetten: men moet rekening houden met de zo lezenswaardige bevindingen van de hr. van Hageland.

L. D.

R.M. Appermans, o. praem., *Goetsenhoven. Geschiedenis van een twaalfhonderdjarige parochie uit Austrasië* (Averbode, 1961); 128 blzz. + 8 buitentekstplaten. Prijs: 65 F. - Bestellen op postrekening 4395.96 van Z.E.H. Palmaerts, pastoor te Goetsenhoven.

Uiterst sympathiek werk over een parochie uit oostelijk Brabant. In de inleiding preciseert de auteur dat het hier niet gaat om een volledige geschiedenis, maar om nota's. De juiste bronopgave bij de mee gedeelde geschiedkundige feiten ontbreekt. Een paar kapitels verschenen reeds in ESB 1961.

L. D.

K. de Decker, *Brevier voor wijzen en dwazen* (Mechelen, 1961); 23 blzz. Prijs: 20 F. Bestellen bij de auteur: Vaartstraat, 19, Willebroek, postrekening nr. 5293.94.

Dit is het tweede Brevier van de auteur; vroeger, in 1956, verscheen reeds een verzenbundel «Simpel Brevier», waarvan de 1e en de 2e uitgave uitverkocht zijn. In deze plaquette staan verzen en één stuk proza («Valse tanden»): hierin komen namen en dialectwoorden voor uit Willebroek).

L. D.

A.C. Waldhorn, *Groene dennen, Blanke vennen*. Jeugdreeks van het Davidsfonds, nr. 96. Prijs: 40 F.

Een boek voor de jeugd, maar als folkloristisch verhaal toch op zijn plaats in deze rubriek. Schrijver blijkt een ervaren technicus te zijn, niet alleen wat de voorstelling van de stof betreft,

maar ook op het gebied van de folklore-motieven. Men zou ten andere heel wat kunnen vergelijken. Het optreden van het meisje, dat nog ziek en zwak is, kan men o.m. verbinden met het slachtoffertje van Erlkönig: de jongen maakt bij Goethe kennis met de angst, Liefje uit de Groene Dennen, met de Wijze Wind. En de wind wordt de leider en de bezieler van het verhaal die broer en zus, door de kracht van zijn toverwoord en zijn tovermantel zal voeren tot bij de heks, de kabouters, de nikkers, enz.

Het gegeven werd gemoderniseerd; dit blijkt reeds uit de keuze van de woorden: parenen, neonlamp, kilowatt, enz.

De waarde van het verhaal ligt in de rijke folklore die meegedeeld wordt, in de grondige kennismaking met de dierenwereld en niet het minst, in de vlotte stijl.

L. D.

*
* * *

Het geschiedkundig werk van Pastoor Delestré

Door het Eigen-Schoon-Komitee, Grimbergen, werd het geschiedkundig werk van Pastoor Delestré uitgegeven. In de drie zware banden (ieder ca. 300 blzz.) staan kostbare gegevens over gemeenten en parochiën van de Heerlijkheid Grimbergen.

Bestelling («tegen de prijs van 250 F per exemplaar») op postrekening nr. 5941.04 van het Eigen Schoon-Sekretariaat te Grimbergen.

*
* * *

Volledige verzameling Eigen Schoon en De Brabander

De volledige verzameling ESB (1e jaargang, nieuwe reeks: 1926 tot en met de 44e jg.: 1961) wordt tegen een schappelijke prijs te koop geboden. Ter beschikking liggen ook jg. 2 (1922-23), jg. 3 (1923-24) en jg. 4 (1924-25) van «De Brabander». Gegadigden kunnen zich melden bij de Redactie.

NIEUW ABONNEMENT 1962

Wij verzoeken onze trouwe lezers zeer dringend hun abonnementsbijdrage (130 F) te willen storten op P.R. nr. 5170.40 van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.

De abonnés die nog steeds hun bijdrage voor jg. 1961 niet betaalden worden vriendelijk aangemaand dit *zonder verwijl* te doen. Hartelijk dank !

Fr. MAES, *Wezembeek-Oppem vroeger en nu*, 60 F (voor de leden: 40 F).
Fr. MAES, *Kortenberg, zijn Abdij, zijn oude woningen*, 50 F; voor de leden: 35 F. — *Idem*,
Oude woningen te Zaventem, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem*, *Omheen de kerk*
van Teruuren, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem*, *Meerbeek en zijn verleden*, 51 blz.,
ill., 50 F; voor de leden: 35 F.

A. TOLLEBEEK, *Het klooster van de Berg Sion te Brussel*, 68 blz., 60 F; voor de leden:
40 F.

IV. Iconografie van Vlaams-Brabant, door A. VERBOUWE.

1. *Kanton Aarschot* (uitverkocht). — 2. *Kanton Diest* (uitverkocht). — 3. *Kanton Assche*,
72 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F) — 4. *Kanton Wolveterm*, 92 blz., ill., 90 F (voor
de leden: 60 F). — 5. *Kanton Tienen*, 53 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F). — 6. *Kanton*
Vilvoorde, 136 blz., ill. 135 F (voor de leden: 90 F). — 7. *Kanton Zoutleeuw*, 37 blz., ill.
60 F (voor de leden: 40 F). — 8. *Kanton St.-Kwintens-Lennik*, 52 blz., ill. 75 F (voor de
leden: 50 F).

W. VAN DEN STEENE, *Iconografie van het Belgisch Parlementsgebouw*, ill. 60 F; voor de
leden: 40 F.

V. Toponymie van Vlaams-Brabant.

De volgende werken zijn te bestellen op het Instituut voor VI. Naamkunde, E. van Evenstraat
10a, Leuven (postrekening nr. 162.831, H.J. van de Wijer, Leuven):

J. LINDEMANS, *Westbrabantse plaatsnamen: Baardegem, Beersel, Beert, Beigem, Bekker-
zeel, Drogenbosch, Bellingen, Bogaarden, Borchtlombeek*, elk deeltje: 35 F.

J. LINDEMANS en C. THEYS, *Toponymie van Dworp*, 80 F. — J. LINDEMANS, *Topo-
nymie van Asse*: 150 F. — Ed. DEWOLFS, *Top. van Tienen*: 60 F. — J. LINDEMANS, *De*
Frankische Kolonisatie in Brabant: 50 F. — J. LINDEMANS, *Een Saksische vesting in Bra-*
bant: 20 F.

VI. Brabantse Anthroponymie.

J. LINDEMANS, *Brabantse persoonsnamen in de XIIIe en XIVe eeuw*, 60 F. — L. DE MAN,
Vondelingen en hun naamgeving, 60 F. — Te bestellen, mits betaling van het bedrag, op
het Instituut voor VI. Naamkunde (p. rek. nr. 162.831, H. J. van de Wijer, Leuven).

VII. Brabantse Heraldiek.

J. MELKENBEECK, *De Gemeentewapens van Vlaamsch-Brabant*, 48 blz. ill. (1947), 60 F
(voor de leden: 40 F). — *Idem*, *Emblemen van de landbouw en het bedrijfsleven in de*
heraldiek, ill. 14 blz., 30 F; voor de leden: 20 F.

VIII. Oude Brabantse Geslachten.

(De met * aangeduide deeltjes zijn uitverkocht)

1. *Pipenpoy*, 60 F — *2. *van Overstraeten*. — *3. *Wambacq*. — *4. *Goossens*. — *5. *van*
Ginderachter. — *6. *Covens*. — *7. *de Riddere*. — *8. *Meerte*. — *9. *Pasteels*, 5 F —
*10. *van der Hasselt*. — *11. *De Keyser*. — *12. *Van Bever*. — 13. *van den Heuvel*, 5 F.
*14. *Stroobant*. — 15. *van Mulders* en 16. *'t Sas*, samen 15 F. — *17. *De Smedt*. —
*18. *van Ophem*. — 19. *de Hertogbe*, 10 F. — 20. *Rogghe*, 5 F. — *21. *Vereertbrugghen*,
15 F. — 22. *Van den Nieuwenhove*, 20 F. — 23. *de Kempeneer*, 20 F. — 24. *Stuckens*,
20 F. — 25. *Lindemans*, 40 F. — 26. *De Smeth*, 40 F. — 27. *Van Nuffel*, 40 F. — 28.
Van Lierde, 20 F. — 29. *Van Wayenberg*, 30 F. — 30. *De Boeck*, 30 F. — 31. *van der*
Meeren, 40 F. — 32. *Van der Elst* en 33. *Walckiers*, samen 40 F. — 34. *Evenepoel*, 30 F.
35. *Stallaert*, 30 F. — 36. *van den Bossche*, 40 F. — 37. en 38. *van Marselaer en De Rijke*,
39. *Paridaens*, 30 F.

Jan LINDEMANS, *Van Meiseniersbloed*, 252 blz., 270 F; — voor de leden: 180 F.

Leo LINDEMANS, *De voorouders van Jan III, hertog van Brabant*, 40 blz., 50 F; voor de
leden: 30 F.

A. MALCORPS, *Duizend Van Beethovens*, 110 F; — voor de leden: 80 F.

IX. Folklore en Varia.

ALBUM Dr. JAN LINDEMANS. Ingen. 300 F; geb: 375 F; voor de leden resp. 200 en
250 F.

Henri PAUWELS, *De Vlaamsch-Brabander*, 20 F.

Jan LINDEMANS, *O.-L.-Vrouw in 't Hammeken (Zemst)*, 20 F.

Pieter CNOPS, *Mariaverering te Evere*, 30 F.

A. VAN HAGELAND, *Folkloristische Mengelingen uit het Hageland*, 20 F.

C. THEYS: < DE GESCHIEDENIS VAN ALSEMBERG >

540 blz. - 250 fr.

INHOUD VAN DEZE AFLEVERING

J. VRANCKEN, De schepenbank te Zelem	1-14
G. VAN HERREWEGHEN, Waar stond het Hof te Pamel	15-24
L. DE MAN, Leuvense «kunstenaars»	25-36
Al. DE MAEYER, Joh. Jac. de Condé en zijn passiespel	37-42
J. VERCRUYSSSE, Andreas Masius Bruxellanus	43-49
P. LINDEMANS, Brouwerijen en brouwers van Oud- Brussel	50-59
G. RENSON, Nota's over de parochies van het dekenaat St.-Pieters-Leeuw	60-78
J. VERBESSELT, Oppida in Brabant	79-83
<i>Brabantse woorden</i>	84-86
<i>Boek en tijdschrift</i>	87-88
<i>Uit oude papieren:</i>	
C.T., Negentiende eeuwse kroniek	14
C. THEYS, Een nieuw orgel te Beersel	24
A. MEULEMANS, Een hypotheek op een vaartuig	36
A.M., Huwelijk gecelebreerd in een kapel	42
C. THEYS, Een stamboom	49
—, Een Brusselse jager	59
—, Verkenspensen in 1673	59
P.L., Aantekeningen nopens Brusselse bieren	78

BOEKHANDEL

Wij vestigen er de aandacht van de leden op dat voortaan alle bestellingen van vroegere jaargangen van het Tijdschrift en alle andere uitgaven van het Genootschap moeten gedaan worden bij de Algemeen Beheerder, *J. Verbesselt*, Ransbeekstraat, Neder-Over-Heembeek. De betaling wordt VOORAF gedaan op postrekening nr. 5170.40 van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.